

**ERDEMSİZ MAL OLARAK BAĞIMLILIKLARLA
MÜCADELEDE EĞİTİMİN ÖNLEYİCİ ROLÜ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Nesrin AKBAŞ

Kütahya-2025

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Maliye Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ERDEMSİZ MAL OLARAK BAĞIMLILIKLARLA MÜCADELEDE
EĞİTİMİN ÖNLEYİCİ ROLÜ**

Danışman:
Prof. Dr. Berna HIZARCI BEŞER

Hazırlayan:
Nesrin AKBAŞ

Kütahya - 2025

Kabul ve Onay

KÜTAHYA DÜMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Maliye Ana bilim dalında, 202185391018 öğrenci numaralı, Nesrin AKBAŞ'ın hazırlamış olduğu “*ERDEMSİZ MAL OLARAK BAĞIMLILIKLARLA MÜCADELEDE EĞİTİMİN ÖNLEYİCİ ROLÜ*” başlıklı yüksek lisans tez çalışması ile ilgili tez savunma sınavı jüri tarafından yapılmış ve adayın tezinin OY BİRLİĞİ ile kabul edilmesine karar verilmiştir.

08/01/2025

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Ret
Prof. Dr. Berna HIZARCI BEŞER (Danışman)		
Doç. Dr. İnci SANDALCI		
Dr. Öğr. Üyesi Serdar ERDOĞAN		

Onay

Doç. Dr. Eray ACAR

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “*Erdemsiz Mal Olarak Bağımlılıklarla Mücadelede Eğitimin Önleyici Rolü*” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

08/01/2025

Nesrin AKBAŞ

Özgeçmiş

İlköğrenimini, ortaöğretim ve liseyi Kütahya’da tamamlayan Nesrin AKBAŞ, Önlisans eğitimini Dumlupınar Üniversitesi Emet Meslek Yüksekokulu ve Lisans eğitimini Anadolu Üniversite’sinde tamamlayarak mezun olmuştur. Ardından Kütahya Dumlupınar Üniversitesi’nde Maliye Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı.

ÖZET

ERDEMSİZ MAL OLARAK BAĞIMLILIKLARLA MÜCADELEDE EĞİTİMİN ÖNLEYİCİ ROLÜ

AKBAŞ, Nesrin

Yüksek Lisans Tezi, Maliye Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Berna HIZARCI BEŞER
Ocak, 2025, 99 sayfa

Bağımlılık yapıcı erdemsiz malların kullanımı, bireyler ve halk sağlığı üzerinde birçok olumsuz dışsallık meydana getirmektedir. Tütün, alkol ve madde kullanımı giderek artmakta ve bu ürünleri kullanan kişilerin, kullanmayanlara göre daha fazla hastalık riskine sahip olması toplumsal huzuru ve sağlıklı bireylerin sayısını da azaltmaktadır. Türkiye’de uyuşturucu ile mücadelede yapılan kamu harcamaları her yıl artış göstermektedir. 2023 yılı kamu harcamaları, 2022 yılına oranla yaklaşık %62,5 artmıştır. 2023 yılı eğitim faaliyetleri kapsamında 25758 etkinlik gerçekleştirilerek toplamda 1706736 kişiye ulaşılmıştır. 2022 yılında vatandaşlara yönelik faaliyet sayısı artmış olup 638081 kişiye ulaşılmıştır. Esnaflara yönelik faaliyet sayıları 324 olup ulaşılan kişi sayısı 5440’dır. Hedef gruba 2023 yılında Gümrük Personeli ve Sahil Güvenlik personeli eğitime dahil edilmiştir. 2023 yılında sivil toplum kuruluşlarının bir önceki yıla göre daha fazla faaliyet gerçekleştirilmesi ve ulaşılan kişi sayısının arttığı görülmekte ve hedef grupların çeşitlendirilmesinin etkili olacağı görülmektedir. 2018-2023 Uyuşturucuyla Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı doğrultusunda Milli Eğitim Bakanlığı, madde kullanımının azaltılmasına yönelik eğitim ve bilgilendirme tedbirlerini yürütmekle görevlendirilmiştir. Eğitim ve bilinçlendirme kampanyaları, toplumda bağımlılıkla mücadele konusunda farkındalık oluşturmayı ve bireyleri bilinçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu çalışmanın amacı; Türkiye’de bağımlılıkla mücadelede bağımlılığın zararları, etkileri ve önlenmesinde eğitimlerin ve bilgilendirmelerin önemli olduğuna ve artırılması gerektiğine vurgu yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Erdemsiz Mal, Kamu Harcamaları, Madde Bağımlılığı

ABSTRACT**THE PREVENTIVE ROLE OF EDUCATION IN THE FIGHT AGAINST
ADDICTIONS AS A VIRTUOUS GOOD****AKBAŞ, Nesrin****Master Thesis, Department of Public Finance****Supervisor: Prof. Dr. Berna HIZARCI BEŞER****January, 2025, 99 pages**

The use of addictive, virtuous goods creates many negative externalities on individuals and public health. Tobacco, alcohol and substance use is increasing and the fact that people who use these products have a higher risk of disease than those who do not, also reduces social peace and the number of healthy individuals. Public expenditures in the fight against drugs in Turkey are increasing every year. Public expenditures in 2023 increased by approximately 62.5% compared to 2022. Within the scope of 2023 training activities, 25,758 events were held and a total of 1,706,736 people were reached. In 2022, the number of activities for citizens increased and 638,081 people were reached. The number of activities for tradesmen was 324 and the number of people reached was 5,440. Customs Personnel and Coast Guard personnel were included in the target group in 2023. It is seen that civil society organizations will carry out more activities in 2023 compared to the previous year and the number of people reached will increase, and it is seen that diversification of target groups will be effective. In line with the 2018-2023 National Strategy Document and Action Plan for the Fight Against Drugs, the Ministry of National Education is tasked with carrying out education and information measures to reduce substance use. Education and awareness campaigns aim to create awareness in society and to raise awareness in individuals about the fight against addiction. The purpose of this study is to emphasize that education and information about the harms, effects and prevention of addiction in the fight against addiction in Turkey are important and should be increased.

Keywords: Education, Public Expenditures, Substance Addiction, Virtueless Goods

ÖNSÖZ

Tez çalışmam boyunca bana yol gösteren, desteğini esirgemeyip değerli katkılarda bulunan ve beni motive eden saygıdeğer danışmanım Sayın Prof. Dr. Berna HIZARCI BEŞER'e sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Her zaman yanımda olan, hayatımın her aşamasında beni destekleyen, ablası olmaktan her zaman gurur ve mutluluk duyduğum canım kardeşim Ömer AKBAŞ'a sonsuz sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

Çalışma sürecimi azim ve kararlılıkla ilerleyerek tamamladığım için kendime de teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ERDEMSİZ MAL, BAĞIMLILIK KAVRAMI VE KAPSAMINA İLİŞKİN TEORİK ÇERÇEVE

1.1. KAMUSAL MAL VE HİZMET KAVRAMI.....	4
1.2. KAMUSAL MAL VE HİZMETLERİN SINIFLANDIRILMASI	7
1.2.1. Yarı Kamusal Mal ve Hizmetler	9
1.2.2. Erdemli ve Erdemsiz Mallar	11
1.2.3. Küresel Kamusal Mallar	13
1.3. YARI KAMUSAL MALLAR VE DIŞSALLIKLAR	14
1.3.1. Negatif Dışsallıklar	16
1.3.2. Pozitif Dışsallıklar	16
1.4. BAĞIMLILIK KAVRAMI VE KAPSAMI.....	16
1.4.1. Bağımlılık Yapıcı Maddeler ve Ortak Özellikleri	19
1.5. MADDE BAĞIMLILIĞI VE NEDENLERİ	21
1.5.1. Maddenin (Farmakolojik ve Fiziksel) Özellikleri	22
1.5.2. Kişisel (Kişilik ve Genetik) Özellikleri	22
1.5.3. Çevresel Etkiler (Sosyal Çevre, Etkileşimler ve Arkadaş Çevresi)	24
1.5.4 DSM-V Göre Madde Bağımlılığı Kriterleri	27
1.6. BAĞIMLILIK YAPICI MADDELERİN SINIFLANDIRILMASI	28
1.6.1. Merkezi Sinir Sistemini Yavaşlatanlar	29
1.6.1.1. Doğal (Tabi) Uyuşturucular	29
1.6.1.2. Sentetik Uyuşturucular	31
1.6.2. Merkezi Sinir Sistemini Uyarımlar	32
1.6.2.1. Doğal Uyuşturucular	32
1.6.2.2. Sentetik Uyuşturucular	33
1.6.3. Hayal Gösterenler (Halusinojenler)	34
1.6.3.1. Doğal Uyuşturucular	34

1.6.3.2. Sentetik Uyuşturucular	35
1.6.4. Yeni Psikoaktif Maddeler (NPS)	36
1.7. ERDEMSİZ BİR MAL OLARAK MADDE BAĞIMLILIĞI	37

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE MADDE BAĞIMLILIĞI İLE MÜCADELE YÖNTEMİ: EĞİTİM

2.1. BAĞIMLILIKLARLA MÜCADELEDE EĞİTİMİN ROLÜNE İLİŞKİN LİTERATÜR TARAMASI	43
---	-----------

2.2. BAĞIMLILIKLARLA MÜCADELEDE EĞİTİMİN ROLÜ VE ÖNEM	44
--	-----------

2.2.1. Millî Eğitim Bakanlığı	47
2.2.1.1. (TBM) Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı	47
2.2.1.2. (OBM) Okulda Bağımlılığa Müdahale Programı	50
2.2.1.3. (YYBE) Yeşilay Yaşam Becerileri Eğitim Programı	51
2.2.1.4. Münazara Projesi	52
2.2.2. Yeşilay	53
2.2.2.1. Kamp Etkinlikleri	53
2.2.2.2. Kulübüm Yeşilay	53
2.2.2.3. Yeşilay Elçileri Projesi	54
2.2.2.4. Akran Eğitimi Projesi	54
2.2.2.5. Yeşil Sahne Projesi	55
2.2.2.6. Bağımlılıklardan Koruyan Aile Rehberi	55
2.2.3. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	56
2.2.3.1. (SHM) Sosyal Hizmet Merkezi	56
2.2.3.2. (AEP) Aile Eğitim Programı	56
2.2.3.3. (SED) Sosyal ve Ekonomik Destek	57
2.2.4. Gençlik ve Spor Bakanlığı	57
2.2.5. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	58
2.2.5.1. (İŞKUR) İş Kulüpleri ve Mesleki Eğitim Kursları	58
2.2.6. Sağlık Bakanlığı	59
2.2.6.1. Ben Olsaydım Projesi	59
2.2.6.2. Uyuşturucu ile Mücadele Danışma ve Destek Hattı (ALO 191)	60
2.2.7. İçişleri Bakanlığı	61
2.2.7.1. En İyi Narkotik Polisi; Anne Projesi	61
2.2.7.2. NARKOREHBER Yetişkin Eğitim Modülü	61
2.2.7.3. NARKOREHBER Gençlik Modülü	64
2.2.7.4. NARKO Göçmen Projesi	64
2.2.7.5. UYUMA Projesi	64

2.3. ERDEMSİZ MALLARA İLİŞKİN SOSYO EKONOMİK MALİYET VE KAMU HARCAMALARI	65
---	-----------

2.4. ERDEMSİZ MALLARA İLİŞKİN KAMU TEDBİRLERİ	70
--	-----------

2.4.1. İdari Tedbirler	70
2.4.2. Mali Tedbirler	71

2.5. TÜRKİYE’DE MADDE KULLANICI PROFİLİ	73
2.6. TÜRKİYE’DE MADDE KULLANIMININ BOYUTLARI	76
2.7. ERKEN UYARI SİSTEMİ (EWS)	78
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA	83
DİZİN	99

TABLÖLAR LİSTESİ**Sayfa**

Tablo 2.1: Türkiye Bağımlılıkla Mücadele (TMB) Eğitim Modülü.....	49
Tablo 2.2: TBM ile Birlikte Çalışan Diğer Kurumlar	50
Tablo 2.3: NARKOREHBER Eğitim Sayıları Dağılımı-2022 Yılı.....	62
Tablo 2.4: NARKOREHBER Eğitim Sayıları Dağılımı-2023 Yılı.....	63
Tablo 2.5: Madde Bağımlılığının Sosyoekonomik Maliyeti: Toplumsal ve Bireysel ...	67
Tablo 2.6: 2021-2022 Madde Kullanıcılarının Eğitim Durumu	74
Tablo 2.7: Uyuşturucu Maddeye Başlama Nedenleri.....	75

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1: Yeni Psikoaktif Maddeler (2008-2022).....	37
Şekil 2.1: Uyuşturucu ile Mücadelede Kamu Harcamalarının Seyri (2019-2023).....	67
Şekil 2.2: 2021-2022 Madde Kullanıcıların Cinsiyet Durumu.....	73
Şekil 2.3: 2021-2022 Madde Kullanıcılarının Çalışma Durumu.....	74
Şekil 2.4: Yatarak Tedavi Gören Tekil Kişilerin Yıllara Göre Dağılımı (2020-2022)	75
Şekil 2.5: 2020-2022 Eroin Yakalama Miktarları, Olay ve Şüpheli Sayıları	76
Şekil 2.6: Yıllara Göre Kokain Yakalama Miktarları (kg).	77
Şekil 2.7: Erken Uyarı Sistemi	78

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AEP	Aile Eğitim Programı
AIDS	Acquired Immune Deficiency Syndrome (Edinilmiş Bağışıklık Yetmezliği Sendromu)
AMATEM	Bağımlılık, Danışma, Arındırma ve Rehabilitasyon Merkezi
BM	Birleşmiş Milletler
DSM	Zihinsel Hastalıklar Tanı Ölçütü
EGM	Emniyet Genel Müdürlüğü
EWS	Erken Uyarı Sistemi
GSB	Gençlik ve Spor Bakanlığı
ICD	Uluslararası Hastalık Sınıflandırması
KDV	Katma Değer Vergisi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MPOWER	Tütün kullanımını ve önleme politikalarını izleme (M-Monitor, tobacco use and prevention policies),
NPS	Yeni Psikoaktif Maddeler
OBM	Okulda Bağımlılığa Müdahale Programı
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
SED	Sosyal ve Ekonomik Destek
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SHM	Sosyal Hizmet Merkezi
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TBM	Türkiye Bağımlılıkla Mücadele
TUBİM	Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi
UYUMA	Uyuşturucuyla Mücadele Aplikasyonu
WHO	Dünya Sağlık Örgütü

YEDAM Yeşilay Danışmanlık Merkezi
YYBE Yeşilay Yaşam Becerileri Eğitim Programı

TEZ METNİ

GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan insan gerek kendisiyle gerekse çevresiyle uyum içinde yaşamak için akıl ve zihin sağlığına ihtiyaç duymaktadır. Devletin sunduğu yarı kamusal mal ve hizmetler içerisinde yer alan sağlık hizmeti dışsallıklar içermektedir. Sağlıklı bireyler toplumun ilerlemesinde beşerî sermayesi olarak büyük önem taşıırken sağlıksız bireyler hem kendilerine hem toplumun diğer bireyelerine zarar verebilme potansiyeli taşırlar. Toplumda eğitilmiş bireylerin sayısının artması, ekonomik ve sosyal kalkınmanın önemli bir itici gücüdür. Eğitim hizmetinin toplumsal kültür düzeyini yükseltmesiyle birlikte, insanları değerler çatışmalarına, çevre sorunlarına ve manevi huzursuzluklara karşı daha duyarlı hale getirmektedir. Erdemsiz mallar içerisinde yer alan uyuşturucu kullanımı devletin bağımlılıklarla mücadelede hem ulusal hem de uluslararası düzeyde farklı yöntem ve çözümler geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü; tütün, alkol ve uyuşturucu kullanımıyla mücadelede en önemli uluslararası kuruluş olarak görev yapmaktadır.

Madde kullanımı hem ülkemizde hem de dünyada özellikle gençlerimiz için büyük bir tehdit unsurudur. Uyuşturucu ile etkin bir mücadele için toplumun bu konuya ilişkin farkındalığının artırılması ve güvenlik kuvvetlerinin suçla mücadelesinin güçlendirilmesi zaruri bir gereklilik teşkil etmektedir. Türkiye’de uyuşturucu maddeye başlama yaşının 15-24 yaş aralığındaki bireylerin en riskli grup olduğu söylenmektedir. 2022 yılında bu yaş grubunda uyuşturucu kullanmaya başlayanların oranı %69,6 olarak görülmektedir. Başta gençlerimiz olmak üzere vatandaşların bu konuda bilinçlendirilmesi amacıyla, Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından 26 Eylül 2018 tarihinde yerli ve milli yazılımlar kullanılarak geliştirilen UYUMA uygulaması, akıllı telefonlardan ücretsiz olarak temin edilebilecek şekilde aktif kullanıma getirilmiştir. Türkiye ekonomisinin sağlıklı ekonomik büyümesinde eğitim harcamaları önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye, ekonomik ve sosyal kalkınmasını sağlamak ve Avrupa Birliği kriterlerini karşılamak amacıyla belirli koşulları yerine getirmesi gerekmektedir. Türkiye'nin bu koşullara uyum sağlamasında eğitim önemli rol oynamaktadır. Eğitime (özellikle ilk ve orta öğretime) yapılan kamu harcamalarındaki artış, eğitim hizmetlerini daha fazla sayıda insan için daha erişilebilir hale getirmektedir.

Maddelerin kullanımına ilişkin maliyetleri doğrudan ve dolaylı maliyetler olarak tanımlamışlardır. Doğrudan maliyetler sağlık maliyetlerini içerirken, dolaylı maliyetler

uyuşturucu kullanımına bağlı yaralanmalar ve erken ölüm nedeniyle üretim ve üretkenlik kaybını içermektedir.

Vergilemede sosyal amaçların önemi giderek artmaktadır. Özel tüketim vergileri, özellikle gelişmekte olan ülkelerde sosyal politikanın uygulanmasında kullanılan bir vergi türüdür. Bu vergilerin sosyal amaçları arasında, negatif dışsallıkları olan ürünlerin tüketiminden kaynaklanan sosyal maliyetleri en aza indirme girişimi yer almaktadır. Çünkü olumsuz dışsallıkların neden olduğu sosyal maliyetler ülke ekonomilerini olumsuz etkilemektedir.

Manevi yaşamın en büyük düşmanı olan uyuşturucular, bireyin uyum yeteneğini zayıflatarak ve çöküşe sürükleyerek, onu aile bağlarından, toplumdan ve çevresinden koparmakta ve kişileri yalnızlığa, bunalıma ve nihayetinde sorumsuz bir yaşam biçimine yani yaşayan bir ölü haline gelmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla uyuşturucu kullananların aile hayatına, gelecek nesillere, iş yaşamına, ülke ekonomisine ve toplumsal ahlaka verdiği zararlar, her geçen gün çoğalmaktadır. Özellikle ergenlik dönemi, bağımlılığın gelişimi açısından riskli bir dönem olarak değerlendirildiğinden, bu konuda çocuk ve gençlerde bağımlılıkların önlenmesi için etkili okul programları geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de, önleyici çalışmalar çerçevesinde uygulanan Okulda Bağımlılığa Müdahale (OBM) Programı gibi, öğrencilerin sigara, alkol, bağımlılık yapıcı maddeler ve riskli internet kullanımı gibi konularda destek veren okul temelli müdahale programları oldukça kritik bir rol oynamaktadır. Bu çalışmada; madde bağımlılığı ve bağımlılıklarla mücadelede eğitimin katkısı araştırılarak değerlendirmek amaçlanmıştır. Çalışma hazırlanırken bu alanda yayımlanmış Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri, makale, kitap, dergi, Türkiye Uyuşturucu Raporu gibi kurum raporları ile web sitelerinden faydalanılmıştır.

Bu çalışma iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, erdemsiz mal kavramı, dışsallıklar, madde bağımlılığı ve ile merkezi sinir sistemi üzerindeki etkilerine dayalı olarak bağımlılık yapıcı maddelerin sınıflandırılması yapılmış olup kavramsal çerçeve ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde; madde kullanıcı profili, Türkiye Uyuşturucu Raporu verileri ile kullanım boyutları, erdemsiz mallara ilişkin kamu harcamaları ve kamu tedbirleri ile madde bağımlılığıyla mücadelede eğitimin önleyici rolüne ve önemine yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
ERDEMSİZ MAL, BAĞIMLILIK KAVRAMI VE KAPSAMINA İLİŞKİN
TEORİK ÇERÇEVE

1.1. KAMUSAL MAL VE HİZMET KAVRAMI

İktisadın temel amacı, insanların ihtiyaçlarını en üst düzeyde karşılayacak şekilde mevcut kaynakları en iyi şekilde kullanmaktır. İhtiyaçlar hem özel hem de kamusal mal ve hizmetlerle karşılanmaktadır. Devletin ekonomik faaliyetlerde bulunmasını gerekli kılan ilk neden, kamusal mal ve hizmetlere olan gereksinimdir. İhtiyaçlar farklı kriterlere göre sınıflandırılmaktadır. Maliye teorisinde, ihtiyaçlar bireysel ve toplumsal kategorilere ayrılmaktadır. Kamusal mal ve hizmetlerin sınıflandırılmasında bu unsurları belirleyen nitelikler bulunmaktadır (Arslan, 2012, s. 27).

Kamu malları kavramından ilk kez Ugo Mazzola (1890) bahsetmiştir. Mazzola, devletin hangi mal ve hizmetleri üretmesi gerektiğine değinerek bu malların bölünmezliğine dikkat çekmiştir. Kamusal ve özel mallar arasında ayrım yapan ilk sistematik çalışma Samuelson (1954) tarafından yapılmıştır. Bu nedenle bazı kaynaklar Samuelson'un kamu malları teorisinin temellerini attığına inanmaktadır. Ayrıca R. Musgrave, E. Sax ve K. Wicksell gibi ekonomistler de kamu mallarına önemli katkılarda bulunmuşlardır (Göker, 2008, s. 110). Tüm yazarların katkıları göz önünde bulundurulduğunda kamusal malların genel özellikleri aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

- Tam kamusal malların faydası bölünemez,
- Faydası bölünemediği için özel sektör bu tür malları üretemez, fiyatlandıramaz ve satamaz,
- Bu malların tüketiminde rekabet yoktur. Bir kişinin ürünü tüketmesi diğerlerinin tüketmesine engel olamadığından dışlanma söz konusu değildir,
- Bedavacılık sorunu, hiç kimsenin kamu mallarının tüketiminden mahrum bırakılmaması ve tüketicilerin bu malların finansmanına katılmak istememeleri nedeniyle ortaya çıkmaktadır,
- Bu malların devlet tarafından üretilmesi ve finanse edilmesi zorunludur,
- Kamusal mallardan hizmet alan bireylerin sayısı ve miktarı (belirli bir sınıra kadar) malların maliyetini etkilememektedir (Karaca, 2021, s. 44).

Samuelson'a göre, piyasa tarafından üretilen özel mal ve hizmetlerin faydaları bireyler arasında bölünebilmektedir, kamu tarafından üretilen mal ve hizmetlerin faydaları ise bireyler arasında bölünemez, ancak bir avantaj olarak sağlanabilmektedir (Demir ve Erdal, 2022, s. 369). Kamusal ve özel mallar arasındaki farkın önemli bir nedeni, kârların maliyetler ve üretimle koordinasyonunda, yani iki grup malın

fiyatlandırılmasında yatmaktadır. Özel malların fiyatlandırılması mümkündür ancak kamu mallarının fiyatlandırılması ortak mülkiyet nedeniyle mümkün olmamaktadır (Yumuşak ve Aydın, 2005, s. 110).

Toplumun tamamına fayda sağlayan mal ve hizmetler; faydası paylaşılamayan, tüketimi rekabetten uzak, faydası kimseden alınamayan, nitelikleri gereği kamu ekonomisi tarafından sunulması gereken mal ve hizmetlerdir (Pehlivan, 2014, s. 40).

Literatürde kamusal mal ve hizmetleri tanımlamak için tam kamu malı, saf kamu malı, mutlak kamu malı, bölünmez mal gibi terimler kullanılmaktadır (Demir, 2017, s. 24). Tamamen topluma yarar sağlamakta olan kamusal mal ve hizmetler, herkes tarafından hissedilse de bireyler için faydaları ölçülememektedir (Akdoğan, 2011, s. 42).

Kamusal mal ve hizmetlerin bölünmezliğinin önemli bir nedeni; fayda-maliyet oranının tam olarak uygulanamamasıdır. Örneğin hukuki ve diplomatik hizmetlerden ya da sınırda görevli bir askerden kişilerin ne ölçüde faydalandığını kesin olarak belirlemek mümkün olmamaktadır. Bu durum, tam kamusal mal ve hizmetlerin faydalarının teknik olarak bölünemez olması nedeniyle ölçümünün imkânsız olduğunu göstermektedir (Demir ve Erdal, 2022, s. 369).

Hiç kimse, kamu mal ve hizmetlerinin sağladığı faydalardan dışlanamamakta ya da kullanımına engel olamamaktadır. Bireylerin ödemelerini gerçekleştirdiği takdirde, onların bireysel ihtiyaçları doğrultusunda mal ve hizmet sağlamak mümkündür. Bu bağlamda, mal veya hizmetten faydalanmayan bireylerin bu süreçten taraf bırakılması olasıdır. Ancak bu durum kamusal mal ve hizmetler söz konusu olduğunda geçerli değildir. Çünkü kamusal malların herhangi bir kesimini dışlamak, toplumun tamamını dışlamak demektir. Dolayısıyla kamusal mal ve hizmetlerinin finansmanına tam olarak katılmasalar bile bu tür hizmetlerden yararlanma imkânına sahip olmaktadır (Pehlivan, 2014, s. 41).

Kamu malları sürekli ve bu düzenli bir faaliyettir. Bu bağlamda kamusal mal ve hizmetler sosyal, politik, ekonomik ve kültürel açıdan toplum için vazgeçilmez olmaktadır (Yumuşak ve Aydın, 2005, s. 110-111).

Kamunun tüm mal ve hizmetlerinden herkesin yararlanabilmesi, hiçbir bireyin bu mal veya hizmetlerden istisna edilmemesi ve bu mal veya hizmetlerin kullanımının, miktarlarında herhangi bir azalma meydana getirmemesi, kamu ekonomisinde bedavacılık sorununa yol açmaktadır (Çaşkurlu ve Arslan, 2017, s. 95). Bedavacılık

sorunu piyasa başarısızlıklarından biri olarak ifade edilmektedir (Demir ve Erdal, 2022, s. 370).

Özel mal ve hizmetler söz konusu olduğunda bireysel tüketim varken, tamamen kamusal mal ve hizmetler söz konusu olduğunda toplu olarak kullanılmaktadırlar. Savunma ve diplomasi gibi tamamen kamusal mal ve hizmetler ortak tüketime aittirler. Tam kamusal mal ve hizmetlere göre birden fazla kişinin aynı mal ve hizmetten aynı anda yararlanma imkânı bulunduğundan, Tam kamusal mal ve hizmetlerde ortak tüketim söz konusu olmaktadır (Aktan, 2011, s. 98).

Piyasada mevcut olan mal sayısı sınırlı olmasına rağmen, bu malları satın alan birey sayısının fazla olması nedeniyle tüketiciler, özel malların tüketiminde birbirleriyle rekabet etmektedirler. Kamusal mal ve hizmetlerinin tüketiminde ise rekabet mevcut değildir. Bu hizmetlerin finansmanına katkıda bulunanlar ile bulunmayanlar eşit şekilde faydalanmaktadır (Pehlivan, 2014, s. 41). Tamamen kamusal mal ve hizmetlerden yararlanma ile o mal veya hizmetin bedelinin ödenmesi arasında bağlantı kurulamayacağından, hiç kimse onun tüketiminden dışlanamamaktadır. (Mutluer, vd., 2013, s. 96).

Tamamen kamusal mal ve hizmetlerin marjinal sosyal faydası, özel sektörün marjinal faydasından daha büyük olduğundan, bu tür mal ve hizmetler vergilerle finanse edilmektedir (Mutluer, vd., 2013, s. 96). Bazı kamu malları önemli dışsallıklara neden olmaktadır. Dışsallıklar, bir ekonomik birimin üretim-tüketim faaliyetlerinden kaynaklanan, diğer birimlerin fayda ve maliyet fonksiyonları üzerindeki olumlu veya olumsuz etkiler olarak ifade edilmektedir. Dış ekonominin kamu ekonomisi açısından önemi, kamu mallarının kamu tarafından mı yoksa özel sektör tarafından mı sağlanması gerektiğini belirlemesidir. Nitekim pozitif dışsallıkların mevcut olduğu kamu mallarında, üretimin genellikle özel üretim sektörü tarafından üstlenilmemesi nedeniyle bu hizmetlerin kamu sektörü tarafından sağlanması gerekmektedir. Öte yandan negatif dışsallığa sahip mallar için özel sektör topluma telafi edemeyeceği ek maliyetler getirmektedir (Karaca, 2021, s. 27).

Dışsallıklar, piyasa başarısızlığına yol açan temel sorunlardan biridir. Bazı üretim ve tüketim faaliyetlerinden kaynaklanan fayda ve maliyetler topluma ulaşırken, kişi ve kuruluşlar arasında ücret ödmeden elde edilen avantajlar olduğu gibi, oluşturdukları maliyetlerden sorumluluktan kaçınma durumları da mevcuttur. Bu sorunu

çözmek amacıyla devlet, fayda sağlayan üretim ve tüketimleri teşvik etmektedir. Faydanın tüm topluma yayılmasını sağlamakla birlikte, üretim ve tüketim gibi maliyetleri arttıran unsurlar vergi gibi mali araçlarla cezalandırılmaktadır (Karaca, 2021, s. 27).

Bu durumda bir kamu ekonomisine ihtiyaç duyulmakta ve ek sosyal maliyetlerin düzenleyici vergilerle karşılanması ya da söz konusu üretimin kamu sektörü tarafından devralınması gerekmektedir (Yumuşak ve Aydın, 2005, s. 112-113).

Tamamen kamusal mal ve hizmetler, ancak özelliklerine göre devlet tarafından üretilmektedirler. Savunma, hukuk, diplomasi gibi kamusal mal ve hizmetlerin kusursuz olarak piyasalar veya diğer yöntemlerle üretilmesi imkânsız olmaktadır. Ancak kamu malları ve savunma hizmetinin (askeri birliklerin yiyecek ve giyecek ihtiyaçları) bazı alt hizmet kategorilerini de piyasadan temin etmek mümkündür. Toplam kamu mal ve hizmetlerinin alt kategorileri piyasalar aracılığıyla sağlanabilse de bu mal ve hizmetler fiyatlandırılmadığı için tamamen piyasalar aracılığıyla üretilmemektedirler (Demir ve Erdal, 2022, s. 370).

Kamusal malların iki temel özelliği mevcuttur. Bunlar, tüketimde rekabetin olmayışı ve tüketiminden mahrum kalınamama (dışlanamazlık) özellikleridir. Tüketimde rekabet olmaması durumunda, herhangi bir kişinin tüketim faydalarının diğerlerinin tüketimine bağlı olmadığı ifade edilmektedir (Sönmez, 1987, s. 113). Kamusal malların tüketiminde rekabetin olmaması durumu, malların tüketicilere sunumunun güvence altına alınmasını sağlamaktadır (Turan ve Yurdakul, 2009, s. 751).

1.2. KAMUSAL MAL VE HİZMETLERİN SINIFLANDIRILMASI

Kamu mal ve hizmetleri birçok kritere göre sınıflandırılmakla birlikte hizmetleri iktisadi, idari, sosyal, bilimsel ve kültürel kamu hizmetleri olarak da sınıflandırmak mümkündür (Ortaç, 2004, s. 12). İktisadi kamu hizmetleri elektrik, su, ulaşım ve iletişim gibi sektörleri içerir ve esasen ölçek ekonomisine dayanmaktadır. İdari hizmetler pozitif dışsallıklar yaratır ve güvenlik, adalet ve eğitim gibi alanları kapsamaktadır. Sosyal kamu hizmetleri arasında yaşlı ve yetimlerin bakımı, istihdam ve işe yerleştirme hizmetleri yer almaktadır. Bilimsel ve kültürel kamu hizmetleri de halk tarafından çeşitli şekillerde oluşturulmakta ve piyasanın çeşitli nedenlerle sağlayamadığı hizmetleri sağlamaktadır. Böyle bir sınıflandırmanın bir miktar kolaylık sağladığı açık olsa da eleştirileri de beraberinde getirdiği ifade edilmektedir. Bunun nedeni, bazı kamu mal ve hizmetlerinin

tek bir kategoride sınıflandırılabilmesi ancak birden fazla kategorinin özelliklerine sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Yumuşak ve Aydın, 2005, s. 111).

Bireysel arzular ve tüketici tercihleri farklı olmaktadır. Özel sektörde; özel ihtiyaçlarımız olduğu için bu farklılıklar önem arz etmemektedir. Bunun nedeni; alıcı ve satıcıların olduğu bir piyasada arz ve talebin belirlediği fiyattan bireysel ihtiyaçları karşılamaktır. Örneğin spor giymek isteyen bir kişi uygun mağazaya giderek orada yazan fiyattan gerekli spor kıyafeti satın almaktadır. Aynı şekilde spor elbise yerine takım elbise tercih edenler de doğru satış noktasında ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Ancak, kamu ihtiyaçları için durum biraz farklı olmaktadır. Bireyler, kamu mallarına/hizmetlerine yönelik tercihlerini ancak kolektif ihtiyaçları karşılamaya yönelik siyasi karar alma süreçleri aracılığıyla açıklayabilmektedirler. Ekonominin tamamen kamu ve tamamen özel sektörü olarak kabul edilemeyecek mal/hizmetler de vardır. Bu bağlamda literatüre bakıldığında mal/hizmetler temelde tamamen kamu, yarı kamu ve özel sektör olarak tasnif edilmekle birlikte başka şekillerde de tasnif edilebilmektedir (Erdem, vd., 2013, s. 21).

Nadaroğlu (1998), mal ve hizmetleri kamusal ve yarı kamusal olarak iki başlık altında toplamaktadır; yarı kamusal malları ise erdemli-erdemsiz mallar ve kulüp mallar şeklinde incelemektedir. Akdoğan (2005), topluma sunulan hizmetleri; toplumsal, yarı toplumsal, erdemli, özel mal ve hizmetler şeklinde sınıflandırmaktadır. Aynı anlama gelen kolektif, yarı kolektif, özellikli ve özel mal ve hizmetler olarak da ifade ettiği görülmektedir. Erdem vd., (2013), sınıflandırırken tam kamusal, yarı kamusal ve devlet tarafından sunulan özel mal ve hizmetler olarak ifade etmektedir.

Mutluer, vd., (2016), temel sınıflandırma da olduğu gibi mal ve hizmetleri kamusal, yarı kamusal ve özel olarak sınıflandırmaktadır. Susam (2016) ise tüketimden dışlanabilirliklerine göre özel mallar, dışsallığı olan özel mallar, ortak mallar ve tam kamusal mallar şeklinde mal/hizmetleri sınıflandırarak açıklamıştır.

Önceki bölümde tam kamusal-küresel kamusal ve özel mal /hizmetlerin özelliklerinden bahsedilmiştir. Yarı kamusal mal/hizmetler ve bu hizmetlerin kapsamında yer alan erdemsiz mal ve hizmetler açıklanmaya çalışılacaktır.

1.2.1. Yarı Kamusal Mal ve Hizmetler

Kamusal nitelikte olan ancak iç faydaları birimlere, yani fiyatlara bölünebilen mal ve hizmetlere "yarı kamusal mal ve hizmetler" adı verilmektedir. Eğitim ve sağlık hizmetleri gibi hizmetler yarı kamusal malların en tipik örnekleridir. Aslında bu tür mallar tüketilemezlik (dışlama) özelliğine sahiptirler (Yüksel, 2006, s. 11). Daha açık bir ifadeyle, mal ve hizmetlerin özel mal olarak tüketilen ve bireysel fayda/maliyet yaratan özelliklerinin yanı sıra tüketim sırasında topluma yansıyan toplumsal fayda/maliyetleri de ifade etmektedir. Bu nedenle, bu tür malların üretiminde kamu fonları yer almaktadır. Burada topluma yansıyan fayda/maliyet, dışsal gelir/maliyettir. Literatürde dışsal fayda/maliyet "dışsallık" olarak ifade edilmektedir. Faydalar üretim veya tüketim faaliyetlerinden geçtiğinde, fayda daha fazla ise pozitif bir dışsallıktan, maliyet fazlası var ise negatif bir dışsallıktan söz edilmektedir (Kayalıdere ve Özcan, 2019, s. 544-545).

Yarı kamusal mallar ve hizmetlerin toplumsal bakımdan önemli oldukları kesinlikle tartışmasızdır. Bu mal ve hizmetler, özel sektör tarafından üretilse de, tüketicilere sağladıkları yararın yanı sıra dışsal etkiler yoluyla toplumun gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bu mal ve hizmetlerin piyasada yeterince üretilmemesi, bireylerde hissedilen eksiklikten daha fazlasına neden olabilir ve toplumsal düzeyde kayıplara yol açabilmektedir. Bu durum, devletin öncelikle yarı kamusal mal ve hizmetlerin finansmanını üstlenmesinin sebeplerini oluşturmaktadır (Edizdoğan, vd., 2012, s. 28).

Yarı kamusal mal ve hizmetlerin karma bir biçimde sunulması iki şekilde ifade edilebilmektedir. İlk olarak, eğitim ve sağlık hizmetleri tüketicilere içsel faydalar sağlamaktadır. İkincisi, tüketimleri ile ilgili mal ve hizmetler nedeniyle toplumsal fayda artmaktadır. Toplumda iç ve dış faydanın ortaya çıkması, bu mal ve hizmetlerin sunumunda görev dağılımını gerektirmektedir (Çevik ve Yüksel, 2021, s. 89). Söz konusu mal ve hizmetler bireye fayda sağlıyorsa bölünebilirdir ve bunun finansmanı genellikle harçlarla karşılanırken, topluma sağladığı fayda bölünemez ve finansmanı vergilerle sağlanmaktadır (Demir, 2017, s. 27).

Yarı kamusal mal ve hizmetler söz konusu olduğunda, bireyler arasında tüketim için rekabet olabilmektedir. Yarı kamusal mal ve hizmetlerin ayrılabilirliği, bu mal veya hizmetlerin kısmi olarak fiyatlandırılmasına olanak tanımaktadır. Fiyatı belirlenebilen mal veya hizmetlerde kişi, bu mal veya hizmetin tüketiminden mahrum

bırakılabilmektedir. Fiyatlandırma ve tüketici özelliklerinin kaldırılması, piyasa ekonomisinde yarı kamusal mal ve hizmetlerin sağlanmasını mümkün kılmaktadır. Ancak diğer faktörlerle birlikte bir dışallık varsa bu mal veya hizmetlerin üretimi kamu ve piyasa ekonomileri tarafından paylaşılmaktadır (Demir ve Erdal, 2022, s. 371). Çünkü bu mal ve hizmetler, özellikleri gereği çok yönlü bir sunuma imkân vermektedir. Yarı kamusal malları pazar yoluyla üretebilmek, devletin üretimden tamamen vazgeçmesini gerektirmemektedir. Yarı kamusal bir mal veya hizmetin tamamen veya kısmen pazar (özel) bölümünde bırakılması, devletin tamamen ortadan kaldırılması anlamına gelmemektedir (Çevik ve Yüksel, 2021, s. 89).

Yarı kamusal mal ve hizmetler hem piyasa sektörünün hem de devletin sağlayıp pazarlayabildiği mal ve hizmetlerdir. Bireyler sağlık, eğitim gibi yarı kamusal hizmetlere yönelik tercihlerini bireysel taleplerle ifade etmektedirler (Pehlivan, 2014, s. 42).

Eğitim ve sağlık hizmetleri dışallığın en klasik örnekleri olarak ifade edilmektedir. Örneğin, eğitim hizmetinde fayda sağlayan kişi, sosyal statüsünü yükseltmekte ve parasal anlamda da geleceğini garanti altına almaktadır. Böylece eğitim yoluyla daha iyi bir gelire ve güçlü bir sosyal konuma sahip olabilmektedir. Ayrıca, eğitim sonucunda toplum üyelerinin de bazı faydalar elde etmesi mümkündür (Aktan, 2011, s. 99). Toplumda eğitilmiş bireylerin sayısının artması, ekonomik ve sosyal kalkınmanın önemli bir itici gücüdür. Eğitim hizmetinin toplumsal kültür düzeyini yükseltmesiyle birlikte, insanları değerler çatışmalarına, çevre sorunlarına ve manevi huzursuzluklara karşı daha duyarlı hale getirmektedir. Eğitim hizmeti, bireyleri önemli konularda daha duyarlı kılmaktadır (Yumuşak ve Aydın, 2005, s. 113).

Eğitim, kamu ve özel sektör tarafından sunulan bir hizmet olup, sağladığı faydalar sadece tüketiciye değil aynı zamanda topluma da pozitif etkileri yayması nedeniyle, literatürde "yarı kamusal mal ve hizmetler" kategorisinde yer almaktadır.

Eğitim hizmeti devlet tarafından sunulmadığında toplumsal maliyetler artmaktadır. Bu sebeple devlet, eğitim hizmetini sağlama görevini öncelikli olarak üstlenmektedir. Özel sektöründe bu hizmeti sunmasına izin vererek fiyat, miktar ve kalite kontrolünü gerçekleştirme olanağı sağlamaktadır. Özel sektörün eğitim hizmetleri sunarken devlet tarafından sıkı denetlenmesinin ana sebebi, bu hizmetin üretimi ve tüketiminde ortaya çıkan topluma yayılan dışallıkların varlığıdır (Çalcalı, 2019, s. 453).

İnsanların bu hizmetler için gereksinimleri keşfedilerek piyasada fiyatlandırılabilir. Yarı kamusal mal ve hizmetler, faydası hariç tutulabilen ve faydaları paylaşılabilen mal ve hizmetler olarak tanımlanmaktadır. Piyasaların oldukça iyi sağladığı ancak birçok hükümetin vatandaşlarının bir kısmına veya tamamına ücretsiz veya düşük maliyetle sağlamak istediği mal ve hizmetler de vardır, yarı kamusal mallar bunun örneğini oluşturmaktadır (Orchard ve Stretton, 2016, s. 54). Ekonomi biliminin asıl amacının insanların ihtiyaçlarının piyasa mekanizmaları yoluyla karşılanması yoluyla gerçekleştiğini savunanların açık bir çoğunluğu, bazı mal ve hizmetlerin piyasa mekanizmaları yoluyla karşılanamayacağını ya da bunların kaynak israf ve negatif dışsallıklara neden olduğu görüşündedirler (Yumuşak ve Aydın, 2005, s. 110).

Havaalanına yakın bölgelerde yaşayan insanlar, uçakların iniş ve kalkışları sırasında duydukları gürültü nedeniyle rahatsızlık hissedebilirler. Bu durum, negatif dışsallıklara bir örnek olarak gösterilebilir. Benzer şekilde, atıklarını bir nehre boşaltan bir sanayi kuruluşu, bu nehirde balık tutan yerel üreticilere yüklediği maliyetler negatif dışsallıklara örnek verilebilmektedir (Özbilgi, 2020, s. 75).

Öte yandan pozitif dışsallığın bir örneği, eğitimin getirdiği muazzam sosyal faydalardan söz edilmektedir. Bu hizmetlerin sunumunun piyasa mekanizmalarına bırakılmasının yeterli olmadığı sonucuna varılmıştır. Negatif ve pozitif dışsallıklar nedeniyle devletler, farklı yöntem ve araçlar kullansalar bile piyasalara müdahale etme hakkına sahiptirler (Yumuşak ve Aydın, 2005, s. 110).

1.2.2. Erdemli ve Erdemsiz Mallar

Yarı kamusal mal/hizmetlerin üretiminde piyasa koşullarında verimlilik garanti altına alınsa da, devlet üzerine roller düşmektedir. Dış faydaların ve maliyetlerin varlığı, devlet müdahalesini gerektirebilir. Devlet, toplumsal refahı artırmak için bazı malların tüketimini talep edebilir ve bazı malların tüketimini yasaklayabilir. Bu özelliğe sahip mal/hizmetlere literatürde “erdemli-erdemsiz mal” adı verilmektedir (Susam, 2016, s. 72).

1956'da Paul Samuelson, malları ekonomik özelliklerine göre “özel mallar” ve “kamu malları” olarak ikiye ayırmaktadır. Kamu ve özel faydalar birkaç farklı kategoriye ayrılmaktadır. Kamu mallarının bir alt sınıfı olan erdemli ve ahlaksız mallar, bölünebilirlik, dışlanabilirlik ve fiyatlandırma gibi özellikler açısından özel mallardır (Kavaklı, 2022, s. 11).

Musgrave tarafından kamu maliyesine kazandırılan erdemli mallar için “toplum için faydalı özel mal” tanımı da kullanılmaktadır. Özel mal niteliğinde olan mal/hizmetler tüketilmeleri toplum için faydalıdır. Bu tür malların özel kesime bırakılması sosyal faydayı olumsuz etkilemektedir (Erdem, vd., 2013, s. 25).

Kısaca erdemli (merit) mallar, devletin doğrudan topluma bedelsiz olarak sağladığı, toplumsal refahı artıran, genişleten ve dışsal faydalar yaratan mallardır (Akdoğan, 2011, s. 14).

Erdemli mallar, özel ve kamusal mallarla birlikte üçüncü bir mal kategorisi olarak kabul edilmektedir. Erdemli Mal, tüketici tercihlerinin tam ve doğru şekilde yansımadığı durumlarda eksik tüketilen ve dolayısıyla kamusal müdahale gerektiren ürünler olarak tanımlanabilir. Akıl hastaları, yaşlılar için huzurevi ve tımarhaneler kurulması, okullarda bedava süt tüketimi, emniyet kemeri, sanatın finansmanı, doğal ve kültürel mirasın korunmasına yönelik hizmetler gibi mallar erdemli mallardır (Yıldırım ve Akyol, 2022, s. 474).

Erdemli olmayan mallar, üretimi ve tüketimi insan sağlığına zararlı, tüketimi devlet tarafından kontrol edilen ve tüketimi topluma ek maliyetlere neden olan özel mal ve hizmetlerdir. Erdemli olmayan mallar, insanların kendilerine zarar veya maliyeti hafife aldıkları için ihtiyaç duyduklarından daha fazla tüketme eğiliminde oldukları mallar olarak tanımlanabilir (Akdoğan, 2011, s. 14). Bu tür mal ve hizmetler; talebi esnek olmayan, bağımlılık yapıcı nitelikte ve olumsuz dışsallıklara sahip mal ve hizmet şeklinde tanımlanmaktadır. (Kavaklı, 2022, s. 11).

Demerit (erdemsiz) mallar tüketim sırasında olumsuz dışsallıklara neden olarak toplumsal maliyetlere neden olması nedeniyle devlet, bu malların tüketimini/üretimini caydırıcı, merit malların üretimini/tüketimini destekleyici politikalar uygulayabilmektedir (Kayalidere ve Özcan 2019, s. 548). Erdemsiz mallara bu tezin konusu olan madde bağımlılığı (alkol, uyuşturucu vb.) tütün ürünleri, trans yağ, doymuş yağ gibi toplumsal zararları olduğu halde tüketilen mallar olarak örnek gösterilmektedir (Muter, vd., 2018, s. 27). Bağımlılık yaratan erdemsiz mallar bireyler ve halk sağlığı üzerinde olumsuz dışsallıklar meydana getirmektedir (Barling, 2007, s. 290).

Toplumsal hayatın ve refah düzeyinin temel göstergelerinden biri, halk sağlığıdır. Bireysel yaşam ve sağlık, toplumsal sağlığın ayrılmaz bir parçası olup birlikte

desteklenmelidir. Bu sebeple, toplum sağlığının korunması ve bu alandaki olumlu ya da olumsuz etkilerin düzenlenmesi son derece önem arz etmektedir (Mushkin, 1958, s. 792).

Erdemsiz mallar üzerinden tahsil edilen vergiler, tüm ülkeler için önemli bir gelir kaynağı teşkil etmektedir. Erdemsiz malların vergilendirilmesinde uygulanan yöntemler, kamu gelirlerini ve satış fiyatlarını önemli ölçüde etkileyebilmekte ve hatta kaçakçılığı teşvik edebilmektedir (Uğur ve Kömürcüler, 2010, s. 342-343). Vergi artışlarının fiyatları artırması sonucunda erdemsiz mallara olan talebin azalması beklenmektedir. Erdemsiz malların vergilendirilmesi, negatif dışsallıkların azaltılmasını hedeflemektedir. Uygulanan vergilerin sonucunda, erdemsiz malların tüketimi azalacak, hastalık ve ölüm oranlarında düşüşler olacaktır. Ayrıca, sağlık sektörüne yapılan kamu yatırımları farklı alanlara aktarılabilir ve devlet gelirlerinde önemli artışlar sağlanabilir (Buyrukoğlu ve Çetintaş, 2023, s. 81). Vergiler, üretim veya tüketicinin sosyal maliyetlerini artırarak bu miktarları azaltmakta ve sosyal fayda seviyesine ulaştırmaktadır (Karaca, 2021, s. 32).

Neoklasik iktisat anlayışına göre piyasadaki başarısızlıklardan biri olarak tanımlanan bu mal ve hizmetlerin, kişisel fayda veya zararlarının yanı sıra toplumsal fayda ve maliyetleri de bulunmaktadır (Musgrave, 1987, s. 1).

Kendisi için en doğru kararları veren ve ekonomik davranış sergileyen “Homoekonomikus”, bazı durumlarda tamamen yanılarak kendisi ve toplum için yıkıcı kararlar verebilmektedir. Dolayısıyla bilimin gelişmesi tüketiciye bırakılamayacak tüketim standartları yaratmaktadır. Diğer bir görüş ise, tüketicilerin bilgi asimetrisi ile karşı karşıya kaldıklarında irrasyonel seçimler yapabilecekleri ve bu gibi durumlarda kamunun önlem alınması gerektiğini ifade etmektedir. Yüksek refah düzeyine sahip gelişmiş ülkelerde yapılan araştırmalar, bu ülkelerin yoğun olarak faydalı mal ve hizmetler sunduğunu ve bu malların kamu harcamalarının önemli bir bölümünü oluşturduğunu göstermektedir (Gülden, 2022, s. 29).

1.2.3. Küresel Kamusal Mallar

Devletin varlık nedeni olarak değerlendirilen kamusal mallar, küreselleşmenin etkisiyle daha geniş bir perspektiften ele alınmaktadır. Ulusal düzeyde toplumu ilgilendiren belli başlı ihtiyaçlar devletler tarafından karşılanmasına rağmen, günümüzün gereksinimleri doğrultusunda tüm dünyayı etkileyen çeşitli ihtiyaçlar da ortaya çıkmaktadır. Özellikle, insanlığı eşit derecede etkileyen doğal, ekonomik ve sosyal

olumsuz gelişmeler, yeni bir kavram olarak küresel kamusal malların ortaya çıkmasına yol açtığı ifade edilmektedir (Barış ve Barlas, 2017, s. 138).

Küresel kamusal mallar, dünya üzerindeki tüm bireylerin (mevcut ve gelecek nesillerin) erişim sağlayabileceği ve tüketiminde herhangi bir rekabet veya kısıtlama olmayan, herkesin faydalandığı ve finansmanı uluslararası ölçekte elde edilen yararlar olarak tanımlanmaktadır (Ortaç, 2004, s. 15).

Günümüzde küreselleşmenin etkisiyle kamusal mallar, giderek daha küresel bir nitelik kazanmakta ve bireysel ile milli refah açısından merkezi bir önem taşımaya başlamaktadır. Dünya genelinde ortak çözümler gerektiren ve geniş çapta yıkıcı etkilere yol açan bankacılık krizleri, internet tabanlı suçlar ve dolandırıcılıklar, sağlık, seyahat ve ticaretle ilgili artan riskler ile sigara ve uyuşturucu madde kullanımının yol açtığı zararların yaygınlaşması gibi pek çok küresel sorun ortaya çıkmaktadır (Barış ve Barlas, 2017, s. 138).

1.3. YARI KAMUSAL MALLAR VE DIŞSALLIKLAR

Dışsallık terimi, toplumda belirli bireylerin gerçekleştirdiği üretim ve tüketim süreçlerinin diğer bireylerin fayda fonksiyonlarında yarattığı değişiklikleri ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, dışsallık, tüketicilerin fayda fonksiyonları ile üreticilerin üretim fonksiyonları arasındaki etkileşimi göstermektedir (Batırel, 2007, s. 37). Üretim ve tüketim süreçleri sonucunda ortaya çıkan fayda ya da maliyetlerin diğer bireylere yansımaları mümkün olmaktadır. Bu durumda, eğer dışarıya olumlu bir fayda sağlanıyorsa pozitif dışsallıktan, olumsuz etkiler söz konusu olduğunda ise negatif dışsallıktan bahsedilmektedir (Taşcı, 2017, s. 21).

Dışsallıklar, kamu ekonomisi çerçevesinde devletin ekonomiye müdahale etme nedenlerinden biri olarak ortaya çıkan önemli bir kavramdır ve piyasa başarısızlıklarından biri olarak nitelendirilmektedir. Temelde dışsallıklar; bir ekonomik birimin üretim ya da tüketim faaliyetlerinin başka bir ekonomik birimin fayda veya maliyet fonksiyonu üzerinde, piyasa mekanizmasının dışında olumlu veya olumsuz etkiler yaratması şeklinde tanımlanmaktadır (Atabey ve Eroğlu, 2021, s. 81).

Bazı dışsallıkların sosyal faydaları veya maliyetleri oldukça yüksek olabilir ve bu faydaların artırılması veya maliyetlerin engellenmesi amacıyla devlet, piyasaya müdahale etmektedir (Karaca, 2021, s. 27).

Kamusal mallar ile dışsallıklar arasındaki ilişki, piyasa başarısızlığı nedeni ile kamu müdahalesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, eğitim hizmetleri gibi yarı kamusal mallarda ortaya çıkan dışsallıklar hem olumlu hem de olumsuz birçok boyutta kendini göstermektedir (Hızarcı Beşer ve Beşer, 2021, s. 21-22);

- Verimliliğin artışı sağlanması;
- Siyasal istikrarın sağlanması; seçmenlerin bilinçli tercihlerde bulunabilmesi için eğitimin önemi büyüktür. Ekonomi, siyaset ve sosyal bilimler alanlarındaki temel bilgiler de demokrasinin kalitesine katkı sağlayacaktır.
- Sosyo-kültürel gelişime katkısı; eğitim hizmetleri tüketim ve üretime fayda sağlamaktadır. Eğitim hizmetleri aracılığıyla yayılabilen tüketim dışsallıklarına örnek olarak sanat etkinliklerinin takdir edilmesi, merak duygusunun geliştirilmesi, yaşam kalitesinin artırılması ve dünyayı öğrenme isteği verilebilir. Artan üretim, üretkenliğin artırılmasıyla sağlanır. Gelir düzeyi arttıkça çalışanlar eğitim hizmetlerinin getirdiği pozitif dışsallıklardan olumlu etkilenmektedirler.
- Sanayileşme düzeyinin artırılmasına katkısı; eğitim olanakları bir ülkenin sanayileşme çabalarına önemli katkı sağlamaktadır. Ülkenin eğitim politikası rekabet gücünün artırılmasına etkin bir şekilde katkı sağlamaktadır. Japonya'da her öğrencinin bir enstrüman çalmayı öğrenmesi zorunludur. Bu durum, müzik aletlerinin en iyi olduğu ülkelerden biri olan Japonya'da kaliteli müziğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla elektronik sektöründe üretimin okullaşma yoluyla artırılması rekabet avantajı sağlayabilmektedir.
- Suç Oranlarının Azalması; eğitim seviyesi yükseldikçe insanların daha iyi yaşam koşulları arzuladığı, gelir seviyesi yükseldikçe daha eğitilmiş insanların daha az suç işlediği düşünülmektedir.

Dışsallıkların varlığı, piyasaların kamusal müdahaleye ihtiyaç duymasının sebeplerinden biridir. Ekonomik birimler kendi çıkarlarını gözeterek kararlar alırken, genellikle diğer birimlerin faaliyetlerine olan etkilerini göz ardı etmektedirler. Sosyal faydası yüksek faaliyetlerin eksik bırakılması ve sosyal maliyeti yüksek olan faaliyetlerin aşırı yapılması durumunda, sosyal optimizasyona ulaşamamaktadır (Dinler, 2004, s. 512). Bu sebeple devlet, toplumun refahının en üst seviyeye çıkarılması amacıyla mali kaynaklarını kullanarak dışsallık sorunu yaşanan alanlara müdahale etmekte ve piyasaların düzenlenmesi ile denetlenmesinde etkin bir rol oynamaktadır (Çelikay ve Gümüş, 2010, s. 181).

1.3.1. Negatif Dışsallıklar

Negatif dışsallıklar, bir ekonomik karar biriminin faaliyetinin diğer karar birimlerini olumsuz yönde etkilemesi durumunda meydana gelmektedir (Uludağ, 2022, s. 12) Sosyal maliyetler, negatif dışsallıklara neden olan malların sağlanmasından kaynaklanmaktadır. Bunun nedeni, bu tür malların marjinal sosyal maliyetinin, marjinal özel maliyeti aşmasından kaynaklanmaktadır. Devlet müdahale etmezse maliyetler içselleşemeyecek ve piyasada arz fazlalığı yaşanacaktır. Bu durumu en uygun şekilde yansıtan örnek, sigara, alkol ve madde tüketimidir. Üretim yöntemlerinin çevreye zarar vermesi, negatif dışsallığın bir örneği olarak gösterilmektedir. Bu durumda devlet, üreticiden çevreye verilen zararı tazmin etmektedir. Örneğin, devlet bireylerin alkol tüketimini sınırlamadığında alkol erişilebilir ve düşük maliyetli olacaktır. Bu durumda toplumun alkol kullanımı artacak, alkollü sürücülerin sayısı artacak, kazalar ve ölümler artacaktır. Ayrıca sağlık sorunları ve aile içi şiddet artış göstererek, devletin sağlık, güvenlik ve yargı sistemine olan yükü artacaktır. Bu sebepten dolayı, devlet alkollü araç kullanımını yasaklamakta ve vergiler yoluyla satın alma maliyetlerini artırarak söz konusu negatif dışsallıkları içselleştirmeye çalışmaktadır. Havuzda toplanan vergilerin bir kısmı, devletin sağlık ve güvenlik hizmetleri ile bağımlılıkla mücadele kuruluşlarını kurarak bireyleri tedavi etmek için kullanılmaktadır (Karaca, 2021, s. 28-29).

1.3.2. Pozitif Dışsallıklar

Pozitif dışsallık (dışsal fayda), üretim veya tüketim faaliyetlerine doğrudan dahil olmayan üçüncü bir tarafın sağladığı faydadır (Özbilgi, 2020, s. 74). Sağlık alanında gerçekleştirilen araştırma ve geliştirme çalışmaları, aşılama programları ve ana-çocuk sağlığını koruma faaliyetleri gibi hizmetler, kısa, orta ve uzun vadede sosyal refah düzeyini artırmakta ve sağlıklı bireylerden oluşan bir toplumun inşasına katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle, bu faaliyetler pozitif dışsallıklara örnek teşkil etmektedir. Yani, söz konusu çalışmaların sağladığı marjinal sosyal fayda, bireysel faydalarından daha büyük bir öneme sahiptirler (Çelikay ve Gümüş, 2010, s. 182).

1.4. BAĞIMLILIK KAVRAMI VE KAPSAMI

Bağımlılık, bir madde ya da davranışı kullanmaktan vazgeçememe ya da denetim altına alamama durumu olarak açıklanmaktadır. Bağımlılık terimi uluslararası

literatürde genellikle “addiction” ve “dependence” olarak ifade edilmektedir (Günüç ve Kayri, 2010, s. 220).

Bir kişinin uzun süreli fizyolojik ve psikolojik bağımlılık geliştirdiği madde kullanımı rahatsızlığı; bireysel, toplumsal ve mesleki yaşamını olumsuz etkileyerek ortaya çıkmaktadır, bu duruma madde bağımlılığı adı verilmektedir. Bağımlılık, genetik, psikososyal ve çevresel faktörlerin etkilediği bir hastalık olarak ifade edilmektedir. Bu hastalık, nörobiyolojik bir süreçle başlamakta ve yaşam boyunca devam edebilmektedir (Öztürk, vd., 2015, s. 99).

Bireyler, genellikle bağımlılık yapıcı maddelere ilk başladıklarında, kaygıyı giderme, stresi azaltma ve hatta daha mutlu hissetme gibi nedenlerle maddenin rahatlatıcı etkisinden yararlanmaktadırlar. Bir maddenin ilk kez karşılandığı veya ilk kez kullanılmaya başlandığı zaman diliminin genellikle bireylerin gergin ve stresli olduğu zamanlar olduğu belirlenmiştir (Karakuş, vd., 2021, s. 159).

Bağımlılık yapan maddelerle ilgili birçok teorik açıklama halen geliştirilmekte olup, özellikle insan sinir sistemi vb. görüntüleme yöntemleri ile yapılan çalışmalarda sadece fizyolojik dejenerasyonların olduğu, sosyal ve psikolojik dejenerasyonların önemi, eksiklikleri vurgulanmakta ve bu konuda ciddi çalışmalar yapılmaktadır (Çetin, 2018, s. 16).

Bağımlılık bireyin sosyal işlevselliğini olumsuz yönde etkileyen ve sosyal sonuçları olan sosyal bir sorundur. Her ne kadar konunun tıbbi boyutu ihmal edilmese de bunun sosyal ve ekonomik boyutu da çok önemli olmaktadır. Alkol ve uyuşturucu bağımlılığı sorunu bütünsel olarak ele alınmazsa, tekrarlayan madde arama ve kullanma davranışı, kalıcı çözümlerin sağlanamaması gibi durumlar ortaya çıkabilmektedir. Toplum her zaman alkolikleri ve uyuşturucu bağımlılarını küçümseyebilir veya insanları gruplara itebilmektedir (Erbay, vd. 2016, s. 599). Örnek verilmesi gerekirse bağımlılık sorunu yaşayan kişiler kendilerini toplumdan soyutlayarak, alkol ve uyuşturucu kullanan kişilerle birlikte olmak istemektedirler. Alkol ve uyuşturucu bağımlılığına bağlı sosyal dışlanma, kişilerin sosyal işlevlerini tam olarak yerine getirememesine ve olumsuz psikososyal etkiler yaşamasına neden olmaktadır. Bu psikososyal etkiler; özgüven eksikliği, depresyon, yetersizlik duygusu, çaresizlik, sosyal izolasyon ve yalnızlık gibi sorunlara yol açmaktadır. Kişinin yaşadığı psikososyal sorunlar toplumda kabul

görmemesine, alkol ve uyuşturucudan yardım aramasına yol açabilmektedir (Sevin ve Erbay, 2008, s. 36).

Günümüzde bağımlılık denilince aklımıza alkol, tütün ve madde gibi fizyolojik ihtiyaçlardan kaynaklanan bağımlılıklar gelmektedir. Ancak yaşam koşulları değiştikçe yeni bağımlılık türleri de ortaya çıkıyor. Televizyon, internet, akıllı telefon, çevrimiçi kumar, teknoloji odaklı tüketim, yeme içme gibi davranışsal bağımlılıklar bu kapsamda sıralanmaktadır (Karakuş, vd., 2021, s. 159). Bu tür bağımlılıkların sadece bağımlıyı değil, ailesini, sosyal çevresini ve ülkesini de etkilediği bir gerçektir. Genel olarak bir bağımlılığın, madde kullanımının ya da alışılmış bir davranışın zihinsel, fiziksel ya da sosyal sorunlara yol açsa bile devam etmesi, yoksunluk belirtilerinin sürdürülmesi yerine miktarı ve sıklığı arttığında ortaya çıkan, günlük yaşamı zorlaştıran, hatta olanaksız kılan biyopsikososyal bir hastalık olarak tanımlanmaktadır (Kurşun, 2021, s. 71-72).

Maddenin ruhsal, fiziksel ya da sosyal sorunlara yol açsa da maddeyi kullanmaya devam etmek, bırakma dürtüsünü ve isteğini durduramaması haline bağımlılık denilmektedir. Bağımlılık kronik bir beyin hastalığı olarak ifade edilmektedir (<https://alo191.saglik.gov.tr/TR-21183/bagimlilik-nedir.html>, 2024).

Bağımlılık bir ilişki türüdür. Bireyin herhangi bir nesne ya da durumla kurduğu ilişkide sonradan ortaya çıkan özel bir durumdur. Yani sadece madde kullanımı ile bağlantılı olarak kişide ortaya çıkan sahte bir iyilik halidir. Kişide madde kullanımı ile bağlantılı olarak ortaya çıkan fiziksel bağımlılık ve tolerans daha çok zikredilmektedir (Babaoğlu, 1997, s. 150).

Bağımlılık yapan davranış, kişinin duygusal dünyasına dayanmaktadır. Bu alışkanlık keyif alma ve mutluluk hissettirir. Çevreyle, toplumla ve diğer faaliyetlerle ilişkilerin bozulmasına yol açmaktadır. İş gücünün, iş veriminin ve başarının azalması sonucunda zihinsel yaşamda kaygı, kaygı, güvensizlik, karamsarlık, korku ve fiziksel olumsuzluklar meydana gelmektedir (Çetin, 2018, s. 17).

Uyuşturucu alışkanlığı, kısa sürede daha kötü ve zararlı sonuçlara yol açmaktadır. İlk hedef olarak merkezi sinir sistemini etkiler ve kişinin zihinsel yaşamını, duygularını, düşüncelerini, hareketlerini ve bunların kimyasal özelliklerini değiştirmektedir. Bu sayede kısa ve basit bir şekilde alışkanlık oluşturmaktadır. Bağımlılık, kişinin kullandığı madde üzerindeki kontrolünü kaybetmesi ve onsuz yaşayamamasıdır (Köknel, 1998, s. 8).

1.4.1. Bağımlılık Yapıcı Maddeler ve Ortak Özellikleri

Başlama ve kullanım nedeni ne olursa olsun bağımlılık yapan maddelerin en yaygın özelliği kullanıcı için bağımlılık yapıcı olmasıdır (<https://www.yedam.org.tr/bagimlilik-yapici-maddelerin-ortak-ozellikleri>, 2024).

Bağımlılık yapan madde; yaşam için gerekli olmayan, zamanla vücut sistemlerinde kalıcı değişikliklere neden olan, ruh sağlığı ve davranış bozukluklarına neden olan, beyin aktivitesini ve tüm vücut yapılarını etkileyen sentetik veya doğal maddeler olarak ifade edilmektedir (Çetin, 2018, s. 18).

Madde bağımlılığı, Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11. versiyonu yayınlanan Uluslararası Hastalık Sınıflandırmasında (ICD-11) madde kullanım bozukluğu olarak sınıflandırılmaktadır (<https://www.yesilay.org.tr/tr/bagimlilik/madde-bagimliliği>, 2024). Bağımlılık yapıcı maddeler, merkezi sinir sisteminde önemli düzeyde uyaran veya depresyon etkisi yaratan, algı, duygu durumu, zihinsel durum, davranış ve motor fonksiyonlar üzerinde bozukluk oluşturan psikoaktif maddelerdir (Dankı, vd., 2005, s. 136).

Madde, kullanım sırasında derecesi kullanılan maddeye bağlı olarak değişen bir tolerans geliştirmektedir. Aynı farmakolojik grubun bir maddesine karşı tolerans geliştiğinde, o grubun diğer üyelerine karşı da tolerans gelişimi göstermektedir. Buna “çapraz tolerans” denilmektedir. İlaç grupları arasında da çapraz tolerans olabilmektedir (Çetin, 2018, s. 20). Kişi madde kullanım sıklığını ve miktarını kademeli olarak arttırmak zorunda kalır çünkü sürekli alınan doz ihtiyaç duyulan sahte iyilik halini oluşturmamaktadır. Aşırı ve uzun süreli alkol/madde kullanımı ve ardından azaltılması veya bırakılması sonrasında ortaya çıkan sendroma “Yoksunluk Sendromu” adı verilmektedir. Bu sendromdan sonra zihinsel ve fiziksel belirtiler ortaya çıkmaktadır. Yoksunluk belirtilerinin şiddeti ve süresi kullanılan maddenin türüne göre değişmektedir. Yoksunluk semptomlarını hafifletmek için tekrar alkol veya madde kullanma ihtiyacı hissedilmektedir (Ögel, vd., 1998, s. 9). İkincil hastalıklar meydana gelmektedir. Bağımlılık yapan maddelerin kronik olarak tüketilmesi, zaman içinde kullanan kişiye, maddenin yapısına, kullanılan doza ve maddenin alınma şekline göre değişen nitelik, şiddet ve sürelerde ciddi fiziksel ve ruhsal rahatsızlıklara neden olmaktadır. Bağımlılar arasında önemli ölçüde AIDS, ciddi karaciğer ve böbrek hastalıkları, beyin yaralanmaları,

ciddi psikozlar ve kanser gibi hastalıklar daha sıklıkla görülmektedir (Karataş Terzi, 2009, s. 46).

Bağımlılık yapıcı maddelerin ortak özellikleri, kendi tüketimlerini arttırıcı etkiye sahip olmalarıdır. Beyindeki ödül sisteminin maddeye keyif veren özelliği üzerindeki etkileri, kişinin tekrar tekrar kullanımını teşvik ederek bağımlılığa yol açabilir. Bağımlı birey, karşılaştığı olumsuz sonuçlara rağmen, bağımlılığı bulunan maddeyi zorunlu bir şekilde tüketmeye devam etmektedir (Uğurlu, vd., 2012, s. 38).

Günümüzde insanların ruh ve beden sağlığını olumsuz yönde etkileyen birçok yapay madde bulunmaktadır. Kullanılan bu maddeler insan beyninin hipotalamus bölgesi üzerinde duygusal bir etki yaratarak kullanılan maddeye bağımlılık yaratmakta, kişilerin tutum ve davranışlarında değişikliklere neden olmaktadır. Bu maddelerin ortak özelliği; beynin ödül-zevk mekanizmasını kontrol eden sisteme zarar verir ve dolaylı olarak insan duygularında ve kısa süreli zevklerde değişime neden olmaktadır. Ayrıca esrar, kokain, uçucu maddeler, alkol ve tütün gibi keyif verici özelliklere sahip potansiyel bağımlılık yapan maddeler, insanların duygu, durum, algı, biliş ve diğer beyin fonksiyonlarında olumsuz değişikliklere neden olmaktadır (Uzay, 2009, s. 10). Kişi maddeyi ilk kez kullandığında gevşeme, heyecanlanma, içsel huzursuzluktan uzaklaşma, hayal dünyasından hoşnutluk ve boşluk hissi gibi belirtiler yaşamaktadır. Bu durumda bağımlılık yapan maddeler, kişinin gerçek hayattan kısa bir süreliğine kopmasına ve duygusal ihtiyaçlarını sağlıklı bir şekilde tatmin etmesine neden olmaktadır (<https://www.yedam.org.tr/bagimlilik-yapici-maddelerin-ortak-ozellikleri>, 2024).

Uzay'a (2009) göre tüm maddeler hoş giden özelliklere sahiptirler. Bu hoş özelliği maddeyi tekrar kullanma isteğini arttırır da madde üzerinde besleyici ve pozitif güçlendirici etki yaratmaktadır. Bağımlılık yapan maddelerin ortak özelliği, tüm bağımlılık yapan maddelere karşı istek duyma ve aşermenin hemen ardından etken maddeyi arama davranışıdır.

İlgili literatüre bakıldığında haz veren uyarıların bağımlı olan kişilerin merkezi sinir sistemini etkilediği görülmektedir. Böylece kişi kullandığı madde ile duygu, düşünce ve davranışları üzerindeki kontrolünü kaybeder; temelde kullanılan madde hakkında yanlış bir iyilik duygusu gösterirler. Zamanla bu sahte iyi olma hali, insanların olumsuz durumlardan kaçmak için kullandıkları işlevsiz bir strateji haline gelir ve madde

kullanımını olumsuz etkilemektedir (<https://www.yedam.org.tr/bagimlilik-yapici-maddelerin-ortak-ozellikleri>, 2024).

Madde kullanımı, bir kişinin bir akıl sağlığı hastalığına yakalanma olasılığını artırabildiği gibi beyin yapısı ve işlevinde değişiklikleri tetikleyebilmektedir. Bu durum manevi boyutta da olabilmektedir. Depresyon, anksiyete, travma sonrası stres bozukluğu, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu, psikotik bozukluklar ve kişilik bozuklukları gibi bozukluklara yol açabilmektedir (Uzay, 2009, s. 10).

Ruhsal bozuklukların yanı sıra bağımlılık yapan maddeler kişi üzerinde olumsuz fizyolojik etkilere neden olabilmektedir. Yapılan araştırmalara göre; AIDS, karaciğer ve böbrek hastalığı, kalıcı beyin hasarı ve kanser gibi bulaşıcı hastalıkların madde bağımlılarında önemli ölçüde daha yaygın olduğu tespit edilmiştir (<https://www.yedam.org.tr/bagimlilik-yapici-maddelerin-ortak-ozellikleri>, 2024).

Kısaca, bağımlılık yapan maddelerin etkileri değişkenlik gösterse de tüm maddeler; kişilerin duygu, düşünce, davranış sistemi, ruh ve beden sağlığında olumsuz değişikliklere neden olmaktadır. Tüm bunları göz önünde bulundurarak bağımlılık yapan maddeler; biyolojik, sosyal ve ruhsal hastalıkların gelişimine etki ederek bağımlılığa bütüncül bir yapı kazandırmaktadır. Bu nedenle bağımlılığın tedavisi uzun soluklu bir süreçtir ve kronik bir beyin hastalığı olarak devam etmektedir (Karataş Terzi, 2009, s. 45).

1.5. MADDE BAĞIMLILIĞI VE NEDENLERİ

Madde bağımlılığının nedenleri konusunda pek çok araştırma yapılmıştır. Bu çalışmalara göre sekiz önemli faktör madde kullanımıyla yakından ilişkilidir. Bunlar; kişisel problemler, olumsuz çevre, uyum sağlayamama, arkadaş etkisi, kullanım alanları, özsayı eksikliği, kişilik zayıflığı ve stres olarak ifade edilmektedir (Gökler ve Koçak, 2008, s. 99).

Bir başka araştırmanın bulguları, madde kullanımına yönelik en belirleyici etkenin "merak" olduğunu ortaya koymaktadır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 22).

Uyuşturucu madde kullanımına başlama nedeni olarak aile faktörünü işaret eden birçok araştırma bulunmaktadır. Uyuşturucu madde bağımlılarının büyük çoğunluğu, parçalanmış ailelerden gelmektedir; ailelerinde alkol ve madde bağımlısı olduğu görülmektedir (Yaman, 2014, s. 100).

Ancak madde bağımlılığının nedenleri genellikle aşağıdaki başlıklar altında açıklanmakta ve gruplandırılmaktadır. Kullanılan maddenin özellikleri, kişisel özellikler ve çevresel özellikler olmak üzere üç genel başlık altında ele alınmaktadır (Tekalan, 2012, s. 32).

1.5.1. Maddenin (Farmakolojik ve Fiziksel) Özellikleri

Bağımlılık, genellikle bir ilacın tıbbi amaçlarla kullanılmasından çok, baştan itibaren suiistimal edilmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bağımlılık yapma potansiyeli yüksek olan birçok ilaç, tıp alanında çeşitli hastalıkların tedavisinde kontrollü bir şekilde kullanılmaktadır. Fakat tedavi dışında, bireyler kendi isteğiyle veya istemeden bu tür maddelerin tuzağına düşebilmektedir (Kılıç, 2016, s. 56).

Bağımlılık yapıcı maddeler, insanlara yapay bir mutluluk sunmaktadır. Bu maddeler alındığında, beyindeki sinir hücreleri mutluluk veren kimyasalları yoğun bir şekilde salgılamaya başlamaktadır. Bu salgılamanın etkisiyle kişide, o anda yapay fakat oldukça güçlü bir sorunları unutma hissi meydana gelmektedir (Vatandaş, vd., 2015, s. 13). Kişi, keyfi yaşarken her şeyi unutmuş, hayaller görmüş, ihtiyaçlarının giderildiğini, üzüntülerinin ve sıkıntılarının sona erdiğini hissetmektedir. Bu duyguyla alışan kişi, tekrar aynı duyguyu deneyimlemek için sürekli olarak madde almaya yönelmektedir. Bu süreç devam ettikçe, madde bir ihtiyaç haline gelmektedir. Artık söz konusu madde, kişinin hayatındaki en önemli unsur haline gelmiş ve kişi maddeye esir olmuştur. Madde kullanıcısı, sağlıklı düşünme yetisini yitirir ve sürekli olarak aldığı bağımlılık yapıcı maddeyi artırma isteği taşımaktadır (Tarhan, 2010, s. 123).

1.5.2. Kişisel (Kişilik ve Genetik) Özellikleri

Kişilik denilince akla kişiyi diğerlerinden ayıran ve bireysel olan nitelikler gelmektedir. Eşleşen özellikler arasında; çatışma ve hayal kırıklıkları durumunda savunma ve başa çıkma mekanizmaları, algı-bilgi-düşünme, muhakeme yapabilme belirli durumlarda bilinen duygusal tepkiler gösterme yeteneğine sahip olabilmektir. Ayrıca pasif-agresif kişilik bozukluğu ve sınırda kişilik bozukluğu da yaygın olmaktadır (Yılmaz, 2015, s. 41).

Madde kullanımı ve bağımlılık ile kişilerin kişilik yapıları ve psikolojik durumları arasında yakın bir ilişki var olmaktadır. Geleneksel faktörlerin de etkisiyle bireyin bağımlılığa eğilimi, bu davranışlara kanalize olma ve huzur arama nedenlerinden

kaynaklanabilmektedir. Aşırı tepkiselliği, sinirliliği ve saldırganlığı olan bir kişinin genellikle stresli olaylarla başa çıkma yeteneği zayıf olmaktadır. Güvenceye ihtiyaç duyduğunda uyuşturucuların sağladığına inandığı huzuru bulmak için uyuşturucuya yönelebilmektedir. Toplumdan sevgi eksikliği karşısında insanların hissettikleri kaygı, onları uyuşturucu kullanmaya iter ve hayatlarını ancak bu şekilde sürdürebileceklerini düşünmektedirler. Yaşadığı duygulardan kaçmak veya bunlarla baş etmek için uyuşturucu kullanmaya başlamaktadır. Engeller ve problemler karşısında kolayca incinen, olumsuz duygular yaşayan bireyler bu özelliklerinden dolayı daha fazla hayal kırıklığı yaşamaktadırlar (Bahar, 2018, s. 9).

Özellikle gençler arasında madde kullanımı hızla artmaktadır. Ergenlik, hormonal aktivitenin gençlerin cinsiyetini belirlemede en güçlü olduğu dönem olarak ifade edilmektedir. Bu dönemde genellikle sosyal veya ailevi kuralları kişilik gelişiminin önünde bir engel olarak görmektedirler. Kuralları ihlal etmek ve meydan okumak okuyucunun kişiliğini ortaya koyan bir ölçüt gibidir. Öfke ve öfkeyi kontrol etmekte güçlük çekmek, kolaylıkla suç davranışının ortaya çıkmasına neden olurken, risk almayı bir büyüme ölçüsü olarak görmek, uyuşturucu bağımlılığı gibi yasa dışı davranışları kolaylaştırmaktadır (Uzbay, 2009, s. 10).

Bireyler akran baskısı, uyum sağlama isteği, yasaklara karşı gelme, sorumluluktan, başarısızlıktan, güvensizlikten kaçınma ve duygulardan kaçınma gibi çeşitli nedenlerle maddeyi denemektedirler. Bir kere denemenin nesi yanlış, ne zaman istersem vazgeçerim gibi bahaneler, savunmalar bireyleri farkında olmadan madde bağımlılarına dönüştürebilmektedir (Çetin, 2018, s. 22).

Ergenlik çağının getirdiği zorluklarla boğuşan genç bireyler, çoğu zaman uyuşturucuya başvurarak sorunlarına çözüm aramaktadır. Madde bağımlılığıyla mücadele eden bireylerde görülen ortak özelliklerden biri de sürekli değişim içinde heyecan ve zevk arama eğilimleridir. Kısa bir an için de olsa insanın duygularında ve bedeninde yeni bir heyecan dalgası hissetme özlemi, kişiyi uyuşturucunun aldatıcı cazibesine kapılmaktadır (Kulaksızoğlu, 2008, s. 218).

Araştırmalar, kişilik ile madde kullanımı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Asosyal kişilik bozukluk, uyuşturucu bağımlıları arasında en yaygın hastalıktır. Bağımlıların yarısı antisosyal kişilik bozukluğu yaşamaktadır. Kişilik bozukluğuna sahip kişiler;

- Genellikle kanunlarla başı derde girmektedir,
- Çoğunlukla yasa dışı eyleme geçmek, karakola gitmek ve hapse girmek bu insanlar için olağan bir durumdur,
- Kesici aletlerle vücutlarını yüzeysel olarak keserler ve genelde derin, büyük dövmeleleri vardır,
- Eleştiriye saldırganlık gösterirler, sinirlenirler ve bu davranışı tekrar ederler,
- Her zaman haklı olduklarını düşünürler ve haklı olduklarından emin olurlar (Ersoy, 2015, s. 16).

Bir bireyin kötü alışkanlıklardan korunması, kişilik, beden ve ruh sağlığı bakımından dengeli ve güçlü yetişmesinde ailenin önemli bir rolü bulunmaktadır. Alkol ve uyuşturucu gibi kötü alışkanlıkların bireylerde oluşmasında ve bağımlılık gelişiminde aile tutumlarının önemli bir etkiye sahip olduğu ifade edilmektedir (Doğan, 2012, s. 61). Okullarda ve medyada uyuşturucu kullanımının yıkıcı etkilerinden bahseden bir imaj oluşturmak, birçok birey ve aile için olumlu sonuçlar doğurmaktadır (Yılmaz, 2015, s. 43).

1.5.3. Çevresel Etkenler (Sosyal Çevre, Etkileşimler ve Arkadaş Çevresi)

Kişisel faktörler dışında çevresel faktörler göz önüne alındığında; bireyin sosyal çevresi, akran grubu ve arkadaşlıkları ile etkileşimi etkili olmakla birlikte bağımlılık yapan maddenin yaygınlığı, bulunabilirliği ve arzı önemli bir rol oynamaktadır (Tekalan, 2012, s. 32).

Sosyal düzensizlikler, sosyal güçlükler, kültürel eksiklikler, ruhsal problemler, yoksulluk ve buna bağlı işsizlik, küçük kasabaların aşırı kalabalıklaşması ve kontrolsüz göç, topluma uyum sağlayamama, sosyal çevre ve arkadaş gruplarının etkisi uyuşturucu bağımlılığında oluşan sebeplerin ortaya çıkmasında aktif rol oynamaktadır (Çetin, 2018, s. 23).

Çeşitli nedenlerle köylerden kentlere taşınan aileler, ekonomik ve sosyal yapılarına uygun yerlere yerleşirler. Şehre yabancı, içine kapanık, kendi örf ve adetlerini sürdüren aileler, kentli gibi davranıp köylü kalamazlar. Bu tür ailelerin çocukları şehir hayatını çok çabuk tanımaktadırlar. Şehir hayatının getirdiği heyecanlı, maceralı ve renkli yaşam tarzını kolayca benimserler. Böyle bir yaşam için çabalarlar ve yavaş yavaş tatmin

olmazlar ve ailelerinden uzaklaşmaya başlarlar. Böyle bir durum çocukları her türlü dış etkiye, yeniliğe ve değişime hazır ve açık hale getirmektedir (Başkurt, 2003, s. 10).

Toplumda uyuşturucu kullanımının artmasının nedenlerinden biri de maddenin kabul görmesidir. Maddeyi kullanmaya yeni başlayanlara, maddenin nasıl kullanılacağı, maddenin diğer kullanıcıları tarafından öğretilmektedir. Günümüzde bu durum sosyal hayatta normal karşılanmaktadır. Uyuşturucu kullanmayan bir kişi, uyuşturucu kullanan kişilerle ilişki kurmak, destek kazanmak ve sosyal olarak kabul görmek için uyuşturucu kullanmaya başlamaktadır (Yılmaz, 2015, s. 36).

Çocukların dışarıda tanıştığı, arkadaş olduğu kişilerin sosyo-kültürel durumları çok önemlidir. Yanlış norm ve standartlara sahip, davranış bozukluğu olan insanlarla arkadaş olursanız, şehir hayatında yenilikleri özümseme konusunda zorluklar yaşanmaktadır. Yetersiz eğitim, bilgi ve aile gelenekleri, gençleri sigara, alkol, uyuşturucu ve hırsızlık gibi sorunlara karşı savunmasız bırakmaktadır. Bilerek ya da bilmeyerek madde kullanmaya başlayan kişiler, uyuşturucu aramak için girdikleri uyuşturucu alt kültüründe kaçakçıların oyuncağı haline gelmektedir. Bir madde bağımlısının hayatı örgütlerin kendi çıkarlarına göre hareket eden bir organizma konumuna indirgenmiştir (Yılmaz, 2015, s. 37).

Gençlerin çeşitli arkadaş gruplarına katılması ve alkol ile madde kullanımı konusunun önemli bir husus olduğu ayrıca belirtilmelidir. Gençlerin kötü alışkanlıklara sahip arkadaş çevreleriyle bulunması, kendi kötü alışkanlıklarını tanıma ve öğrenme sürecini kolaylaştıracaktır. Çünkü ergenlik döneminde, bireyi önemli ölçüde etkileyen unsurlar arasında arkadaşlar ve çevrenin yer aldığı bilinmektedir. Özellikle ergenlik döneminde bireyler, arkadaş çevresinin etkilerine daha fazla açık olabilmektedirler. (Doğan, 2012, s. 61).

Aile ortamında sevgi eksikliği ve sevgiyi yaşayamama, anlayamama ve ifade edememe, bağımlılara eğilimi arttıran faktörlerdir. Aile ortamından uzaklaşma, aile içi şiddet, geçimsizlik ve bölünmüş aile bireyleri gibi durumlarda bağımlılık yapan maddeleri deneme oranının daha yüksek olmaktadır (Çetin, 2018, s. 24).

Araştırmalar, aile özelliklerinin ve ailenin öneminin kullanım sürecinde büyük bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Genellikle uyuşturucu madde ve özellikle alkol kullanımının aile içinde başladığı ortaya çıkmaktadır. Alkol bağımlılarının büyük bir kısmının mutsuz aile ortamlarından geldiği gözlemlenmiştir. Tedavi amacıyla bir kuruma

başvuran bireyler arasında gerçekleştirilen bir araştırma, boşanmış ailelerin çocukları arasında aile içi iletişimin zayıf olduğu durumlarda madde kullanım oranlarının daha yüksek olduğunu göstermektedir (Gökler ve Koçak, 2008, s. 101).

Madde kullanımı ile aile arasındaki ilişkiyi açıklamak gerekirse;

- *“Uyuşturucu kullanan kişilerin çoğunun ailelerinde de uyuşturucu kullanan kişiler olduğu kanıtlanmıştır. Madde bağımlısı ailelerde genellikle çocuklarını ihmal eden, disiplinde gevşek davranan, sevgi ve destek göstermeyen, yeterli denetim sağlamayan anne-babalar olmaktadır. Uyuşturucu bağımlılığı tüm aileyi etkileyen çok ciddi bir hastalıktır.*
- *Bazı ailelerde anne babalar çocuklarının gelişmesine izin vermezler ve aşırı kontrolcü ve katı olurlar.*
- *Madde kullanımı, ailenin parçalanmış, ayrılmış, boşanmış veya ebeveynleri kayıp olan ailelerde yaygındır.*
- *Bir diğer önemli faktör de ebeveynlerin iyi bir örnek oluşturmamasıdır. Uyuşturucuya toleranslı, çözüm bulamayan ve sorunlar karşısında çaresiz kalan ailelerde çocuklar risk altındadır.*
- *Aile üyeleri arasında kişinin anlayabileceği ve iletişim kurabileceği kişilerin olmaması da sorunlara neden olur.*
- *Ayrıca çocukları için aşırı endişe duyan ailelerde uyuşturucu kullanımının yaygın olduğu tespit edilmiştir. Ailede madde kullanıcısı olması aileyi sosyal ve ekonomik yönden olumsuz etkilemekte ve aile fonksiyonlarını zayıflatmaktadır. Madde kullanımı aileleri her alanda, sosyal ve ekonomik alanlarda etkilemektedir. Bu sonuçlar ciddi ve derindir. Ayrıca kronik hastalıklardan daha büyük bir etkiye sahiptir. Bu bağımlılık diğer kronik hastalıklarla karşılaştırıldığında toplum ve aile üzerinde büyük bir yük olan hastalık olarak kabul edilmektedir.”*

(Yılmaz, 2015, s. 39).

Bazı sosyal faktörler madde bağımlılığını ve madde kullanımını etkilemektedir. Bireyin madde ve yaşadığı çevre ile olan ilişkisine bakıldığında (Bolatlı, 2021, s. 116);

- Elde Edilmesi Kolay,
- Toplum Tarafından Kabul Görme,
- Sosyal Bağlam ve Çevresel Etki,
- Sosyal Ceza,
- Sosyoekonomik Düzey,
- Bireyin Motivasyonu
- Arkadaş Etkisi,

- Medya
- Kültür
- Dini İnançlar,
- Aile
- Yaş

Günümüzde insanlar istenmeyen olaylar ve stresle baş edebilmek için hemen haplara veya ilaçlara yönelmektedir. Aslında, uyuşturucu kullanan birçok kişi bağımlılık hakkında hiçbir şey bilmemektedirler. Bu bağılamda meydanın üstlenmesi gereken görev, toplumsal farkındalık seviyesini yükseltmek amacıyla madde bağımlılığı ve çocuklarla ilgili konularda daha hassas olmak ve madde kullanımını teşvik etmeyen haberleri toplumlara duyurmaktır. Toplumsal duyarlılığı artırmak ve farkındalığı geliştirmek için, eğitici nitelikte olumlu örnekler sunulmalı ve yasal düzenlemelere ilişkin haberler daha fazla vurgulanmalıdır (Kocadaş, 2018, s. 6).

1.5.4 DSM-V Göre Madde Bağımlılığı Kriterleri

DSM ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde ruhsal bozukluklarla ilgili istatistiksel veri toplama ihtiya ına yanıt vermek için geliştirilmiştir. DSM'nin 1952'deki ilk baskısında, uyuşturucu kullanımı sosyopatik kişilik bozukluğu başlığı altında sınırlı bir şekilde ele alınmıştır. 1968'de yayınlanan DSM-II, uyuşturucu kullanımını ilk baskısıyla aynı şekilde ele alınmıştır. DSM-III 1980'de yayınlandığında birçok değişiklik ortaya çıkmıştır. Birçok bozukluk için, DSM-III'te net tanı  l  tleri tanımlanmıştır. DSM-III ilk kez madde kullanımı ile madde bağımlılığını birbirinden ayırmış ve bağımlılığın teşhis edilebilmesi için fizyolojik bağımlılık belirtilerinin tanımlanması gerektiğini vurgulamıştır (Güleç, vd., 2015, s. 449). DSM-IV, fiziksel yoksunluk belirtileri henüz ortaya çıkmadan bireylere bağımlılık tanısı konulmasına olanak tanımakta ve böylece hastalığın daha erken safhalarda teşhis edilmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte, DSM-V ile bağımlılık kavramının yalnızca psikolojik bağımlılık için kullanılacağı ve diğer madde ile ilişkili sorunlar için "madde kullanım bozuklukları" teriminin daha uygun olacağı ifade edilmiştir ( zt rk, 2022, s. 243).

DSM-5'e göre maddeye bağlı bozukluklar, 1 yıl süre içinde aşağıdaki davranış bozukluklarından en az ikisi ile kendini gösterir;

- Kişi yükümlülüklerini yerine getirmekte zorlanır.
- Kişi potansiyel olarak tehlikeli durumlarda maddeyi tekrar tekrar kullanır.
- Kişi, etkileşimde bulunduğu insanlarla tekrar tekrar sorun yaşar.
- Kişi, neden olduğu sorunlara rağmen maddeyi almaya devam eder.
- Kişi, maddeye karşı belirgin bir tolerans sergiler.
- Geri çekilme belirtileri, bir kişi maddeyi kullanmayı bıraktığında ortaya çıkar.
- Kişi, maddeyi başlangıçta amaçlanandan daha uzun bir süre ve daha yüksek bir oranda alır.
- Kişide başarısız kontrol ve azaltma girişimleri görülür.
- Kişi maddeyi elde etmek için daha fazla zaman harcar.
- Sosyal aktivitelerinden, hobilerinden, iş aktivitelerinden vazgeçen veya azaltan kişilerde görülür.
- Kişi maddeyi kullanmak için güçlü bir istek duyar (Bilici, vd., 2022, s. 18).

1.6. BAĞIMLILIK YAPICI MADDELERİN SINIFLANDIRILMASI

Uyuşturucu maddeleri tanımak, uyuşturucu madde kullanımını ve bağımlılığını daha iyi anlayabilmek ve bu sorunun çözümüne yönelik atılması gereken adımları belirlemek açısından büyük bir önem taşımaktadır (Vatandaş, vd., 2015, s. 17).

Madde kavramı ile madde bağımlılığı kavramının toplumun genel yaklaşımında iç içe geçmiş kavramlar olarak görüldüğü, psikoaktif maddelerin sınıflandırılmasında farklı yaklaşım ve görüşlerin sunulduğu görülmektedir. Tıp, hukuk ve sosyal bilimciler, temel ve en yaygın özelliklerine bağımlılık yapıcı özellikler denilen psikoaktif maddeleri kendi bakış açılarına ve kriterlerine göre sınıflandırırlar; kendi içinde bile farklı görüşlerin olduğu görülmektedir (Kulaksızoğlu, 2008, s. 10).

Tıpta uyuşturucu ilaç olarak kullanılan maddelere psikotrop maddeler denir (Çetin, 2018, s. 28). Psikotrop maddeler veya psikoaktif maddeler, esas olarak merkezi sinir sistemini etkileyen ve beyin fonksiyonlarını değiştirerek algı, ruh hali, bilinç ve davranışta geçici değişikliklere neden olan kimyasal maddelerdir. Bu ilaçlar kasıtlı olarak eğlence amaçlı, bilinç düzeyini değiştirmek için, içsel olarak ritüel ve ruhsal amaçlarla, zihni keşfetmek için veya terapötik ilaçlar olarak kullanılabilir (https://tr.wikipedia.org/wiki/Psikotrop_madde, 2024).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) göre Uyuşturucu terimi, karşı konulamaz bir istek veya istek uyandıran, tüketimi artırma eğilimi gösteren veya psikolojik veya fiziksel bağımlılık durumuna neden olan her türlü maddeyi kapsamaktadır (Gökler ve Koçak, 2008, s. 90).

Maddeler kişi üzerindeki etkisine ve kaynağına göre merkezi sinir sistemini yavaşlatan, uyaran ve hayal gösteren olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. Tüm bu kategoriler elde edildikleri kaynağa göre doğal ve sentetik maddeler olmak üzere iki gruptan oluşmaktadır. Bu tür maddeler tek tek açıklanmıştır ve kişiler kullanmaya başladığı andan itibaren beyinde değişikliklere neden olan bağımlılık yapıcı maddelerdir (Yılmaz, 2015, s. 5).

1.6.1. Merkezi Sinir Sistemini Yavaşlatanlar

Doğal ve sentetik ilaçlar bu başlık altında incelenmektedir (Saraç, 2017, s. 22). Yasa dışı uyuşturucu kullanmanın birçok nedeni vardır. Bazıları sorunlarından kaçarken, diğerleri can sıkıntısından, meraktan ya da onları sadece iyi hissetmek istedikleri için kullanabilmektedir. İnsanlar belirli bir gruba ayak uydurmak, isyan etmek veya dikkat çekmek için uyuşturucu kullanma konusunda kendilerini baskı altında hissedebilmektedir (Yılmaz, 2015, s. 6).

1.6.1.1. Doğal (Tabi) Uyuşturucular

Birçok bağımlılık yapıcı madde, insan vücuduna fiziksel ve psikolojik olarak zarar veren bitkilerden elde edilmektedir. Ancak, modern laboratuvarlar sayesinde gerçekleştirilen çeşitli sentezler, bu maddelerin ölümcül yan etkileri ve kullanım sonrasındaki tehlikeleri nedeniyle tıbbi kullanımını en aza indirmiştir. Geri kalan maddeler ise yasaklı ve yasa dışı kabul edilmektedir (Çetin, 2018, s. 29).

En karakteristik özellikleri merkezi sinir sistemini etkileyerek bağımlılık yapıcı olmalarına ve bunun sonucunda zararları tıbbî olarak da kanıtlanmış olmasına rağmen, bağımlılık yapan maddeler geçmişten günümüze keyif verici özellikleri nedeniyle türleri ve kullanımı artış göstermektedir (Çetin, 2018, s. 29).

Bunlar merkezi sinir sistemini uyuşturan ve zihinsel aktiviteyi yavaşlatan maddelerdir. Tıp alanı dışında uzun süreli kullanımları ile bağımlılık yapar ve tehlikeli sonuçlara yol açarlar. Merkezi sinir sistemi üzerinde sakinleştirici etkisi olan ve zihinsel

aktiviteyi yavaşlatan doğal psikoaktif maddeler; afyon, morfin, eroin, kodein gibi maddeler olarak söylenebilmektedir (Çetin, 2018, s. 29).

Afyon, eczanelerde kodein, morfin, papaverin ve tebain gibi alkaloidlerin üretiminde kullanılmaktadır (Yılmaz, 2015, s. 6). Az zehirlidir fakat bağımlılık yaptığı için uyuşturucu madde grubunda yer almaktadır. Uluslararası ismi “Opium”dur. Gelincik bitkisine benzeyen bu bitkinin çiçekleri pembe, mor, beyaz veya kırmızı renklere sahiptir. Bitkinin kapsülleri olgunlaştığında, üzeri hafifçe kesildiğinde beyaz renkte süt çıkar ve bu süt zamanla renk değiştirerek sakız gibi katılaşır; işte bu, ham afyondur. İçeriğinde morfin bulundurmaktadır. Morfin, esasen kapsül ve haşhaş bitkisinin saplarının kaynatılması sonucunda ilkel bir şekilde elde edilir. Afyonun kahverengi bir görünümü vardır ve ağır bir kokusu, acı bir tadı bulunmaktadır (Özmen, 2009, s. 11).

Morfin, Afyondan veya doğrudan haşhaş bitkisinin çiçeklerindeki kurutulmuş kapsüllerden kimyasal yöntemlerle elde edilen en önemli alkaloid, afyonun içeriğinde %10 oranında bulunmaktadır. Bu alkaloidin en belirgin etkisi merkezi sinir sistemi üzerinde meydana gelmektedir. Vücuda alındığında, geçici bir uyarılma durumu ortaya çıkmakta; bu durumu takiben sinir sistemi felci gelişmektedir. Kullanımının sürdürülmesi halinde bağımlılık durumu gelişebilir. Morfin, tarih boyunca tıp alanında kontrol altında ve belirli bir gereksinim çerçevesinde kullanılmaktadır (Vatandaş, vd., 2015, s. 19).

Eroin, afyon ya da afyon sakızından elde edilen narkotik maddedir. Başlangıçta bağımlılık yapmadığı düşünülse de, daha sonra bu özelliğinin keşfedilmesiyle yasaklanmıştır. Beyaz toz halinde bulunan şekli ise oldukça yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. "Etkisi yüksek ve güçlü" anlamını taşıyan "heroin" kelimesi Türkçe'ye "eroin" olarak geçmiştir (Gökler ve Koçak, 2008, s. 91).

Tek kullanımdan sonra bile bağımlılık yapma potansiyeli oldukça yüksektir ve özellikle diğer maddelere göre çok hızlı bir şekilde tolerans gelişmektedir. Kullanılmaması durumunda yoksunluk belirtileri ortaya çıkmaktadır (<https://npistanbul.com/amatem/eroin-bagimlilik-2024>).

Bu belirtiler;

- Bu maddenin miktarının azaltılması veya tamamen kesilmesi kişiyi tehlikeye atmaktadır.
- Sürekli ruh hali değişimleri
- Uygunsuz davranışlarda bulunmak

- Kendini kontrol edememek
- Son derece hassas davranış sergilemek
- Gergin olmak
- Halsizlik
- Ruhsal problemler
- Arkadaş çevresinde değişiklik
- Aile bağlarının zayıflaması
- İştah kaybı
- Uyku bozukluğu
- Kırmızı veya kanayan gözler, kilo kaybı, soğuk terleme ve el titremesi gibi fizyolojik belirtiler görülür (<https://npistanbul.com/amatem/eroin-bagimliliği-2024>).

Kodein, Kodein, morfine kıyasla daha hafif bir narkotik madde olarak kabul edilmektedir. Kodeinin bağımlılık yapma riski diğer maddelere göre az olduğu ifade edilmektedir. Morfin ve eroin kullanan kişiler, bu maddeleri bulamadıklarında genellikle kodeine yönelmektedirler (İzci, vd., 2014, s. 42).

Tıpta kullanılmasının nedeni; merkezi sinir sistemini etkileyerek öksürük refleksini ortadan kaldırmadaki etkisidir. Bu nedenle bazı kuru öksürüklerde, doktorun gerekli gördüğü durumlarda ve gerekli gördüğü sürece geçici olarak kullanılmaktadır. Fransız kimyacı Robiquet ilk olarak 1832 yılında afyondan kodein elde etmiş ancak 1880 yılına kadar tedavi edici olarak kullanılmamıştır. Ağrı kesici, yatıştırıcı, bağırsak düzenleyici, öksürük ve ishal tedavisinde kullanılmaktadır. Kodein enjeksiyonu olmasına rağmen, çoğunlukla ağızdan alınan kodein sülfat ve kodein fosfat olarak yapılmaktadır. Çocuklara uygulanması zararlı olmadığı ifade edilmiştir (<https://www.nedir.com/kodein/>, 2024).

1.6.1.2. Sentetik Uyuşturucular

Sentetik uyuşturucular, laboratuvar ortamında kimyasal bir çıkış maddesinden sentezlenen ve herhangi bir bitkiye veya doğal sürece bağımlı olmayan narkotik maddelerdir. Bu maddeler, "mutfak laboratuvarı" olarak da bilinen küçük ölçekli laboratuvarlarda üretilmektedir. Sentetik uyuşturucular, doğal süreçlere bağlı olmayan hammaddeler kullanılarak küçük ölçekli laboratuvarlarda sentezlenebilmesi, uyuşturucu ile mücadeleyi zorlaştırmaktadır (Güngör, 2018, s. 105-107).

Barbitüratlar, uyku hapları yapmak için kullanılır ve fiziksel olarak eroin ve morfin kadar bağımlılık yapabilir. Merkezi sinir sistemine, sakinlikten komaya kadar geniş bir etki yelpazesine sahiptirler (Yılmaz, 2015, s. 12). Çeşitli renk, hacim ve şekillerde, kapsül veya tablet formunda üretilmektedirler (Özmen, 2009, s. 17).

Barbitüratların farmakolojik etkisi, kalp, düz ve iskelet kaslarındaki sinir aktivitesinin inhibisyonunu içermektedir. Bu ilaçlar ayrıca merkezi sinir sistemini farklı şekillerde etkiler ve doza bağlı olarak hafif sedasyondan komaya kadar değişen etkilere neden olabilmektedir. Küçük dozlarda barbitüratlar kaygı düzeylerini ve gerginliği azalttığı, daha yüksek dozlar kalp atış hızını ve kan basıncını düşürdüğü ifade edilmiştir. (<https://www.probiyotix.com/barbiturat-nedir/>, 2024).

Trankilizanlar, kullanıcıyı uykusuz bırakmadan veya zihinsel veya fiziksel uyanıklığını etkilemeden insanları sakinleştirmek ve endişeyi gidermek için kullanılmaktadır (Özmen, 2009, s. 17). Tıpta yatıştırıcı ilaçlar gibi uyuşturucu ilaçların da doktor kontrolü altında, belirli hastalıklarda kullanımının tıp bilimine değerlendirildiği bilinmektedir. Ancak, trankilizanların bilinçsizce kullanılmasının, beyni uyatarak kişilerde daha uyanık ve dikkatli hale getirdiği yönündeki tespitler, 1971 sonrasında bağımlılık yapma potansiyeli taşıyan bu ilaçların denetim altına alınması gerektiğini ortaya koymuştur (Vatandaş, vd., 2015, s. 22).

1.6.2. Merkezi Sinir Sistemini Uyaranlar

Doğal ve sentetik uyaranlar olarak iki grupta ele alınmaktadır. Doğal uyaranlar; kokain ve crack maddelerden oluşurken Sentetik uyarıcılar; amfetaminler, captagon ve ecstasy gibi maddelerden oluşmaktadır. (Yılmaz, 2015, s. 14).

1.6.2.1. Doğal Uyuşturucular

Doğal uyarıcı olarak kabul edilen ve bağımlılık yapan maddeler:

Kokain, Öforik bir etki yaratan ve oldukça bağımlılık yapan, giderek daha popüler hale gelen bir uyarıcıdır. Çalışmalar göstermiştir ki kokain beyin yapılarında nöroadaptasyonlara yol açarak bilişsel gerilemeye ve beyin yapısal bütünlüğünün ve işlevinin kaybına neden olduğunu göstermiştir (Ünlü, vd., 2023, s. 72).

Kokain kullanan bireylerde zamanla gerginlik, kaygı ve sinirlilik gibi durumlar ortaya çıkmaktadır. Yüksek dozların alımı, solunum veya kalp durmasına bağlı olarak

ölüme yol açabilir. Kokainin "grack" olarak adlandırılan ve sigara gibi içilebilen formu oldukça ucuzdur, bu nedenle kolayca alıcı bulmakta ve uyuşturucu bağımlılığı açısından büyük bir tehdit oluşturmaktadır (Gökler ve Koçak, 2008, s. 92).

Kokain, yüksek maliyeti ile bilinen bir uyuşturucu madde türüdür. Bu durum, bağımlı bireylerin yalnızca fiziksel, ruhsal ve çevresel zararlar görmesine neden olmakla kalmaz, aynı zamanda onlara ciddi ekonomik kayıplar da yaşatmaktadır (Vatandaş, vd., 2015, s. 23).

Crack, Kokainin daha ucuz fakat çok daha tehlikeli bir türüdür (Yılmaz, 2015, s. 18). Eter ve aseton içeren oldukça zehirli bir maddedir. Toz veya sıvı, küp şeker formunda, beyaz veya krem renginde mevcuttur. Eroin veya kokainden en az üç kat daha fazla bağımlılık yapan bir maddedir (Özmen, 2009, s. 19).

Sürekli kullanıldığında uykusuzluk, sinir bozuklukları, son derece ciddi paranoya, şizofreni, cinayet veya intihar gibi sonuçlara yol açabilen yoğun bir stres oluşturmaktadır. Kullanıcılar genellikle çok hareketli, aktif, sinirli ve öfkeli bir ruh hali sergilemektedirler. Ayrıca boğuk seslilik, bronşit ve diğer solunum problemleri gelişebilmektedir. İştahsızlıkla birlikte kilo kaybı meydana gelmektedir. Beynin biyokimyasal yapısını bozarak, diğer uyuşturucu maddelerden daha hızlı bir bağımlılık oluşturmaktadır (Vatandaş, vd., 2015, s. 24).

1.6.2.2. Sentetik Uyuşturucular

Bu maddeler, morfinin yerini alan sentetik maddeler olarak tanımlanmaktadır. Genellikle beyaz tabletler biçiminde hazırlanırlar, ancak bazen üzerine farklı renklerde kaplamalar eklenmektedir. Tıbbi amaçlarla üretilen bu sentetik uyarıcıların kesinlikle doktor kontrolünde kullanılması önem taşımaktadır (Yılmaz, 2015, s. 19). Bu grup içinde amfetaminler, captagon ve ecstasy gibi uyarıcı maddeler incelenmektedir (Özmen, 2009, s. 19). Amfetaminler ve ecstasy, merkezi sinir sistemi üzerinde uyarıcı etkileri olan maddelere örnek teşkil ederken, captagon ise sentetik bir uyuşturucu madde türü olarak gösterilmektedir (Yılmaz, 2015, s. 19).

Amfetaminler, merkezi sinir sistemini uyarıcı ana maddelerdir (Özmen, 2009, s. 19). Vücudun direnci nedeniyle dozajın sürekli artırılmasını gerektiren, oldukça bağımlılık yaratan bir ilaç grubuna aittir. Merkezi sinir sistemini uyararak iştahı bastırmaktadır. Aşırı terleme, hızlı konuşma, kafa karışıklığı, uzun süreli kullanım, intihar

girişimleri ve hatta paranoid şizofreniye benzer bir amfetamin psikozu gibi olumsuz etkiler yaratmaktadır (Vatandaş, vd., 2015, s. 24).

Ecstasy, çoğunlukla Hollanda ve Belçika gibi Avrupa ülkelerinde kaçak olarak üretilip Türkiye'ye ithal edilmektedir. Kişinin hoşgörü duygusunu arttıran bu madde, uzun süreli kullanımda yüksek ateş, dehidrasyon, kas tahribatı ve çoklu organ yetmezliği nedeniyle ölüme yol açabilmektedir (Ateş ve Banazılı, 2020, s. 66).

Captagon, bir çeşit sentetik uyuşturucudur. Madde daha önce Almanya'da yasal olarak üretilirken artan suiistimal nedeniyle üretimi durdurulmuştur. Üretim durduktan sonra çeşitli ülkelerde yüksek kâr elde etmek amacıyla kaçak üretime başlandığı ifade edilmektedir (Demirkıran, vd., 2014, s. 19).

1.6.3. Hayal Gösterenler (Halusinojenler)

1.6.3.1. Doğal Uyuşturucular

Esrar, Kişilerde hem fiziksel hem de psikolojik değişimlere yol açmaktadır. Tozu buruna çekilerek ya da sigara, pipo veya nargile içine konarak içilmek suretiyle kullanılmaktadır. Genellikle kolay ve pratik olması nedeniyle, sigara tütününü ile karıştırılarak sigara ile içilmektedir (Öner, 2011, s. 82).

Sigara ile içilen esrarın dumanı, etkilerini birkaç dakika içinde göstermeye başlamaktadır. Bunun sonucunda nabız sayısı artar, kan basıncı yükselir; ağız ve boğazda kuruluk hissi, bulantı ve kusma meydana gelir, ayrıca göz bebeklerinde büyüme gözlemlenmektedir. Vücutta uyuşukluk hissi yayılma, hayal gücü artma ve zaman-mesafe ile hız algısı kaybolma görülmeye başlamaktadır. Çok yüksek dozlarda ise ölüm korkusu ve bedende çeşitli bozukluklar yaşanabilmektedir (Uçak, 2008, s. 23).

Esrarın zararlı etkileri arasında koordinasyonda azalma, akciğer epitelinde hasar, üreme organlarında tahribat ve yüksek enfeksiyon riski bulunmaktadır. Esrar kullanımı sonucunda ortaya çıkan sorunlar ise açıklanamayan davranış değişiklikleri, sosyal ilişkilerdeki bozulmalar, okulda ve işte yaşanan başarısızlıklar ile hafıza ve muhakeme yeteneğinde azalma olarak sıralanmaktadır (Vatandaş, vd., 2015, s. 26).

Marihuana, Amerika Birleşik Devletleri'nde yaygın olarak kullanılan kenevir bitkisine benzer şekilde ufak parçalara ayrılmış, ince bir şekilde kurutulmuş, kekik otu ile yeşil tütün arasında yer alan kuru bir bitkidir (Aytaç, 2021, s. 59).

Marihuana kullanımının yaygınlaşmasının en önemli sebepleri arasında; vücuda olan etkilerinin küçümsenmesi, sosyal çevredeki arkadaşlar tarafından kullanılması, temin etme kolaylığı, problemlerden uzaklaştırıcı ve iyi hissettirici etkilerinin bulunması ile zararsız olduğu düşüncesi yer almaktadır (Öner, 2011, s. 83).

Meskalin, yapısı LSD gibi uyuşturucu maddelerden farklı olmasına rağmen benzer etkiler ortaya çıkardığı için halüsinojenik bir madde olarak değerlendirilmektedir. Meskalin, peyote kaktüsünün aktif bileşeni olup, bu kaktüs küçük ve taze görünümüyle dikkat çekmektedir. Meskalin, Güney ve Orta Amerika'da yetişen, ananas biçimine benzer ve boyut olarak ananasa yakın bir kaktüsten elde edilmektedir. Meskalin, sıvı formda olduğu gibi kapsül ve tablet şeklinde de temin edilebilmektedir. (Yılmaz, 2015, s. 26).

Kullanıldığında, insan üzerinde başlıca etkileri arasında halüsinasyonlar, uykusuzluk, her şeye karşı ilgisizlik ile algı bozuklukları yer alır; bu bozukluklar sonucunda renklerin ses, seslerin ise renk olarak algılanması gibi durumlar ortaya çıkmaktadır (Vatandaş, vd., 2015, s. 28).

Meskalin, yalnızca bağımlılık yapıcı bir madde olarak ön plana çıkmamaktadır. Aynı zamanda bazı toplumlarda sosyal ve dini bir anlam taşıdığı da gözlemlenmektedir. Bazı ülkelerde kültürel bir öge olarak değerlendirilen meskalin, bazı inançlarda da ritüeller için bir araç niteliği taşımaktadır. Özellikle Hindistan'ın kabilelerinde ve günümüzde Kızılderili olarak adlandırılan topluluklarda, meskalinin doğal haliyle dinsel törenlerde kullanıldığı görülmektedir (Yaşar, 2012, s. 55).

1.6.3.2. Sentetik Uyuşturucular

LSD, saf bir şekilde bulunan bir madde olarak, kokusuzdur, tatsızdır ve beyaz kristal toz formundadır. Ayrıca, suyla kolayca çözünebilen bir kimyasal yapıya sahip olduğu belirtilmektedir (Sevdim, 2013, s. 44).

LSD'nin diğer halüsinojenlerden ayıran en belirgin özellik, yarattığı etkileridir. Diğer halüsinojenlere kıyasla, bu maddelerin kullanımında görülen fiziksel bağımlılık ve yoksunluk hissi LSD kullanıcılarında söz konusu değildir. Ancak, bu maddenin kullanıcılar üzerindeki olumsuz etkileri göz önüne alındığında, ruhsal bağımlılık riski oldukça yüksektir ve buna bağlı olarak tolerans geliştirme durumu da yaşanmaktadır (Sürücü, 2019, s. 16).

LSD, fark edilmeksizin uzun bir süre boyunca vücutta etkinliğini sürdürmektedir. LSD'nin halüsinojenik etkileri, esrar türevlerine oldukça benzemekte ancak çok daha güçlü ve zararlı olduğu söylenebilmektedir. Geçmişteki olumsuz anıları yoğun bir şekilde yeniden deneyimlemeye başlayan bireyler, depresyon durumuna girmektedir. Uçabileceğini düşünerek pencereden atlayan ve yaşamını yitiren bireyler söz konusu olduğu ifade edilmektedir (Selen, 2013, s. 28).

İnhalants (Uçucular), terimi oda sıcaklığında rahatlıkla buharlaşabilen maddeleri ifade etmek için kullanılmaktadır (Boztaş ve Arısoy, 2010, s. 518).

Günümüzde bu maddelerin sayısı ve kullanım alanları giderek artmakta, gündelik yaşamda her alanda kolayca erişilebilir olmaları nedeniyle kullanım yaşları da düşmektedir. Bugün, kullanımı çoğunlukla 7-19 yaş aralığında yaygın olan uçucu maddeler, ucuz olmaları ve yasal olarak serbestçe satılabilmeleri sebepleriyle çocuklar tarafından kullanılan ilk maddeler olma niteliği taşımaktadır. Başlıca bu gruba giren maddeler arasında tiner, bali, kuru temizleme maddeleri, benzin, uhu ve oje bulunmaktadır (Öztürk, 2010, s. 9-10).

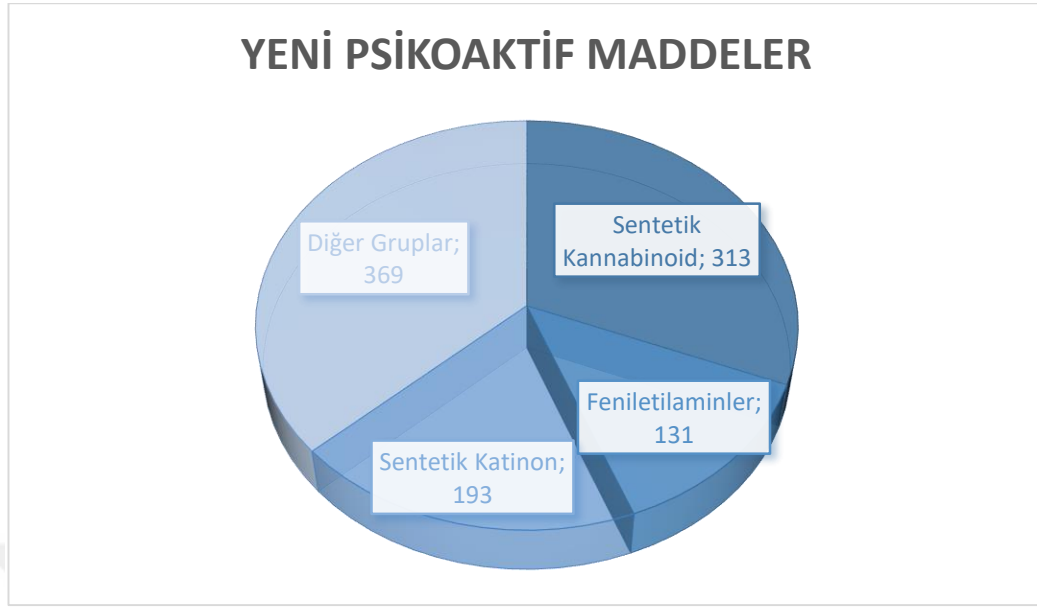
Uçucu madde kullanımı, özellikle göç etmiş bireyler /azınlıklar, düşük sosyoekonomik sınıflar, aile içi ilişkileri bozuk veya parçalanmış ailelerin çocukları, okul başarısı düşük olan ve istismar öyküsü bulunan çocuklar arasında daha belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Sosyal desteğin yetersiz olduğu bireyler, streslerini hafifletmek amacıyla benzer durumlardaki diğer kişileri bularak grup etkinliği şeklinde yatıştırıcı madde kullanma davranışında bulunabilmektedir (Çoşkun, 2016, s. 16-17).

1.6.4. Yeni Psikoaktif Maddeler (NPS)

Yeni psikoaktif maddeler; piyasada tasarım maddeleri, yasal keyif vericiler, bitkisel keyif vericiler, banyo tuzları, araştırma kimyasalları ve laboratuvar reaktifleri gibi terimlerle tanımlanmaktadır (Altun ve Çok, 2018, s. 137).

Yeni Psikoaktif Maddeler, 1961 BM Uyuşturucu Maddeler Tek Sözleşmeleri'nde veya 1971 BM Psikotrop Maddeler Sözleşmesi tarafından, kontrol altına alınmayan maddelerdir ve kannabinoidler, katinonlar, triptaminler, piperazinler, feniletilaminler gibi maddeleri içermektedir. Bu maddelerin çoğu uluslararası olarak kontrol edilmektedir (Dinç, 2019, s. 42).

Şekil 1.1: Yeni Psikoaktif Maddeler (2008-2022)

Kaynak: (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023).

İzleme, bilgi paylaşımı, etkili erken uyarı sistemler oluşturmak ve farkındalık yaratmak uyuşturucuyla mücadelede en gerekli araçlar olarak bilinmektedir. Ayrıca bu maddeler hızlı tespit ve ifşası için Laboratuvarların kapasitesinin güçlendirilmesi gerekmektedir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 32).

1.7. ERDEMSİZ BİR MAL OLARAK MADDE BAĞIMLILIĞI

Madde ve alkol bağımlılarının en önemli özellikleri zayıf bir kişilik yapısı olduğu kabul edilmektedir. Bu tip kişiler dertlerini çözmek, sorunlarla mücadele etmek yerine madde kullanmaktadırlar. Araştırmalar, bağımlı bireylerin genellikle aşırı kaygı, değişken duygusal durumlar, depresyon, özgüven eksikliği, belirsizlik ve stresli durumlardan kaynaklanan düşük tahammül seviyesi gösterdiklerini bildirmektedir (Gündoğan ve Aslan, 2022, s. 108). Özgüvensiz büyüyen, kendini değersiz hisseden, varlığında bir kusur olduğunu düşünenler üzüntü ve acı çekmektedirler. Bu durumda bağımlı birey, iç gerçekliğinden kaçmak ve sorunlardan uzaklaşmak için çözüm olarak maddeye yönelmektedir. Madde almak için tetikleyici unsunlar; ruh sağlığı dengesizliği, benlik bozukluğu yaşama, tatmin olamama, genel bir memnuniyetsizlik, beklentilerini yaşayamama, haz ve heyecana yönelme gibi faktörler yer almaktadır (Başkurt, 2003, s. 84).

Madde kullanımı tek başına bir hastalık olarak değerlendirilmemektedir. Bununla birlikte, madde kullanımının psikolojik ve fiziksel bağımlılığa yol açabilmesi, bu durumu bir sorun haline getirmektedir. Zira bağımlılık durumu, bireylerin sosyal rollerini ve sorumluluklarını yerine getirebilmelerine, ayrıca muhakeme yeteneklerine ciddi bir engel teşkil etmektedir (Derin ve Tapan, 2017, s. 27).

Ekonomik olarak bir birey, sınırlı gelirle faydasını maksimize eden mal ve hizmet kombinasyonunu belirlemektedir. Elbette bu sürecin temel dayanağı, kişinin her türlü seçimi akılcı ve kolay bir şekilde yapması ve ortaya çıkan tüm maliyetleri mükemmel bir şekilde belirlemesidir. Fakat madde bağımlılığı (alkol ya da uyuşturucu gibi) sağlığa zararlı ürünlerin tüketiminde bu pek mümkün olmamaktadır (Kavaklı ve Çelikay, 2020, s. 56).

Piyasa verimsizliklerine karşı kamu eyleminin bir nedeni, rasyonel kararlar veremediğine inanılan insanları korumak için tasarlanmış eylemlerle ilgilidir. Örneğin, bazı insanlar mantıklı kararlar verecek yaşta olmayabilir, bazı maddelere bağımlı olabilir veya bazı insanlar kendilerini kontrol etmekte zorlanabilirler. İnsanlar kendileri için en iyi seçimi tam ve kesin olarak bilmezlerse erdemsiz malların tüketimi artabilmektedir. Bu durumda uyuşturucu bağımlıları için iyi bir meta sayılabilecek faaliyetlerin devlet müdahalesi yoluyla sınırlandırılması gerekmektedir (Sandalcı, 2019, s. 472).

Asimetrik bilgi problemi, bireylerin kendi çıkarlarına uygun olmayan hizmetlere yönelmesine (ters seçim), gereksinim duymadıkları halde belirli tıbbi müdahalelere maruz kalmalarına (ahlaki tehlike) ve sürekli olarak yetersiz bilgiyle karar vermelerine (riskli seçim) yol açmaktadır (Loş, 2016, s. 25). Kullanılan bu maddelerin meydana getirdiği bireysel hastalık riski bağımlı olan kişiler tarafından asimetrik bilgi sebebiyle anlaşılamamaktadır (Kavaklı ve Çelikay, 2020, s. 56).

Aynı şekilde toplumdaki diğer bireylerin ya da pasif kullanıcıların karşılaştıkları sağlık sorunları maddenin ücretine dahil olmadığı için dışsal maliyet yarattığı ifade edilmektedir. Ayrıca söz konusu ürünlerin kullanımından kaynaklanan bağımlılık, talebin fiyat esnekliğinin azalmasına neden olmaktadır. Dışsal maliyetler veya bilgi asimetrisi ortadan kaldırılrsa bile bu durum sağlık risklerini göz ardı etmekte ve insanların mal ve hizmetler arasında rasyonel karar verme yeteneğini yok etmektedir (Kavaklı ve Çelikay, 2020, s. 56).

Tütün, alkol veya madde kullanımının neden olduğu bir diğer olumsuz sosyal refah dışsallığı, bu ürünleri kullanan kişilerin, kullanmayanlara göre daha fazla hastalık riskine sahip olmasıdır. Bu durum, zararlı ürün tüketicilerinin sağlık hizmetlerinden yararlanma olasılığını artırmakta ve sağlık maliyetleri üzerinde olumsuz baskı oluşturabilmektedir. Tüm bu olumsuz nitelikler, söz konusu erdemsiz malların tanımını oluşturmaktadır (Kavaklı ve Çelikay, 2020, s. 56).

İnsan, sosyal bir varlık olarak çevresiyle uyum içinde olabilmesi için akıl ve zihin sağlığına ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle, akli ve zihni hayatın en büyük düşmanı olan uyuşturucular, bireyin uyum yeteneğini zayıflatarak ve çöküşe sürükleyerek, onu aile bağlarından, toplumdan ve çevresinden koparır; bu durum yalnızlığa, bunalıma ve nihayetinde sorumsuz bir yaşam biçimine yani yaşayan bir ölü haline gelmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla uyuşturucuların aile hayatına, doğacak çocuklara, iş yaşamına, aile ve ülke ekonomisine ile toplumsal ahlaka verdiği zararlar, kelimelerle ifade edilemeyecek kadar çoğalmaktadır (Uçak, 2008, s. 40).

Madde bağımlılığı, bireylerde meydana getirdiği ağır ruhsal ve bedensel hastalıkların yanı sıra, kişiler arası ilişkilerin bozulmasına, aile içindeki çatışma ve gerginliklerin artmasına, boşanmalara, çocukların olumsuz şekilde etkilenmesine, çeşitli ekonomik kayıplara, yasal ve toplumsal sorunlara, trafik ve iş kazalarına, yaralanma, ölüm ve cinayetlere neden olmaktadır (Ünal, 1991, s. 81).

Gebelik döneminde madde kullanımı hem anneyi hem bebeği hem de toplumu zor durumda bırakan önemli bir sosyal sorun olmaktadır. Kadınlarda sigara ve alkol kullanımında olduğu gibi, uyuşturucu madde kullanımında da bir artış gözlemlenmektedir. Ayrıca, madde kullanımı kadınlar üzerinde, erkeklere kıyasla daha farklı ve yıkıcı etkiler yarattığı kanıtlanmıştır. Kadınların annelik ve doğurganlık özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, maddenin toplumsal yıkıcı etkilerini göz ardı etmemek gerekmektedir (Yalçıntürk, A.A., 2017, s. 46). Kadınlarda madde bağımlılığı, ekonomik problemlere (Karabulut ve Binici, 2023, s. 39) maddenin tesiri altında iken meydana gelen taciz ve tecavüz gibi cinsel ilişkiler nedeniyle gebelik ve cinsel yolla bulaşan enfeksiyonların artışına sebep olmaktadır (Genç ve Mihmanlı, 2014, s. 120).

Madde kullanan gebelerin tespit edilmesi, tedavi ve takip süreçlerine alınması; madde kullanımı bulunan kadın hastalar ve eşlerinin gebelik dönemleri ile bu süreçte

ortaya çıkabilecek sağlık sorunları hakkında eğitim ve bilgilendirme son derece önem arz etmektedir (Yalçıntürk, A.A., 2017, s. 48).

Uyuşturucu bağımlılığı, yalnızca bireyi değil aynı zamanda ailesini, yakın çevresini ve toplumun genelini de etkileyen çok boyutlu bir halk sağlığı sorunudur (Karasaç Gezen, 2018, s. 468). Madde bağımlılığının insan ve toplum sağlığına verdiği zararlar tüm dünyada bilinmektedir. Verdiği zararlar sağlık, ekonomi, adalet vb. alanlarda da görülmektedir. (Öztürk, vd., 2015, s. 99). Çünkü madde bağımlılarının toplumdaki varlığı; toplumun iş gücünün kaybına, devlet bütçelerini zorlayarak uyuşturucuya bağlı suçlar için daha uzun hapis cezalarına ve bağımlılıkla ilgili sağlık sorunları nedeniyle önemli sağlık hizmetleri maliyetlerine neden olmaktadır. Dolayısıyla madde kullanımı, suç işleme ve çalışma kapasitesini azaltıcı gibi sonuçlarıyla toplumu da etkilemektedir (Kurşun, 2021, s. 80).

Bağımlı birey eğitime devam edememektedir. Okul, öğretmen ve öğrenim ile ilgili sorunlar ortaya çıkmakta ve büyüyerek çözülemeyen bir hale gelmektedir. Çevresindeki olumsuz bakış açısı ve tutumlar eğitim sürecinden kopmasına neden olmaktadır. Öğrenimini tamamlayamadığı için yeni bir işe girmek mümkün olmamaktadır (Uçak, 2008, s. 31).

Madde kullanımı ile çalışma hayatına katılım arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Bazı araştırmalar, erken yaşta istihdamın sigara, alkol ve madde kullanımını artırma eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. İşsizlik durumu yaşayan bireyler arasında sigara içme, alkol tüketimi, madde bağımlılığı görülebilme olasılığı daha yüksektir. Madde kullanımı, bir iş bulma ve o işte kalabilme şansını azaltırken, işsizlik olasılığını artırma etkisi taşımaktadır. İşsizlik, madde kullanım bozukluklarının gelişimi açısından önemli bir risk faktörü olarak nitelenmektedir. Ayrıca, işsizlik durumu, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı tedavisinin ardından nüks riskini artırma potansiyeline de sahip olmaktadır (Çevik ve Kızmaz, 2021, s. 480).

Günümüzde sosyal medya ve internet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte, toplumu ve bireyleri uyuşturucu maddelere özendirici içeriklerin büyük ölçüde artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra, internet üzerinden zararlı alışkanlıklarını başkalarına yaymaya çalışan bireyler ve bu dijital ortamda uyuşturucu maddeleri temin edebilmek amacıyla kirli bir piyasa oluşturarak uyuşturucu madde satışı gerçekleştiren kişi veya gruplar da mevcuttur (Koçak ve Temel, 2022, s. 133). İnternet teknolojisinin

gelişmesi maddenin dağıtımını kolaylaştırmakta ve kullanımlarını teşvik etmektedir. Ülkeler vatandaşlarını zarar görmekten korumak için dünya çapında savaş vermektedirler. Türkiye’de bu yöndeki tüm çabaları ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde desteklemekte ve iş birliği anlaşmaları imzalamaktadır (Bahar, 2018, s. 6).

Madde kullanımı, bazı olumsuz sosyal sonuçlar doğurduğu açıkça görülmektedir. Madde bağımlılığı tedavisi için önemli kamu kaynakları tahsis edilebilmektedir. Ülkeler, genel suç oranlarını azaltmak amacıyla uyuşturucu kullanımının başkalarına yayılmasını sınırlamaya ve uyuşturucu kullanımı ile suç davranışı arasındaki ilişkiyi koparmaya yönelik çabalar göstermektedirler (Öztürk, 2023, s. 1075).

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE’DE MADDE BAĞIMLILIĞI İLE MÜCADELE YÖNTEMİ: EĞİTİM

2.1. BAĞIMLILIKLARLA MÜCADELEDE EĞİTİMİN ROLÜNE İLİŞKİN LİTERATÜR TARAMASI

Akgül ve Kaptı, (2010), “Türkiye’nin Uyuşturucu ile Mücadelede Politikası: Politika Süreç Analizi” araştırmasında madde kullanımının ve kaçakçılığının önlenmesi; yapıların koruma, önleme ve eğitim alanlarında profesyonel olarak çalışacak uzman ve nitelikli personelle desteklenmesi ve ulusal ve uluslararası düzeylerde toplumların ve bireylerin sağlığının korunması gerektiğine vurgu yapmışlardır. TUBİM’in kuruluşuyla birlikte yürürlüğe giren 2006-2012 Bağımlılık Yapıcı Maddeler ve Bağımlılıkla Mücadelede Ulusal Politika ve Strateji Belgesi ve 2007–2009 Bağımlılık Yapıcı Maddeler ve Bağımlılıkla Mücadelede Ulusal Politika ve Strateji Belgelerinin genel hedeflerini ele alıp değerlendirmişlerdir.

Yardımcıoğlu, (2013), “Eğitim ve Sağlık İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi” çalışmasında, eğitim seviyesinin artmasıyla birlikte sağlıklı yaşam bilincinin güçlenmesine zemin hazırladığını ve bireyleri zararlı madde kullanımından uzak tuttuğunu, fiziksel ve ruhsal sağlıklarına daha fazla önem vermelerini sağladığını ve beklenen yaşam süresinin de böylelikle uzadığını ifade etmektedir.

Loş, (2016), “Sağlık Ekonomisi Çerçevesinde Sağlık Hizmetleri ve Sağlık Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi: OECD Ülkeleri ve Türkiye Örneği” çalışmasında, eğitim seviyesi yükseldikçe bireylerin elde ettikleri gelirlerin de artmakta olduğunu, böylelikle sağlık harcamalarına ayrılan bütçenin de yükseleceğini vurgulamaktadır. Bunun da artan sağlık harcamaları ve sağlık hizmetine erişim sağlanmakta olup birey bazında gerçekleşen bu iyileşmeler, toplum genelinde sağlıklı bireylerin artmasına ve ekonomik büyüme ile sosyal refahın artışına katkı sağlayacağına vurgu yapılmıştır.

Saymaz, (2017), “Sigara Üzerinden Alınan Özel Tüketim Vergisine Yönelik Sigara Tüketicilerinin Tutumu” araştırmasında devletin, toplumun erdemsiz malların zararları konusunda bilgilendirilmesi için birçok çalışma yürüttüğünü, bu çalışmalar arasında eğitim kurumlarındaki gençlere yönelik programlar, çeşitli kuruluşlar tarafından yürütülen bilinçlendirme kampanyaları ve sağlık afişleri gibi çeşitli kamu spotları yer aldığını ifade etmiştir.

Çetin, (2018), “Madde Bağımlılığı ve Yalova Ölçeğinde Madde Bağımlılığı Algısı” konulu çalışmasında madde kullanımı ve bağımlılığına yönelik önleyici

tedbirlerin, sorun henüz ortaya çıkmadan ele alınması gerektiği belirtmişlerdir. Aile içindeki eğitimle başlayan sürecin eğitim ve öğretim kurumlarında uzman profesyoneller tarafından sunulacak tutarlı ve amaca yönelik politikalarla desteklendiğinde, madde bağımlılığı ile mücadelede istenen hedeflere ulaşılabileceğini vurgulamıştır.

Akdeniz, (2019), tarafından gerçekleştirilen “Ortaokul Düzeyinde Uygulanan Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitiminin (TBM) Etkililiği ve Öğrencilerin Eğitim ile İlgili Görüşleri” başlıklı araştırma, Türkiye Yeşilay Cemiyeti tarafından hazırlanan TBM eğitim programını incelemektedir. Bu araştırma, TBM programlarının bağımlılığı önlemede etkili olduğunu, ancak programın daha da geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Selvi, vd., (2020) “Sivil Toplum Kuruluşlarında Sosyal Sorumluluk Anlayışı: Yeşilay Örneği” incelediği çalışmada Yeşilay, bağımlılıklarla mücadele çalışmalarını yürütürken ilköğretim, ortaokul, lise ve üniversite seviyelerinde kulüp etkinlikleri düzenlemekte olduğunu ve Eğitim kurumlarındaki bu faaliyetleri yaygınlaştırarak; her yaş grubunda Yeşilay bilincini artırmayı, bağımlılıkla mücadele konusunda farkındalık oluşturmayı hedeflediğini ve bu hususta çalışmalar yaptığı bulgusuna ulaşmıştır.

Türkiye Uyuşturucu Raporu (2024), yılında 2018-2023 Uyuşturucuyla Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı doğrultusunda Milli Eğitim Bakanlığı ve eşgüdüm içerisinde Yeşilay, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığının da dahil edilmiştir. Bağımlılıkla mücadelede eğitim/önleme çalışmaları ele alınmış olup düzenlenen faaliyetler, ulaşılan kişi sayısı gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

2.2. BAĞIMLILIKLARLA MÜCADELEDE EĞİTİMİN ROLÜ VE ÖNEM

Kamusal mallar genel olarak üç ana kategoride değerlendirilmektedir. Bunlar tam kamusal mallar, yarı kamusal mallar ve erdemli-erdemsiz mal ve hizmetlerdir (Ömür ve Giray, 2016, s. 131-132). Literatürde eğitim hizmetleri yarı kamusal mal veya hizmetler olarak değerlendirilmektedir. Bilindiği gibi yarı kamusal mallardan sağlanan faydanın bir kısmı topluma (dışsallığa), bir kısmı da hizmetten yararlanan bireylere aittir (Hazmen ve Küçükilhan, 2016, s. 65).

Ülkelerin ekonomik, sosyal ve politik gelişmişlik düzeylerini belirleyen en önemli faktörlerden biri olan eğitim, toplumsal olarak yarattığı dışsallıklar ve bireylere

sağladığı özel faydalar nedeniyle de önem taşımaktadır. Ülkelerin kalkınması açısından son derece önem arz etmektedir (Pamuk ve Bektaş, 2014, s. 78). Eğitim sayesinde yoksulluk azalmakta, ekonomik büyüme artmakta ve rekabetçi bir ekonomi yaratılmaktadır. Beşerî sermaye yaratmanın güçlü bir aracı eğitimidir (Afzal vd., 2010, s. 39). Bu özelliklerinden dolayı eğitim hem kamu hem de özel sektörde verilmesi gereken yarı kamusal bir hizmet olarak değerlendirilmektedir. Çoğu ülke eğitimin toplum ve bireyler üzerindeki olumlu etkisini fark etmiş ve harcamalarını eğitime yönlendirmiştir (Kaya, 2023, s. 50). Eğitim ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olduğu literatürde yaygın bir görüştür (Gövdeli, 2016, s. 225).

Bireylerin yeteneklerini geliştiren, sosyal etkileşimlerini artıran ve teknolojik gelişmelere ayak uydurmalarına olanak tanıyan bir süreç olarak tanımladığımızda, eğitimin kalkınma ve büyüme ile olan ilişkisi daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Kalkınmayı sağlamak amacıyla gerekli insan gücünü yetiştirip geliştirmek ve bireyleri üretken hale getirmek hedef alındığında, bu hedefe ulaşmak için başvurulacak temel araç eğitim olacaktır (Taş ve Yenilmez, 2008, s. 181).

Eğitimin getirdiği bilgi, beceri ve yetenekler, kişinin yaşam standardının ve gelir düzeyinin yükseltilmesinde önemli rol oynamaktadır. Bireyler yaptıkları işin parasal değerini eğitim yoluyla artırabilmektedirler (Kaya, 2023, s. 54). Bunun sonucunda işgücünün kalitesi artacak, verimlilik ve yenilikçilik teşvik edilecek, milli gelir düzeyi artacak ve gelir adil bir şekilde dağıtılacaktır (Taş ve Yenilmez, 2008: 160). Ayrıca insanların eğitim düzeyi arttıkça bilimsel ve teknolojik yenilikler hızlanacak, daha eğitilmiş bir toplumda demokratik yönetim daha kolaylaşacak ve ekonomi daha istikrarlı olacak, suç oranı azalacaktır (Öztürk, 2005: 27-43). Eğitimden kaynaklanan olumlu dışsallıklar göz önüne alındığında, uzun vadeli bir yatırım harcaması olarak açıklandığında eğitime para harcamanın, ekonominin verimliliğinin artması nedeniyle daha hızlı ekonomik büyüme ve kalkınmaya yol açacağını iddia etmek yanlış olmayacaktır (Kaya, 2023, s. 54).

İnsanlar bilgi ve beceri kazandıkça ekonomik büyümeye katkısı önemli ölçüde artmaktadır. Bireyin bilinçli olması, keşfetme, çalışma, öğrenme ve düşünme isteğine sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle işgücünün ve toplumun eğitim düzeyi, sosyo-ekonomik kalkınmanın en önemli faktörü ve verimliliğin artırılmasında en önemli unsurdur. Ekonomimizin dış dünyaya açılmak ve uluslararası düzeyde rekabetçi olmak

isteyen yetenekli işgücüne olan ihtiyacının karşılanması gerekmektedir (Gövdeli, 2016, s. 224).

Ekonomik büyümeye doğrudan etki eden eğitimin toplumsal yapıya ve beşerî sermayeye katkısı ve bu katkıdan elde edilen faydalar dikkate alındığında bireylere eğitim hizmetleri sağlanması ve bu hizmetlere ilişkin harcamaların kamu tarafından karşılanması bireylerin tercihlerine bırakılmamaktadır. Bu nedenle kamunun eğitim harcamaları artmaya devam etmektedir. Eğitim maliyetlerinin artmasının nedenlerinden biri de bireylerin gelir düzeylerinin eşit olmamasıdır. İnsanlara fırsat eşitliği sağlamak için kamunun eğitim harcamaları artmaktadır (Kaya, 2023, s. 54).

Türkiye ekonomisinin sağlıklı ekonomik büyümesinin sağlanmasında eğitim harcamaları önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasını sağlamak ve AB kriterlerini karşılamak için çeşitli koşulları yerine getirmesi gerekmektedir. Türkiye'nin bu koşullara uyum sağlamasında eğitim önemli rol oynamaktadır. Eğitime (özellikle ilk ve orta öğretime) yapılan kamu harcamalarındaki artış, eğitim hizmetlerini daha fazla sayıda insan için daha erişilebilir hale getirmektedir (Kaya, 2023, s. 56).

Türkiye’de uyuşturucu ile mücadele, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 58. maddesinde yer alan “*Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır*” hükmüne dayanarak yürütülmektedir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 53).

Bireysel kullanıma bağlı olarak fiziksel ve psikolojik bağımlılık yaratan, kullanılmadığında yoksunluk belirtilerine neden olan maddelere narkotik maddeler denilmektedir. Uyuşturucu bağımlılığı, yasal veya yasa dışı bir maddenin tüm olumsuz etkilerine rağmen sürekli olarak kullanılmasıdır. Uyuşturucu kullanımı nedeniyle meydana gelen sorunlar sadece kullanıcı sağlığı sorunları değildir. Sağlık risklerinin yanı sıra sıklıkla kişinin ailesine, çevresine ve toplumun tamamına yansıyan hukuki, sosyal ve ekonomik sorunları da beraberinde getirmektedir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 53).

Kamu politikaları, kamu kuruluşları için hayati bir öneme sahiptirler. Ancak bu politikaların geliştirilme sürecinde yalnızca kamu kurumları değil, ülkenin şartlarına bağlı olarak özel sektör veya sivil toplum kuruluşları da tam ya da kısmi bir rol oynamaktadır.

Bağımlılıkla mücadele politikaları, zararlı maddelerin kullanımını ya da zararlı davranışların ortaya çıkmasını önlemek, bunları tedavi etmek ve azaltmak amacıyla geliştirilen stratejiler ve düzenlemeleri kapsamaktadır. Bağımlılıkla Mücadele politikasının temelleri, yasal düzenlemeler, eğitim ve farkındalık yaratma, tedavi ve rehabilitasyon, önleme çalışmaları ile destek hizmetleri gibi çeşitli unsurlardan oluşmaktadır. Eğitim ve bilinçlendirme kampanyaları, toplumda bağımlılıkla mücadele konusunda farkındalık oluşturmayı ve bireyleri bilinçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda verilen eğitimler ve gerçekleştirilen çalışmalar, bağımlılığın zararları, etkileri ve önlenmesi yolları hakkında bilgilendirmeler sunmaktadır (Kılınç, 2024, s. 28-32).

Uyuşturucu sorunu genç nesilleri tehdit eden, toplumun geleceğine zarar veren ciddi bir güvenlik sorunudur. Tüm bu riskler göz önüne alındığında eğitim/önleme çalışmaları uyuşturucuyla mücadelenin en önemli araçlarından (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 53). Madde kullanımını önlemenin amacı, hiç madde kullanmamış bireylerin bu kötü alışkanlığa başlamasını engellemek; maddeyi denemiş veya belirli bir süre kullanmış ancak bağımlı olarak tanımlanamayan bireylerde ise bağımlılığa geçişi önlemektir. Bağımlılık riski taşıyan fakat henüz bağımlı sayılmayan bireyler için eğitici ve koruyucu programların hazırlanması son derece önemlidir. Bu doğrultuda hem eğitim kurumları hem de yazılı ve görsel medyanın yanı sıra sivil toplum kuruluşları aracılığıyla, gençler ve ergenlerin bağımlılık davranışları geliştirmelerini önlemek adına çeşitli eğitici ve koruyucu faaliyet programları düzenlenmesi gerekmektedir (Ceylan, 2019, s. 44).

2018-2023 Uyuşturucuyla Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı doğrultusunda Milli Eğitim Bakanlığı, madde kullanımının azaltılmasına yönelik eğitim ve bilgilendirme tedbirlerini yürütmekle görevlendirilmiştir. Ayrıca Yeşilay, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı da eşgüdüm içerisinde yürütülen önleme çalışmalarında hizmet vermektedirler (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 53). Bu kurumların eğitim ve önleme çalışmalarını sırasıyla inceleyelim.

2.2.1. Millî Eğitim Bakanlığı

2.2.1.1. (TBM) Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı

TBM'nin önemli paydaşlarından biri Millî Eğitim Bakanlığıdır. Yeşilay, tütün, alkol, madde ve teknoloji bağımlılıklarıyla mücadele etmek ve sağlıklı bir yaşamı teşvik

etmek amacıyla yeni bir eğitim programı hayata geçirmiştir. Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı (TBM) adıyla bilinen bu program, öğrencilere ve ebeveynlere bağımlılıkla ilgili farkındalık kazandırmayı hedeflemektedir. Program, bağımlı olmayan bireylerin bağımlılık sürecine girme riskini en aza indirmeye yönelik evrensel temellere dayanmaktadır (Gücükoğlu, vd., 2015, s. 73).

Aynı zamanda Türkiye'nin en büyük bağımlılık önleme programı olan TBM, bağımlılık alanında uzman akademisyen, doktor, psikolojik bilim insanı ve okul psikologunun da aralarında bulunduğu konu uzmanları ve uzman eğitmenler tarafından uygulanmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Yeşilay 2015 yılında oluşturulan protokol kapsamında hayata geçirilen Türkiye Bağımlılıkla Mücadele (TBM), Türkiye genelinde milyonlarca öğrenciye ulaşan ve zararlı maddeler konusunda farkındalık yaratan bir program haline gelmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'ndan birçok daire ve kuruluşla imzalanan prosedürlere göre program genişletilmiştir. Bu amaca yönelik bir genelleme stratejisi, öncelikle tanımlayıcıları eğitmektir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 63).

Eğitim programında yer alan tüm içerikler, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Bilim Kurulu'nu da kapsayan profesyonel bir ekip tarafından, bilimsel temellere dayanan ve her yaş grubuna uygun şekilde hazırlanmıştır. Modüler yapısıyla sunulan bu eğitim programı, aynı zamanda bilimsel ve kanıta dayalıdır. Eğitimlerin hem yüz yüze hem de uzaktan formatta gerçekleştirileceği dikkate alınarak, çeşitli kitaplar ve etkileşimli içerikler geliştirilmiştir (Yılmaz, 2015, s. 129).

Yeşilay 2020'de hayata geçen ihtiyaç analizi çalışmaları ve sektör geri bildirimleri sonucunda; Türkiye Bağımlılıkla Mücadele (TBM) ve eğitim faaliyetleri aktif olarak kullanılmaktadır. Bunun için bağımlılık alanındaki güncel bilgi ve gelişmelere göre eğitim içeriklerinin tamamlanması ve geliştirilmesi gerekmektedir. TBM'nin yeniden değerlendirilmesi ve geliştirilmesi için süreç başlatılmıştır. Süreç kapsamında TBM'de hazırlanan eğitimin tüm içeriği gözden geçirilerek gerekli görülen bölümlerde yeniden yazım ve üretim çalışması yapılmıştır. Bu konuda sunumlar, videolar, hikâye kitapları, animasyonlar ve çalışma kitapları hazırlanmıştır. TBM içeriğinden hazırlanan poster ve broşürler www.tbm.org.tr adresinde kullanıcılara açık durumdadır. Web Sitesi üzerinden yapılan talepler ücretsiz olarak yönlendirilmektedir. Bu yöntemle her yıl yaklaşık 8 milyon broşür ve 50 bin poster dağıtılmaktadır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 64).

Tablo 2.1. ile Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Modülleri içeriği hakkında bilgi verilmiştir.

Tablo 2.1: Türkiye Bağımlılıkla Mücadele (TMB) Eğitim Modülü

	Anaokulu	İlkokul	Ortaokul	Lise	Yetişkin			
Modüller		1-2	3-4	1-2	3-4	1-2	3-4	
Sağlıklı Yaşam	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Teknoloji Bağımlılığı	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Tütün Bağımlılığı		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kumar Bağımlılığı				✓	✓	✓	✓	✓
Alkol Bağımlılığı						✓	✓	✓
Madde Bağımlılığı						✓	✓	✓
ARAÇLAR								
Kitaplar/Kılavuzlar/Broşürler/Sunumlar/Afişler/Ek Materyaller				Uzaktan Eğitim Sistemi Eğitim Portalı (tbm.org.tr). Videolar				

Kaynak: (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023; MEB ve Yeşilay, 2023).

Modül içeriklerine göz atıldığında, tütün bağımlılığı, alkol bağımlılığı, teknoloji bağımlılığı ve madde bağımlılığı modüllerinin; bireylerin bağımlılığın olumsuz yönleri konusunda farkındalıklarını artırmayı ve sağlanan bilgilerle kişilerin bilinçlenmelerini sağlamayı hedeflediği görülmektedir. Ayrıca, sağlıklı yaşam modülüne, önleyici bir yaklaşım sergileyebilmesi açısından tüm kademelerde yer verilmiştir (Yılmaz, 2019, s. 37).

Tablo 2.2’de Türkiye Bağımlılıkla Mücadele ile birlikte çalışan kurumlar gösterilmiştir.

Tablo 2.2: TBM ile Birlikte Çalışan Diğer Kurumlar

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	144 Psikolog ve Sosyal Çalışmacı Formatör Eğitim Programı	6.817 Psikolog ve Sosyal Çalışmacı Uygulayıcı Eğitim Programı	494.197 Katılımcı Temel Farkındalık Eğitimi	
T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı	50 Antrenör Uygulayıcı Eğitim Programı	337 Antrenör Uygulayıcı Eğitim Programı	348 Antrenör Temel Farkındalık Eğitimi	19.814 Katılımcı Online Temel Farkındalık Eğitimi
T.C. Sağlık Bakanlığı	40 Psikolog ve Sosyal Çalışmacı Uygulayıcı Eğitim Programı			
T.C. Milli Savunma Bakanlığı	137 Uzman Askeri Personel Uygulayıcı Eğitim Programı	16.409 Lider Personel Temel Farkındalık Eğitimi	143.080 Er-Erbaş Temel Farkındalık Eğitimi	
Diyanet İşleri Başkanlığı	225 Din Görevlisi Uygulayıcı Eğitim Programı	700 Din Görevlisi Temel Farkındalık Eğitimi		
Türk Kızılay	65 Psikolog ve Sosyal Çalışmacı Uygulayıcı Eğitim Programı	4.610 Genç Gönüllü Temel Farkındalık Eğitimi		
İstanbul Büyükşehir Belediyesi	48 Zabıta Temel Farkındalık Eğitimi	959 Muhtar Temel Farkındalık Eğitimi		
Türkiye İş Kurumu	292 Danışman Uygulayıcı Eğitim Programı	3.700 Danışman Temel Farkındalık Eğitimi		
Ülke Yeşilayları	122 Katılımcı Uygulayıcı Eğitim Programı			

Kaynak: (<https://tbm.org.tr/>, 2024).

2023 yılında TBM Eğitimleri ile madde bağımlılığıyla mücadele konusunda toplam 44. 663 kişiye farkındalık eğitimi verilmiştir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2024).

2.2.1.2. (OBM) Okulda Bağımlılığa Müdahale Programı

Ergenlik dönemi, bağımlılığın gelişimi açısından riskli bir dönem olarak değerlendirildiğinden, bu konuda çocuk ve gençlerde bağımlılıkların önlenmesi için etkili okul programları geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de, önleyici çalışmalar çerçevesinde uygulanan Okulda Bağımlılığa Müdahale (OBM) Programı gibi,

öğrencilerin sigara, alkol, bağımlılık yapıcı maddeler ve riskli internet kullanımı gibi konularda destek veren okul temelli müdahale programları oldukça kritik bir rol oynamaktadır (Düzel ve Bayram, 2024, s. 37).

OBM programı, bağımlılık oluşumundan önce zararlı maddeleri deneyimleyenleri hedef alan çalışmaları kapsamaktadır. Bu program, TBM'nin bilgilendirici ve farkındalık artırıcı eğitimsel boyutunu destekleyerek, öğrencilerin bağımlılığa yol açabilecek zararlı davranış ve alışkanlıklarına müdahale etmeyi amaçlamaktadır (Dere ve Uçar, 2020, s. 117).

Dünya çapındaki en etkili bağımlılık müdahalelerinden biri olan kısa süreli müdahale programı okullara uyarlanarak oluşturulmuştur. OBM programları, okuldaki birçok kötü davranışın bağımlılığa dönüşmeden önlenmesini ve öğrencilerin okuldan atılmamalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 65). Bu bakımdan Türkiye'de okul bağımlılığını önlemeye yönelik ilk ve tek okul temelli müdahale programıdır (Kılınç, 2024, s. 72).

OBM'de rehberlik ve psikoloji alanında danışmanlar, mesleki becerileri geliştiren eğitimlere katılarak "OBM Uygulayıcısı" olup; risk grubunda öğrencilere önleyici tedbirler sunmaktadırlar (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 66). 2019 yılından bu yana uygulanan program kapsamında 81 ilde ortaokul, lise ve Rehberlik Araştırma Merkezlerinde (RAM) çalışmakta olan psikolojik danışmanlardan, 155 formatör (eğitici eğitmeni) ve 465 uygulayıcı yetiştirilmiştir (Kılınç, 2024, s. 72).

2.2.1.3. (YYBE) Yeşilay Yaşam Becerileri Eğitim Programı

Program (YYBE), öğrencilere bağımlılıklardan uzak bir yaşam sürme becerisi kazandırmayı hedefleyen, koruyucu ve güçlendirici bir okul tabanlı eğitim programıdır. Bu program, gençlerin sağlıklı alışkanlıklar geliştirmesine, olumlu davranış değişiklikleri yapmasına ve kendilerini riskli ortamlardan korumasına yardımcı olmayı hedeflemektedir. (Kılınç, 2024, s. 75-76).

Dünya Sağlık Örgütü, okul temelli yaşam becerileri programlarını desteklemektedir. Çünkü bu programlar, gençlerin sağlıklı yaşam tarzı seçimleri yapmalarını teşvik ederken, aynı zamanda fiziksel, sosyal ve psikolojik sağlıklarını en üst düzeye çıkarmalarına yardımcı olmaktadır. Bu kapsamda, örgüt temel yaşam becerilerini şu şekilde sıralamaktadır (Gazioğlu ve Canel, 2015, s. 8-9):

1. Karar verme becerisi
2. Problem çözme yeteneği
3. Yaratıcı düşünme kabiliyeti
4. Eleştirel düşünme yeteneği
5. Etkili iletişim becerisi
6. Bireyler arası ilişkileri kurma ve sürdürme yeteneği
7. Kendilik bilgisi
8. Empati kurma yeteneği
9. Duygularla başa çıkabilme kabiliyeti
10. Gerginlik ve stresle başa çıkma yeteneği

Bu bağlamda YYBE, Türkiye'de bu ölçekteki ilk birincil önleme programıdır. YYBE' nin eğitim yaklaşımı yaparak öğrenmeye ve problem çözmeye dayanmaktadır. Bu sayede öğrenciler stresle baş etme, olumsuz duygularla baş etme, öz kontrol, etkili iletişim, eleştirel düşünme, karar verme ve reddetme becerileri gibi birçok beceriyi kazanmaktadır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 67).

2.2.1.4. Münazara Projesi

Yeşilay Liseler Arası Münazara Turnuvası, Türkiye genelinde lise öğrencilerinin katılımıyla, parlamenter münazara sistemine dayalı olarak düzenlenen ulusal bir organizasyondur. Turnuva, tanıtım etkinlikleri, eğitim kampları, bölge şampiyonaları ve Türkiye Final Şampiyonası olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır (<https://munazara.yesilay.org.tr/hakkinda.aspx>, 2024).

Bu turnuvanın amacı lise öğrencilerini bağımlılıklardan korumak ve olumlu alternatif alışkanlıklar kazandırmaktır. 10.000'den fazla öğrencinin katıldığı turnuva, lise öğrencileri ve öğretmenlerinden yoğun ilgi görmesiyle Milli Eğitim Bakanlığı iş birliğiyle 2023 yılında da çalışmalara başlanılmıştır. Turnuva öncesi tanıtım ve hazırlık eğitimleri devam ederken, turnuvaya ülke genelinden 5.000'e yakın takımın katılması beklenilmektedir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 67).

2.2.2. Yeşilay

2.2.2.1. Kamp Etkinlikleri

Yeşilay, bağımlılıkla mücadele alanındaki faaliyetlerini yürütürken, ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite düzeyinde kulüp etkinlikleri düzenlemektedir. Eğitim kurumlarında bu faaliyetleri yaygınlaştırarak, tüm yaş gruplarında Yeşilay bilincini ve bağımlılıklarla mücadele konusundaki farkındalığı artırmayı amaçlamaktadır (Selvi, vd., 2020, s. 16).

Bağımlılığın ortadan kaldırılması veya azaltılması amacıyla kullanılabilecek yöntemlerden biri, gençlerin açık hava etkinliklerine katılımıdır. Açık hava etkinliklerine katılan gençlerin bağımlılık düzeylerinin en azından azalması veya öz kontrol sağlayarak sınırlanması beklenmektedir (Sözbilir, 2019, s. 13).

Yeşilay kamp faaliyetleri kapsamında; çocuk ve gençleri uyarmak ve onları da bu mücadeleye dâhil etmek amacıyla kurduğu Genç Yeşilay Topluluğu, farkındalığın toplum katmanlarında yaygınlaştırılması amacıyla ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite seviyelerine uygun olarak kamp aktiviteleri, eğitim faaliyetleri ve görünürlük çalışmaları gerçekleştirmektedir (Yaman, 2021, s. 54).

Yeşilay, bağımlılıkla mücadele konusundaki farkındalığın artırılması amacıyla çocuklar ve gençler arasında çeşitli etkinlikler düzenlemekte olup, en etkili sonuçları Genç Yeşilay kamplarından elde etmektedir. Bu kamp etkinlikleri, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Türkiye İzcilik Federasyonu, Türkiye Kızılay Derneği ile Beyoğlu Belediyesi'nin iş birliğiyle gerçekleştirilmektedir. Yeşilay, bu faaliyetleri aracılığıyla mücadelesine çocuklar ve gençleri de dahil etmiştir. 2022 yılı içerisinde, dokuz ayrı kamp alanında toplam 758 üniversite öğrencisi ile Genç Yeşilay kampları düzenlenmiştir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 71).

2.2.2.2. Kulübüm Yeşilay

“Benim Kulübüm Yeşilay” projesi, bağımlılıkla mücadele kapsamında ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde yürütülen faaliyetler arasında en dikkat çeken proje olarak ifade edilmektedir (Selvi, vd., 2020, s. 16).

Bu projenin temel amacı okullarda Yeşilay Kulübü'nü canlandırmak ve öğrencilerde Yeşilay ve Yeşilay bilincini artırmaktır. Ayrıca proje, Yeşilay bünyesinde

genç gönüllülerin harekete geçirilmesi ve öğrencilere uygun rol modellerin tanıtılması gibi faydalar da sağlamaktadır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 71).

2.2.2.3. Yeşilay Elçileri Projesi

Proje, esnaflarımızın uyuşturucu ve alkol bağımlılığı konusundaki bilgi seviyelerini artırmayı, bu bilgiyle yerel düzeyde toplumsal farkındalık oluşturmayı ve potansiyel tehlikelere karşı önlemler almayı hedeflemektedir (Selvi, vd., 2020, s. 17).

Bağımlılık riski taşıyan ya da bağımlı olan gençlerin yoğun olarak bulunduğu yerlerde, ilgili meslek gruplarının sokaklardaki uyuşturucu sorununa karşı mücadele yeteneklerini ve farkındalıklarını geliştirmek projenin temel hedeflerinden biridir. Bu kapsamda, kırtasiyeler, kafe ve restoranlar, internet kafeler, büfeler, kıraathaneler, giyim mağazaları ve kuaförler gibi çeşitli meslek gruplarına yönelik gerçekleştirilecek ziyaretlerle, Yeşilay Elçileri olabilecek esnafın toplumsal duyarlılığının artırılmasına katkıda bulunulacaktır (<https://www.yesilay.org.tr/tr/projeler-bagis/yesilay-elcileri>, 2024).

Proje gönüllüleri, bölgedeki terk edilmiş binayı, alkol tüketilen yerleri ve kullanılmayan parkları 153 Beyaz Masa'ya bildirecektir. Ayrıca, Yeşilay Sağlık Elçileri'nin mahallelerinde alkol ve uyuşturucu kullanan bireyler veya onların yakınlarının destek alabilmeleri için YEDAM'a yönlendirilmesi talep edilmiştir (Yaman, 2021, s. 55).

2.2.2.4. Akran Eğitimi Projesi

Akran eğitimi, "eğitim almaya istekli genç bireylerin birlikte gerçekleştirdikleri, bilgi, tutum, inanç ve beceri alanlarında gelişim sağlamayı ve sağlıklarını koruma bilincini artırmayı amaçlayan resmi olmayan veya programlanmamış eğitimsel etkinliklerin" tümü şeklinde tanımlanmaktadır (Bilgiç ve Günay, 2014, s. 103).

Araştırmalar sonucunda Madde bağımlılığını önlemeye yönelik akran eğitimi programına katılan gençler, genel olarak programa katılımıyla ilgili oldukça olumlu geri dönüşlerde bulunmuşlardır. Özellikle iletişime açık ve dinamik eğitimcileri daha etkili bulduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, ergenler bağımlılık hakkında daha önce hiç bilmedikleri birçok bilgiye ulaştıklarını paylaşmışlardır. Madde kullanımına "hayır" deme konusundaki kararlılıklarının arttığını vurgulayan gençler arkadaş çevrelerini

güvenilir ve sıcak bulduklarını ifade ederken, eğitim sırasında konuyu "önyargısız" dinleyebilmenin önemine de değinmişlerdir. Daha önce okullarında düzenlenen bağımlılık seminerlerinden sıkıldıklarını ve bu seminerlere dikkat etmediklerini belirtirken, buradaki eğitimde hem öğrenip hem de eğlenme fırsatı bulduklarını dile getirmişlerdir (Akkuş, vd. 2016, s. 42).

2022 yılında 435 kişiye bağımlılıklar konusunda uygulayıcı eğitimi ve 20.650 öğrenciye akran eğitimi verilmiştir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 72).

2.2.2.5. Yeşil Sahne Projesi

Yeşil Sahne, 1950'li yıllarda Yeşilay'ın önemli gençlik aktivitelerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu dönem, birçok ünlü ismin gençlik yıllarındaki ilk sahne deneyimlerine tanıklık etmiş ve burada birçok oyun sergilemiştir. Bugün, Yeşil Sahne markasını modern ihtiyaçlara cevap verecek şekilde yeniden yapılandırarak, bağımlılıkla mücadele amacıyla kültür ve sanat etkinliklerini de içeren çeşitli programlar düzenlenmektedir. Bu etkinlikler, gençleri bir araya getirerek onları desteklemeyi amaçlamaktadır (<https://www.yesilay.org.tr/tr/kultur-sanat-faaliyetleri>, 2024).

Hedef, Yeşil Sahne projesinin ülke geneline yaygınlaştırılmasını sağlamak ve gençleri rol modellerle buluşturmak ve sektörlerin organizasyon kapasitesini artırarak Yeşilay'ın hedef kitledeki farkındalığını artırmaktır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 73).

2.2.2.6. Bağımlılıklardan Koruyan Aile Rehberi

Bağımlılık tedavisinde atılması gereken ilk ve en önemli adım, bağımlı kişinin kullandığı maddelerden uzak durması ya da hiç başlamamasıdır. Özellikle ergenlik döneminde, gelişimsel olarak birçok riskli davranışa açık olan bireylerin, madde kullanımından korunmalarında en temel etken, sağlıklı bir aile yapısıdır. Güçlü bağlar, etkili iletişim kurma yetenekleri ve problem çözme becerileri ile desteklenen aileler, bu süreçte büyük bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, madde bağımlılığı tedavi sürecinde bireyin bağımlılık davranışlarının yanı sıra, çevresel ve ailevi faktörlerin de dikkate alınması, daha etkili sonuçlar elde edilmesini ve bireyin temiz bir yaşam sürme şansını artıracaktır (Dar, 2019, s. 3).

Yeşilay, 2022 yılında ailelerde bağımlılık konusunda farkındalık yaratmak ve bağımlılığa karşı koruyucu ebeveynlik becerilerini geliştirmek amacıyla Bağımlılıktan Korunma Aile Rehberi'ni geliştirmiştir. Gelişim psikologları tarafından hazırlanan Bağımlılıkla Güvenli Aile Rehberi'nde bağımlılıkla ilgili yaşa uygun bilgi, öneri ve uygulamalar yer almaktadır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 73).

Rehberin ilk bölümünde bağımlılık türleri, nedenleri ve çocuklar üzerindeki etkileri konusunda ailelere eğitim verilmektedir. İkinci bölümde ebeveynlerin kendilerini değerlendirmeleri için Ebeveynlik Testi hazırlanmış ve bağımlılık riskini önlemek için önemli ebeveynlik becerileri anlatılmıştır. Üçüncü ve sonraki bölümler erken çocukluk, okul çağı ve ergenlik olmak üzere üç bölüme ayrılıp, çocuğun yaşına ve gelişim özelliklerine göre eğitim düzenlenmiştir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 73).

2.2.3. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

2.2.3.1. (SHM) Sosyal Hizmet Merkezi

Sosyal hizmet; bedensel, ruhsal, zihinsel ya da ekonomik koşullardan dolayı toplum içindeki dezavantajlı bireylerin ve grupların korunmasına yönelik faaliyetlerin tümü olarak ifade edilmektedir (Ayan, 2019, s. 7).

Sosyal risk ve bağımlılık sorunu yaşayan bireylere ve ailelerine yönelik tüm sosyal yardım müdahaleleri SHM'nin sorumluluğunda yürütülmektedir. SHM'ye güvenen bağımlılara ve ailelerine verilen sosyal destek, sadece rehabilitasyon aşamalarında değil, kişinin ihtiyaçlarının karşılandığı tüm süreç boyunca devam etmektedir. Bağımlılık sorunu yaşayan veya SHM'ler tarafından tespit edilen kişiler, gönüllülük esasına dayalı olarak Sağlık Bakanlığı ve Yeşilay'a bağlı merkezlere yönlendirilmekte ve gerektiğinde yasal mercilerle işbirliği yapılabilmektedir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 54).

2.2.3.2. (AEP) Aile Eğitim Programı

Bu eğitim programı, alanında uzman rehber öğretmenler ve psikolojik danışmanlar tarafından ebeveynlere yönelik değerli bilgiler sunmaktadır. Programın kapsamında, 2014 yılında uzmanlar ve akademisyenler tarafından hazırlanan “Madde Kullanım Riski ve Madde Bağımlılığından Korunma” adlı yeni bir modül de yer almaktadır. Bu kitabın, ebeveynler için önemli bir kaynak ve kılavuz işlevi görmesi hedeflenmiştir (Albayrak ve Balcı, 2014, s. 34-35).

AEP kapsamında 2022 yılında 1.232 eğitimle 98.495 kişiye ulaşılmıştır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 54).

2.2.3.3. (SED) Sosyal ve Ekonomik Destek

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından korunmaya muhtaç çocuklar için sunulan SED hizmeti, çocukların koruma ve bakımını üstlenen bireylere aynı zamanda yoksullukla mücadele sürecinde de katkı sunmaktadır. SED hizmeti, çocuğun eğitimine devam etme sürecinin izlenmesi, aile içindeki sorunların çözümüne yardımcı olunması, çevreyle uyum sağlanması ve kriz dönemlerinde psiko-sosyal destek sunulması gibi unsurları içeren bir mevzuata dayanmaktadır (Uğur Çinal, 2019, s. 3).

Projenin hedef kitlesi olarak SED hizmetinden yararlanan ve boş zamanlarında gelişimleri desteklenen ortaokul ve lise öğrencilerine yönelik eğitim, sosyal, kültürel ve sportif etkinlikler düzenleniyor. Bu şekilde çocukları olumsuz çevre/gruplardan/sosyal çevreden ve boş zamanlarında uyuşturucuya erişimlerinden, kullanımlarından veya bağımlılıklarından korumak amaçlanmaktadır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 55).

Okul destek projesi kapsamında 2022 yılı sonuna kadar 81 eyalette 24. 618 ortaokul ve 9. 513 lise öğrencisi olmak üzere toplam 34. 131 çocuk bu projeden faydalanmıştır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 55).

2.2.4. Gençlik ve Spor Bakanlığı

Madde bağımlılığıyla mücadelede önemli bir rol oynayan kuruluşlardan biri de Gençlik ve Spor Bakanlığı olmaktadır. Bağımlılık yapıcı maddelere yönelik talebin yaş aralığı incelendiğinde, gençlerin özellikle ergenlik döneminin ardından bu maddelerle karşılaştıkları ve kişisel, ailevi veya sosyal sorunlarına çözüm bulma aracı olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, gençler üzerinde politika üreten ve uygulayan bir otorite olan Gençlik ve Spor Bakanlığı, Türkiye'de uyuşturucu ile mücadelede önde gelen merkezi yönetim kuruluşları arasında yer almaktadır (Sürücü, 2019, s. 75).

Amaç ise gençlerin ihtiyaçlarını dikkate alarak kişisel ve sosyal gelişimlerine, mevcut potansiyelin geliştirilmesine ve sosyal hayata uyumlarına katkıda bulunmaktır. Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından desteklenen projelerde farklı konularda temalar ele alınmaktadır. Genellikle; hareketlilik, bilimsel araştırma, madde bağımlılığıyla mücadele, gönüllülük, katılım, toplumsal uyum, sağlıklı yaşam ve spor, girişimcilik, kültür ve

zaman, eğitim ve inovasyon vb. temalar olmakta ve içlerinden bazı projeler desteklenerek ön plana çıkmış olduğu görülmektedir. Örnek olarak desteklenen projelere bakıldığında 2014 yılında 295 projenin 103 tanesi “madde bağımlılığı ile mücadele”, 82 tanesinin ise “toplumsal uyum” teması olduğu görülmektedir (Yavuz, 2018, s. 407-408).

Bakanlığa bağlı gençlik merkezlerinde yürütülen bağımlılık önleme ve koruma faaliyetleri olarak adlandırılabilir sosyal faaliyetler, sanatsal faaliyetler, sportif faaliyetler, kültürel faaliyetler ve gönüllülük faaliyetleri, gençlerin katılımıyla 7/24 kesintisiz olarak yürütülmektedir. 2022 yılında 3.416 gençlik merkezi ve 317 gençlik yardım ofisinde 7.292.407 genç, bağımlılığı önleme ve koruma programı kapsamında 700.291 faaliyet gerçekleştirmiştir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 56).

Gençlik merkezleri, yurtlar, il ve ilçe birimlerindeki personele (sosyal hizmet uzmanları, psikologlar vb.), bakanlık kurumlarından yararlanan gençlerin bağımlılık konusunda yaşayabilecekleri sorunların çözümüne yönelik uzmanlık alanlarına göre eğitimler verilmektedir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 56).

2.2.5. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

2.2.5.1. (İŞKUR) İş Kulüpleri ve Mesleki Eğitim Kursları

İŞKUR tarafından bağımlıların sosyal rehabilitasyonu ve topluma tekrar entegrasyonu amacıyla;

- İş arama, Mülakat, CV hazırlama konularında İş ve Meslek Danışmanlığı,
- Mesleği olmayanlara Mesleki Eğitim, Mesleki eğitim kazanmak isteyenlere İşbaşı Eğitimi,
- Kendi işini kurmak isteyenlere Girişimcilik Eğitimi,
- Uygun niteliklere sahip olanlara İşe Yerleştirme gibi eğitimler verilmektedir.

Madde bağımlılığı tedavisinin Finansmanına yönelik;

- Tüm sözleşmeli sağlık hizmet sunucuları tarafından sunulan ve kurumca karşılanan sağlık hizmetleri,
- Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri tarafından sunulan sağlık hizmetleri,

- MATEM/ÇEMATEM tarafından sağlanan tedavi hizmetleri, bedelleri **SGK** tarafından karşılanmaktadır (<https://media.iskur.gov.tr/39217/uyusturucuyla-mucadele-4-kirim.pdf>, 2024)

Yeşilay, İŞKUR ile işbirliği yaparak, Türkiye genelinde İŞKUR bünyesinde görev yapan iş ve meslek danışmanlarına yönelik çevrimiçi bir "Temel Bağımlılık Eğitimi" düzenlemiştir. 2016 yılında sanal ortamında gerçekleştirilen 9 oturum sonucunda toplam 1282 iş ve meslek danışmanı bu eğitimi başarıyla tamamlamıştır (Çetinöz, 2019, s. 35).

2017 yılında uygulamaya başlayan İş Klüpleri, spesifik müdahalelere ihtiyaç duyan gruplara metodolojik ve motivasyonel destek sağlamayı amaçlayan yoğun bir çalışma ve kariyer rehberliği programıdır. Bu programa dahil olanlar: Kadınlar, gençler, engelliler, madde bağımlılığı tedavisi görenler, uzun süreli işsizler ve eski hükümlülerdir. İş Klüpleri aracılığıyla 2022 yılında Sağlık Bakanlığı Yetişkin Arındırma Merkezi ve Yeşilay Danışma Merkezi'nde (YEDAM) 533 kişinin katılımıyla 90 eğitim düzenlenmiş, 2017 yılından 2022 yılı sonuna kadar toplam 1.599 katılımcıyla 256 eğitim gerçekleştirilmiştir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 55).

2.2.6. Sağlık Bakanlığı

Sağlık Bakanlığı bünyesindeki Türkiye Halk Sağlığı Kurumu ile Yeşilay arasında bağımlılıkla mücadeleyle yönelik yürütülen çalışmalardan öne çıkan bir örnek, birinci basamak sağlık hizmetlerinde görev yapan personele yönelik düzenlenen eğitimlerdir. Bu program, aile sağlığı merkezlerinde hasta ile ilk teması gerçekleştiren doktorlar ve yardımcı sağlık personelinin bağımlılık yapıcı maddeler ve bağımlı bireyler hakkında bilgilendirilmesini hedeflemektedir. Alanında uzman akademisyenler tarafından verilen eğitimler sayesinde, katılımcılarda bu konuda bir farkındalık oluşturulması amaçlanmaktadır. Son verilere göre bu kapsamda 19.187 aile hekimine eğitim verilmiştir (Sürücü, 2019, s. 93-94).

2.2.6.1. Ben Olsaydım Projesi

Madde bağımlılığına ilişkin farkındalık oluşturmak amacıyla İl Sağlık Müdürlüğü tarafından düzenlenen "Ben Olsaydım" temalı bağımlılıkla mücadele çalıştayında alkol, tütün, uyuşturucu ve davranışsal bağımlılıkların önlenmesi hedeflenmektedir. Bu proje, uyuşturucu, alkol, tütün ve davranışsal bağımlılık gibi konuların genel durumu ve

değerlendirmelerini “Ben Olsaydım” teması altında ele almaktadır. Bağımlılığın toplum ve insanlık üzerindeki olumsuz etkilerini göz önünde bulundurarak, bu alandaki sorunların tespit edilmesi ve daha etkin mücadele yöntemlerinin geliştirilmesi amacıyla çözüm önerileri değerlendirilmektedir (<http://www.malatya.gov.tr/bagimlilik-ile-mucadele-calistayi-basladi>, 2024).

2.2.6.2. Uyuşturucu ile Mücadele Danışma ve Destek Hattı (ALO 191)

Sağlık Bakanlığı, uyuşturucu maddeyle mücadelede önemli bir rol üstlenerek bakanlığa bağlı personelin hizmet içi eğitimleri gibi çeşitli faaliyetlerle bu sorunun üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda, "Bağımlı Hastalar İçin Rehabilitasyon Modeli" (BAHAR) projesi ve "Alo 191 Uyuşturucu İle Mücadele Danışma ve Destek Hattı" uygulamaları öne çıkan çalışmalardandır (Ateş ve Banazılı, 2020, s. 68).

ALO 191 Hattının hizmet verdiği kişiler şu şekildedir;

- Uyuşturucu kullanan ve bırakmak isteyen kişiler,
- Sevdiği birinin uyuşturucu kullandığından şüphelenen ancak ne yapacağını bilmeyen kişiler,
- Sevdiklerini uyuşturucu bağımlılığından nasıl koruyacağını bilmek isteyen kişiler,
- Uyuşturucu kullanmayı bırakmış olmasına rağmen uyuşturucu kullanma dürtüsü hisseden ve uyuşturucuyla mücadele etmekte zorlanan kişiler,
- Çevrelerinde hiç kimse uyuşturucu kullanmamasına rağmen aile üyelerinin gelecekte uyuşturucu kullanmasını önlemek için neler yapabileceklerini bilmek isteyenler,
- Kendileri de uyuşturucu kullanıcısı olan ancak halihazırda uyuşturucu kullanmadıkları için yoksunluk belirtileri yaşayan kişiler,
- Uyuşturucu bağımlılığı tedavisi sırasında sorun yaşayanlar,
- Uyuşturucu kullanmayı bırakan ve tedavi sonrasında çeşitli sorunlar yaşayanlar,
- Uyuşturucunun etkisi nedeniyle ciddi sağlık sorunu yaşayan kişilerdir (<https://alo191.saglik.gov.tr/TR-50313/alo-191-uyusturucu-ile-mucadele-danisma-ve-destek-hatti-kimlere-hizmet-sunar-.html#>, 2024)

ALO 191 Uyuşturucu önleme danışma ve destek hattı personeline yönelik hizmet içi eğitimlere 2022 yılında da devam edilmiştir. 2022 yılında danışma merkezi

çalışanlarına yönelik “Motivasyonel Görüşme Teknikleri, Uyuşturucu ve Bağımlılık” ve “Uyuşturucu Denetimli Serbestlik Süreci” temalarında küçük grup formatında hizmet içi eğitim kursu düzenlenmiştir. Ayrıca operatörlere de birebir eğitimler verilmiştir. 2022 yılı sonu itibarıyla 2017 yılında oluşturulan alo191.saglik.gov.tr internet sitesine 1.023.813 kez erişim sağlanmıştır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 87).

2.2.7. İçişleri Bakanlığı

2.2.7.1. En İyi Narkotik Polisi; Anne Projesi

İçişleri Bakanlığı'nın koordinesinde gerçekleştirilen “En İyi Narkotik Polisi Anne” projesi, uyuşturucu ile mücadelede annelere yönelik farkındalık ve bilinçlendirme faaliyetlerini kapsamaktadır. Projenin temel amacı, annelerin ve anne adaylarının uyuşturucu kullanımı, bağımlılık, aile içi iletişim ve çocuk/ergen iletişimi gibi konularda bilinçlenmelerini sağlamak ve farkındalık düzeylerini artırmaktır. Ayrıca, bu sayede uyuşturucu kullanımının erken tespiti ve bağımlılık sorununa yakalanmadan müdahale etmek de hedeflenmektedir (<https://www.duzce.pol.tr/en-iyi-narkotik-polisi-anne-projesi-kapsaminda-madde-bagimlilik-hakkinda-egitim-verildi>, 2024).

2020 yılının Kasım ayında başlatılan bu projeyle annelere, narkotik maddelerin tanınması ve mücadele yöntemleri hakkında eğitimler verilmektedir. En İyi Narkotik Polisi; Anne projesi kapsamında geniş bir kitleye ulaşmak amacıyla <https://narkotikpolisianne.com> web sitesi oluşturularak 8 Mart 2022 tarihinde internette yayına girmiştir. Bu site zengin içerikli olup, bağımlılıkla mücadele çalışmaları kapsamında üretilen yayınları içermektedir. Araştırma bulgularının yazılı/görsel medyada yer alması ve sosyal medya hesaplarında duyurulması kampanyalarının etkinliğini ve eğitim ihtiyacını da artırmaktadır. 23 Ekim 2020 tarihinden 2022 yılı sonuna kadar 36.302 etkinlikte 1.392.285 anne ve anne adayına ulaşılmıştır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 57).

2.2.7.2. NARKOREHBER Yetişkin Eğitim Modülü

Uyuşturucu ile mücadele çalışmalarında, 25 yaş ve üzeri genel vatandaşlar, kamu görevlileri, özel sektör çalışanları ve sivil toplum kuruluşu üyelerinden oluşan geniş bir yetişkin grubuna yönelik bilgilendirme yapılmaktadır. Bu eğitim programı, katılımcıların mücadeleye destek olmaları ve farkındalığın artırılmasına katkıda

bulunmaları amacıyla düzenlenmektedir. Ayrıca, narkotik suçlarla mücadele birimlerinde görevli personelin eğitilmesi de bu programın önemli bir hedefleri arasındadır (<https://narkotik.pol.tr/nea/7-narkorehber-egitimi>, 2024).

NARKOREHBER programı, 1 Kasım 2017 tarihinden bu yana Türkiye de başarıyla uygulanmış, içeriği yurt içi ve yurt dışında farkındalığı artırmayı amaçlayan örnek bir program olmuştur. Bu program sayesinde 2022 yılında 2.772.950 kişi ile 49.246 eğitim gerçekleştirilmiştir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 58).

Tablo 2.3’de 2022 yılı itibariyle gerçekleşen faaliyet sayıları ve ulaşılan kişilerin sayısı görülmektedir.

Tablo 2.3: NARKOREHBER Eğitim Sayıları Dağılımı-2022 Yılı

Hedef Grup	Faaliyet Sayısı	Ulaşılan Kişi Sayısı
Askeri Personel	125	3641
Belediye Temizlik Görevlisi	87	4770
Zabıta	86	2945
Emniyet	2052	121120
Esnaf	90	961
İşçi (Diğer Sektör Grupları)	628	36180
Kamu Görevlisi	1738	121994
Karma Gruplar	122	8225
Öğretmen	4302	135890
Özel Güvenlik	775	166174
Servis Şoförü	68	1439
Sivil Toplum Kuruluşları	71	2444
Üniversite Öğrenci ve Öğretim Görevlisi	1205	129304
Vatandaş	15159	704714
Veli	2357	93447
TOPLAM	28.865	1.533.248

Kaynak: (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023).

2022 yılı verilerine göre en fazla faaliyet vatandaşlara yönelik olarak yapılmış olup toplamda 704714 kişiye ulaşılmıştır. Öğretmenlere yönelik yapılan faaliyetler 4302 olup toplamda 135890 öğretmene bağımlılık konusunda eğitim aldırılmıştır. Üniversite öğrencisi ve öğretim görevlisine yönelik toplam 1205 faaliyet gerçekleştirilmiş olup 129304 kişiye ulaşılmıştır.

Vatandaşların, öğretmenlerin, üniversite öğrencisi ve öğretim görevlisinin bu konuda bilinçlendirilmesi 2022 yılında başlıca hedef grup olarak seçildiğini göstermektedir. Sivil toplum kuruluşlarının yeterli düzeyde sürece dahil olmadıkları görülmektedir. Tablo 2.4 incelendiğinde 2022 yılında hedef grup içerisinde esnaflara

yönelik az faaliyet yapıldığı ulaşılan kişi açısından 961 kişinin yetersiz olduğu ifade edilebilir.

Tablo 2.4.'de NARKOREHBER aracılığıyla seçilen hedef grup ve 2023 yılına ilişkin gerçekleşen faaliyet ve ulaşılan kişi sayısı görülmektedir.

Tablo 2.4: NARKOREHBER Eğitim Sayıları Dağılımı-2023 Yılı

Hedef Grup	Faaliyet Sayısı	Ulaşılan Kişi Sayısı
Askeri Personel	54	10345
Belediye Temizlik Görevlisi	16	1619
Zabıta	25	738
Emniyet	1645	122679
Esnaf	324	5440
Gümrük Personeli	3	65
İşçi (Diğer Sektör Grupları)	2345	73921
Kamu Görevlisi	1271	86380
Karma Gruplar	16	728
Öğretmen	2449	93445
Özel Güvenlik	532	39805
Sahil Güvenlik Personeli	14	377
Servis Şoförü	76	2022
Sivil Toplum Kuruluşları	114	3754
Üniversite Öğrenci ve Öğretim Görevlisi	1802	471624
Vatandaş	12723	638081
Veli	2349	155713
TOPLAM	25.758	1.706.736

Kaynak: (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2024).

2023 yılı eğitim faaliyetleri kapsamında 25758 etkinlik gerçekleştirilerek toplamda 1706736 kişiye ulaşılmıştır.

Tablo 2.4'e göre en fazla faaliyet sayısı vatandaşlara yönelik olup 638081 kişiye ulaşılmıştır. Esnaflara yönelik faaliyet sayıları 324 olup ulaşılan kişi sayısı 5440'dır. Hedef gruba 2023 yılında Gümrük Personeli ve Sahil Güvenlik Personeli eğitime dahil edilmiş olup faaliyet ve ulaşılan kişi sayısı bakımından diğer hedef gruplarına göre çok düşük kaldığı ifade edilebilir.

2022- 2023 eğitim sayıları karşılaştırıldığında; 2023 yılında yeni hedef grupların dahil edildiği toplam faaliyet sayısında azalma olduğu halde ulaşılan kişi sayısının arttığı görülmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının bir önceki yıla göre faaliyet ve ulaşılan kişi sayısının arttığı ifade edilebilir.

2.2.7.3. NARKOREHBER Gençlik Modülü

Bu modül İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanmıştır. Amacı; YÖK'ün madde bağımlılığına yönelik hazırladığı eylem planı kapsamında üniversite öğrencilerine yönelik madde bağımlılığı konusunda koruyucu/önleyici farkındalık çalışmaları yürütmek, üniversiteler veya öğretim üyeleri arasında panel, seminer ve konferanslar, bilgilendirici videolar, tanıtım filmleri vb. düzenlemektir.

2022 yılında NARKOREHBER gençlik modülü kapsamında 1.120 etkinlikte 120.106 öğrenciye eğitim verildiği ifade edilmiştir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 58-59).

2.2.7.4. NARKO Göçmen Projesi

Göçe uyum sağlayamayan çocuklar arasında anti-sosyal kişilik bozukluğu, madde kullanımı ve suç işleme oranlarının yüksek olduğu ifade edilmektedir (Özdemir ve Budak, 2017, s. 214).

Türkiye’de Narkorehber’in bilgilendirme faaliyetleri ile yabancıların uyuşturucu bağımlılığına karşı duyarlılığının artırılması ve bilinçlendirilmesi kapsamından 2021 yılında Narko Güç Projesi hazırlanmıştır. NARKO göçmenlik modülü kapsamında 2022 yılında 942 etkinlik düzenlenerek 37.063 yabancıya tercümanlar aracılığıyla eğitim verilmesi tüm ülke vatandaşları açısından olası negatif dışsallıkların giderilmesi açısından ayrıca önem arz etmektedir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 59)

2.2.7.5. UYUMA Projesi

Uyuşturucuya karşı yürütülen mücadelenin etkili bir şekilde güçlendirilmesi, teknolojik olanaklarla vatandaşlarımızın duyarlılığını artırmaya, toplumsal gözetimi güçlendirmeye ve toplumsal sorumluluk bilinci oluşturacak kalıcı ve sağlam bir ortam yaratmaya bağlı olmaktadır. Uyuşturucu madde sorunu ile mücadelede, çağın gerekliliklerine uygun bir değişim ve gelişim sürecini benimseyerek teknolojiye dayalı olanakları en iyi şekilde kullanmayı hedeflenmektedir. Bu doğrultuda, toplumsal farkındalık yaratmak ve kalıcı, etkili bir mücadele zeminini oluşturmak amacıyla vatandaşların cep telefonlarına indirip kullanabilecekleri "Uyuşturucu ile Mücadele Mobil Uygulama (UYUMA) Projesi" hayata geçirilmiştir (Örselli ve Babahanoğlu, 2024, s. 7350).

Bu uygulama, vatandaşların uyuşturucu madde ile ilgili olaylara daha hızlı bir şekilde müdahale etmelerini sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. Kullanıcılar, sistem üzerinden kaydettikleri bilgileriyle karşılaştıkları uyuşturucu ile ilgili suçları anlık olarak bildirebilmektedir. Bildirim sırasında konum bilgisi de otomatik olarak sisteme düşmekte, böylece bölgedeki en yakın emniyet personelinin hızlı bir şekilde olay yerine ulaşması mümkün olmaktadır (<https://www.icisleri.gov.tr/uyuma-projesi>, 2024).

2.3. ERDEMSİZ MALLARA İLİŞKİN SOSYOEKONOMİK MALİYET VE KAMU HARCAMALARI

Kamu harcamaları tanımlanırken öncelikle devlet kavramı üzerinde durulmalıdır. Toplum için önemli olan bazı mal ve hizmetler piyasada karşılanması olanaksız olduğu için devlet bu mal ve hizmetleri üretmek adına var olmuştur. Devletin temel görevi halkın ihtiyaçlarına cevap vermektir. Devlet bu görevi yerine getirmek için harcamalar yapar ve bu harcamalar kamu harcamalarıdır (Demirkılıç, 2022, s. 4).

İnsanların toplu halde yaşama arzusu, zamanla ihtiyaçların niteliğinde ve kapsamında değişiklikler meydana getirmiştir. Bu değişim, insanların beklentilerinin artmasıyla birlikte hizmet taleplerinin de yükselmesine yol açmaktadır. Talep edilen hizmetlerin çeşitliliği arttıkça, kamu harcamaları da yıllar içinde artış göstermeye başladığı ifade edilmiştir (Karaarslan, 2008, s. 31).

Dar anlamda kamu harcamaları, yalnızca kamu hizmetlerini karşılamak için yapılan merkezi yönetim harcamalarını içermektedir (Akdoğan, 2014, s. 64).

Geniş anlamda kamu harcamaları ise yalnızca devlet bütçesi üzerinden yapılan harcamaları değil, aynı zamanda mahalli idareler ve sosyal güvenlik kurumları gibi devlet bütçe sistemi dışında bulunan diğer kamu kurum ve kuruluşlarının gerçekleştirdiği harcamaları da içermektedir. Ayrıca vergilerdeki istisna ve muafiyet uygulamaları nedeniyle devletin elde etmekten vazgeçtiği vergi gelirlerinin toplamını da kapsamaktadır (Akbulut, 2015, s. 23).

Erdemsiz mallara “ek sosyal maliyet” veya “zararlı özel mallar” da denilmektedir (Akkaya, 2016, s. 8). Erdemsiz mallara yönelik devlet müdahalesinin gerekçesi, bu tür malların kullanımında tam ve simetrik bilginin bulunmaması ve tüketimlerinin dışsallıklar barındırmasıyla ortaya çıkan piyasa aksaklıklarıdır (Ross ve Chaloupka, 2006, s. 114). Başka bir deyişle, erdemsiz malları tüketmeyen bireyler

üzerinde bu malların neden olduğu olumsuz etkiler, ekonomik verimliliğin azalmasına yol açmaktadır. Bu nedenlerle devletin bireyleri bu tür malların tüketiminden caydırmak amacıyla ekonomiye müdahale etmesi gerekmektedir. Çünkü tüm insanları etkileyen sağlık sorunları açısından erdemsiz ürünlerin tüketimi, kamu sağlığına ayrılan bütçeye önemli bir yük getirmektedir (Saymaz, 2017, s. 14-15).

Madde bağımlılığı dünya çapında benzeri görülmemiş bir hızla artması nedeniyle dünyadaki tüm ülkeler uyuşturucu kullanımının yıkıcı etkilerine maruz kalmaktadır. Madde bağımlılığı büyüyen küresel bir sosyoekonomik sorun haline gelmektedir. Özellikle uyuşturucu kullanımı ve bağımlılığı, sosyo-ekonomik sonuçları açısından dünya toplumlarının güvenliğini, sağlığını ve ekonomisini tehdit etmektedir (Karaca ve Çifci, 2021, s. 44). Madde kullanımı ve bağımlılığı, şiddetin yanı sıra AIDS, Hepatit ve Tüberküloz gibi birçok ciddi bulaşıcı hastalığın yayılmasına doğrudan veya dolaylı olarak katkıda bulunmaktadır (Şahiner, 2020, s. 7). Bu nedenle madde kullanımı ve bağımlılığı sadece toplumsal bir sorun değil, aynı zamanda ikili bir sağlık sorunudur (Karaca ve Çifci, 2021, s. 44).

Madde bağımlılığı, sosyal işlevselliğini olumsuz yönde etkileyen antisosyal bireylerin, yasalar tarafından suç sayılan davranışlara yönelme eğiliminde olduğunu göstermektedir (Karakaş ve Ersöğütçü, 2016, s. 135). Bu bağlamda uyuşturucu kullanımı ve bağımlılığı hem madde kullanan kişiye hem de topluma birçok maliyet yükleyerek sağlık ve psikolojik işleyişi bozmaktadır. Madde bağımlılığının sosyo-ekonomik boyutunda sağlık maliyetleri, suç, azalan üretim verimliliği, iş kaybı, vasıflı iş kaybı, aile parçalanması, akademik başarısızlık ve aile içi şiddet değerlendirilmektedir (Karaca ve Çifci, 2021, s. 44).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler artan madde kullanımı ve bağımlılıkla ilişkili sosyoekonomik maliyetlere sahiptirler. Ülkeler, uyuşturucunun sosyo-ekonomik maliyetlerini azaltmak için madde karşıtı politikalar ve sosyal politikalar geliştirmektedirler. Bu politikaların gerçekleşmesi için kaynaklar aktarılmaktadır (Gonçalves, vd., 2015, s. 201).

Uyuşturucu kullanımı ve bağımlılığı hem birey hem de toplum için pek çok sonucu olan bir hastalık olarak kabul edilmektedir. Madde kullanımının toplum tarafından ödenen mali maliyetleri oldukça yüksektir. Bu nedenle madde kullanım

maliyetleri, alternatif kullanımları olan kaynakları tüketmektedir (Karaca ve Çifci, 2021, s. 45).

Madde kullanımının ve bağımlılığının sosyoekonomik maliyetini; madde bağımlılığına yönelik kamu harcamaları, bireyin ve toplum tarafından katlanılan maliyetlerin toplamı oluşturmaktadır (Gonçalves, vd., 2015, s. 201).

Tablo 2.5: Madde Bağımlılığının Sosyoekonomik Maliyeti: Toplumsal ve Bireysel

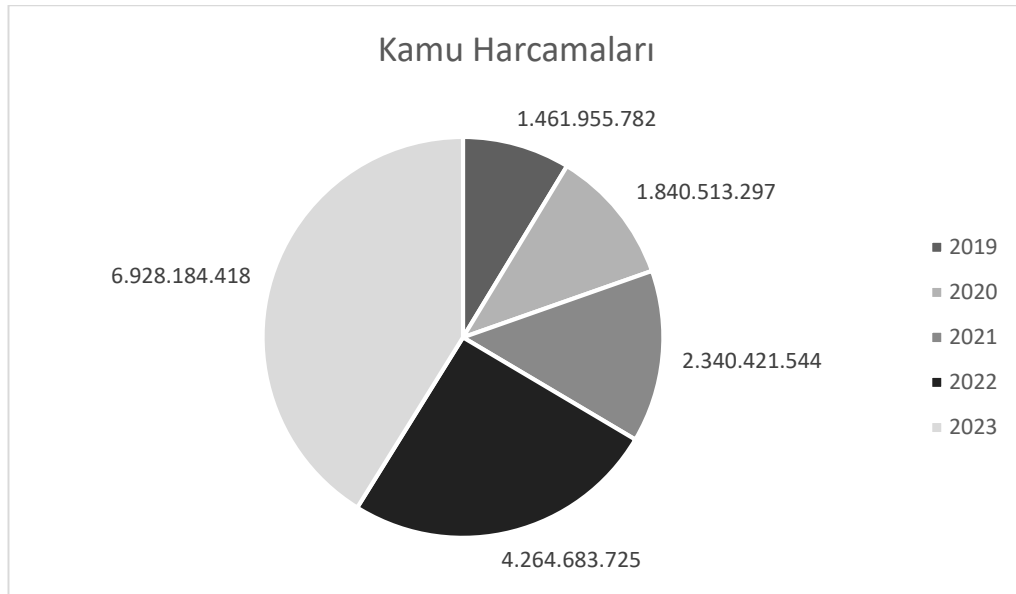
Toplumsal Maliyet	Bireysel Maliyet
Tıbbi Tedavi	İşsizlik
Yasal Düzenlemeler	Hastane Masrafları
Yargı Süreçlerinin Etkisi	Ölüm
Rehabilitasyon Hizmetleri	İşgücü Kaybı
Suç Oranları	Çeşitli Kaza ve Cezalar
Uyuşturucu Madde Ticareti Denetimi	Tutukluluk Durumu
Önleme ve Koruma Faaliyetleri	Topluma Dönüş Süresi

Kaynak: (Balseven, vd., 2002, s. 92).

Tablo 2.5.'e baktığımızda madde bağımlılığının bireye ve topluma ayrı ayrı maliyet oluşturduğu görülmektedir.

Şekil 2.1'de Uyuşturucu ile Mücadelede son 5 yılda yapılan kamu harcamalarının seyri açıklanmıştır.

Şekil 2.1: Uyuşturucu ile Mücadelede Kamu Harcamalarının Seyri (2019-2023)

Kaynak: (Uyuşturucu Raporu, 2024).

Şekil 2.1’de görüldüğü üzere Türkiye’de uyuşturucu ile mücadele alanında yapılan kamu harcamaları her yıl artış göstermektedir. 2023 yılı kamu harcamaları, 2022 yılına oranla yaklaşık %62,5 artış yaşanmıştır. 2023 yılında 6 milyar 928 milyon 184 bin 418 Türk Lirası kamu harcaması gerçekleştirilmiştir.

Bağımlılık ile mücadele için yapılan harcamalar kurumların genel bütçelerinden karşılanmaktadır. Uyuşturucu madde ile mücadele, yalnızca ekonomik açıdan değil, aynı zamanda sosyal maliyetler bakımından da önemli bir yük taşımaktadır. Bu nedenle, uyuşturucuyla mücadelenin toplam maliyetini tam olarak belirlemek oldukça zordur; yalnızca sosyal maliyetleri hesaba katmadan bir tahmin yapmak mümkün olmaktadır. Kamu kurumları ve kuruluşlar, uyuşturucu madde sorunuyla mücadele kapsamında genel bütçeden yaptıkları harcamalara ilişkin verileri her yıl TUBİM aracılığıyla toplamakta ve raporlamaktadır (Örselli ve Babahanoğlu, 2024, s. 7347).

Harcamalar içerisinde eğitim, sağlık, asayiş ve güvenlik yer almaktadır. Yapılan değerlendirmelerde uyuşturucu adına yapılan kamu harcamaları içerisinde kolluk, asayiş ve güvenlik harcamalarının sağlık ve önleme harcamalarından daha fazla olduğu ifade edilmektedir (Tosun, vd. 2021, s. 115).

Bowser vd., (2014, s. 3) göre madde bağımlılığının tıbbi ve psikolojik bakım, tedavi ve adli adalet masraflarını karşılamak için devlet vergileri ve sosyal hizmetlerden yararlanılmaktadır.

Hanson vd., (2011, s. 37). Madde kullanımının topluma maliyetini, bağımlının gerçeklikle bağıni koparması, mesleği ve kariyeri için sorumluluk alamaması, uyuşturucu bağımlılarının kaptığı bulaşıcı hastalıklar, eşler arası anlaşmazlıklar, azalan ömür gibi sonuçlar bağlamında ele almıştır. Bu sonuçlar madde kullanımı ve bağımlılığının bireysel zararlarının dağılımı çerçevesinde de değerlendirilebilir. Özellikle madde kullanımının ve bağımlılığın toplum üzerindeki uzun vadeli etkisi, madde kullanıcılarının uyuşturucuya bağlı hastalıklar için ihtiyaç duyduğu tıbbi ve psikolojik tedavinin maliyeti ile sonuçlanmaktadır.

Bağımlı bireylerin çalışma yaşamında istikrar sağlaması oldukça zor olmaktadır. Bu durum, ekonomik nedenler ve maddelerin farmakolojik etkileri nedeniyle bilinç değişikliklerine yol açarak, suç işleme eğilimlerini artırmakta ve onları suç örgütlerine girmeye yönlendirmektedir (Erdem, 2024, s. 214). Madde kullanan kişiler buna bağlı suç işledikleri için cezai yaptırımlara tabi olmaktadır. Bu nedenle ceza infaz kurumlarında

geçirilen zaman kaybı da artmaktadır. Bu kişiler için resmi iş fırsatları, suç kariyerleri nedeniyle azalmaktadır. Tüm bu nedenlerle ilgili maliyet ölçütleri açısından bakıldığında, madde kullanıcılarının ve bağımlılarının uzun vadede toplumu olumsuz etkilediği gibi büyük maliyetlere de yol açmaktadır (Cartwright, 1999, s. 133-134).

Maddelerin kullanımına ilişkin maliyetleri doğrudan ve dolaylı maliyetler olarak tanımlamışlardır. Doğrudan maliyetler sağlık maliyetlerini içerirken, dolaylı maliyetler uyuşturucu kullanımına bağlı yaralanmalar ve erken ölüm nedeniyle üretim ve üretkenlik kaybını içermektedir (Lievens, vd., 2017, s. 53).

Madde kullanan ve bağımlısı olan kişinin ceza alması, hastalığı nedeniyle gelirin de azalma ve suç mağdurlarının gelirlerini kaybetmesi gibi durumlar üretimde verimliliğin kayıp yaşanmasına neden olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca madde kullanımına bağlı erken ölüm, daha kısa çalışma ömrü anlamına gelmektedir. Bu durum nedeniyle verimlilik kaybına kaybedilecek gelirler de dahil olmaktadır (Karaca ve Çifci, 2021, s. 46).

Türkiye’de ceza infaz kurumlarında madde (uyuşturucu) bağlantılı suçlardan dolayı hükümlü ve tutuklu sayısı her yıl sürekli artış göstermektedir. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü’nün 2022 yılı itibarıyla verilere göre 2021 yılında ceza infaz kurumlarında uyuşturucu bağlantılı suçlardan bulunanların sayısı 100.140’dır. Bu sayı 2020 yılında 85.494 iken 2019 yılında ise 81.540’dır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2022, s. 96). Bu sayı, üretimden uzaklaştırılan bir toplumun işgücünü temsil etmektedir. Madde kullanımının ve bağımlılığın sosyo-ekonomik maliyetlerinin önemi, özellikle toplumun en üretken kesimini oluşturan gençler arasında uyuşturucu kullanımının arttığı düşünüldüğünde daha da belirgin hale gelmektedir (Karaca ve Çifci, 2021, s. 47).

Madde bağımlıları üzerine yapılan birçok araştırmanın sonuçları, bağımlıların çalışma hayatını sürdürmekte, iş bulmakta veya yüksek ücretli sektörler bulmakta zorlandıklarını göstermektedir (Cartwright, 1999, s. 133). Araştırmalarda madde kullanıcılarının meslek grubuna göre değerlendirildiğinde; işçi, işsiz ve serbest meslek grubunun oranının en yüksek olduğu saptanmıştır (Karadeniz, vd., 2018, s. 33). Bu sonucu destekler niteliğinde AMATEM’de yapılan çalışmalarda örneklemin çoğunluğunun eğitim ve gelir düzeylerinin düşük olduğu belirlenmiştir (Mutlu ve Sarıkaya, 2019, s. 282). Bu bağlamda madde kullanımı ve bağımlılığı, bireylerin

sosyalleşme sürecinde aksamalar şeklinde topluma uzun vadeli maliyetler de doğurmaktadır (Karaca ve Çifci, 2021, s. 47).

Eğitime yapılan yatırımın bireye, bireye yapılan yatırımın ise topluma fayda sağladığı açıkça görülmektedir. Buradan hareketle sosyal maliyetlerden devletin payına düşeni üstlendiği sosyal refah düzeyinin sağlanması için kaynak tahsisi önem arz etmekte, dolayısıyla hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde eğitim maliyetleri artmaktadır (Kaya, 2023, s. 53).

2.4. ERDEMSİZ MALLARA İLİŞKİN KAMU TEDBİRLERİ

Bireylerin çıkarlarını bireylerden daha öncelikli bir şekilde ele alan devletler, bireylerin sosyal refahını artırmaya yönelik müdahalelerde bulunmaktadırlar. Türkiye’de ve diğer tüm ülkelerde erdemsiz malların tüketimini engellemek için birçok kısıtlama getirilmiştir. Bu kapsamda en çok kullanılan yöntemler idari ve mali tedbirlerdir. Negatif dışsallıklara yol açan bu erdemsiz malların negatif dışsallığı engellemek adına kamu, çeşitli idari ve mali araçları kullanmakta ya da yüksek vergilerle caydırmaya çalışmaktadır (Kavaklı Demir, 2020, s. 13).

2.4.1. İdari Tedbirler

Erdemsiz malları tüketmenin zararları konusunda son yıllarda hem ulusal hem de uluslararası düzeyde önemli mücadeleler verilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda erdemsiz mallar ile mücadele farklı yöntem ve çözümler üretilmektedir. Günümüzde Dünya Sağlık Örgütü; tütün, alkol ve uyuşturucu kullanımıyla mücadelede en önemli uluslararası kuruluş olarak ifade edilmektedir (Kavaklı Demir, 2020, s. 13).

Devletlerin erdemsiz malları kullanımı caydırmak amacıyla alkol ve sigara gibi maddelerin tanıtımını engelleyerek medya aracılığıyla halkı bilinçlendirmektir. Bu kapsamda Türkiye de sigarayla mücadeleye ilişkin uluslararası çerçevede Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi’ni imzalanmış, MPOWER paketinde belirtilen stratejileri hayata geçirmeye başlamıştır (Uğur vd., 2010, s. 2).

Alkol tüketimini düşürmek, alkollü içkilerin reklamının yapılmasına ilişkin sınırlandırmalar kapsamında 07.11.2011 tarihli “Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkilerin Satışına ve Sunumuna İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” çıkartılmıştır. Yayınların; alkol, tütün ürünleri, uyuşturucu maddeler ve bağımlılık yapıcı diğer

maddelerin kullanımını teşvik edici bir nitelik taşımaması, ayrıca kumar oynamaya yönlendirici unsurlar içermemesi kapsamında 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınlar Hakkında Kanun maddesine eklenmiştir. İlgili kanunun 11. maddesinde de “alkol ve tütün ürünleri için hiçbir şekilde ticarî iletişime izin verilemez” hükmü gereğince alkol ve tütün ürünlerinin reklamı radyo ve televizyon kanallarında tamamen yasaklanmıştır (<https://alo191.saglik.gov.tr/>, 2024).

Türkiye’de Sağlık Bakanlığı ve diğer birçok bakanlığın desteği ile 01.07.2015 tarihinde “Alo 191 Uyuşturucu ile Mücadele Danışma ve Destek Hattı” da kurulmuştur. Bu hat üzerinde bir köprü inşa edilerek, ihtiyaç sahibi vatandaşların kamu hizmetlerine daha kolay erişim sağlamalarının teşvik edilmesi hedeflenmektedir (<https://alo191.saglik.gov.tr/>, 2024).

Uyuşturucu kullanımı hem Türkiye de hem de dünyada özellikle gençlerimiz için büyük bir tehdit unsurudur. Uyuşturucu ile etkin bir mücadelede toplumun bu konudaki farkındalığının artması ve polis teşkilatlarının suçla mücadelesinin artması kaçınılmaz hale gelmiştir. Vatandaşları bu hususta bilinçlendirmek amacıyla, Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından 26 Eylül 2018 tarihinde yerli ve milli yazılımlarla geliştirilmiş olan UYUMA uygulaması, akıllı telefonlardan ücretsiz olarak erişime açılmıştır (<https://www.icisleri.gov.tr/uyuma-projesi>, 2024).

2.4.2. Mali Tedbirler

Uyuşturucu maddelerin kullanımı ve etkileri kişiye ve topluma yönelik zararları farklılık gösterir; ancak alkolün her iki alandaki zararlarının hem birey hem de toplum açısından, ayrı ayrı ve toplamda daha ciddi olduğu düşünülmektedir. Nutt'un (2010) yaptığı sınıflandırmada, çeşitli zararlı etkileri dikkate alarak alkol, kullanım yaygınlığı ve başkalarına zarar verme potansiyelinin yüksekliği sebebiyle bilinen uyuşturucular arasında en tehlikeli madde olarak birinci sırada yer almaktadır (Koç ve Koç, 2020, s. 213).

Devletler, halk sağlığını korumak için bazı çalışmalar yapmaktadır. Türkiye’de erdemsiz mal ve hizmetler olan alkol ve sigara tüketimini azaltmak için bu ürünlere ağır vergiler uygulanmaktadır. Toplanan bu vergiler aynı zamanda kamu harcamalarını finanse etmek ve çeşitli politikaları uygulamak için bir araç olarak kullanılmakta ve böylece vergiler için mali bir amaç yaratılmaktadır. Vergiler, toplumsal refahı artırmayı ve halk sağlığını korumayı amaçlamaktadır. Ülkelerde vatandaşların sağlığını tehdit eden

olumsuz sonuçlar doğrudan bu zararlı mal ve hizmetlerin üretimini veya tüketimini kontrol etmek için belirli önlemler alırlar. Bunun için Türkiye de özel tüketim vergisi olarak adlandırılan ÖTV uygulanmaktadır (Çetintaş, 2022, s. 10-11).

Vergilerin, kamu sektörünün giderlerini karşılayacak ve sosyo-ekonomik yapının gerektirdiği faaliyetleri yürütecek ekonomik güce sahip olanlardan gücüne göre alınan karşılıksız ve zorunlu ödemeler olduğu bilinmektedir (Çetintaş, 2022, s. 11).

İlk dönemlerde vergiler, ülkelerin devlet giderlerini karşılamak için ekonomik amaçlarla toplanan devlet gelirleri iken, sonraki dönemlerde sosyal, ekonomik ve siyasi amaçlara göre vergi dışı amaçları da yerine getiren bir yapıya kavuşmuştur. Son yıllarda vergilemede sosyal amaçların önemi artmıştır. Özel tüketim vergileri, özellikle gelişmekte olan ülkelerde sosyal politikanın uygulanmasında kullanılan bir vergi türüdür. Bu vergilerin sosyal amaçları arasında, negatif dışsallıkları olan ürünlerin tüketiminden kaynaklanan sosyal maliyetleri en aza indirme girişimi yer almaktadır. Çünkü olumsuz dışsallıkların neden olduğu sosyal maliyetler ülke ekonomilerini olumsuz etkilemektedir.

Bir ekonomik birimin faaliyetinin başka bir ekonomik birim veya birimleri olumsuz etkilemesi durumuna negatif dışsallık denilmektedir. Erdemsiz mallar tüketicilerin sağlığı üzerinde zararlı etkiye sahip olmaktadır. Bu etkiler doğrudan ve dolaylı olarak gerçekleşmektedir. Sağlık, adalet ve güvenlik gibi hükümet tarafından yapılan kamu harcamalarını artırmakta ve bir bütün olarak toplumu etkilemektedir. Devletin amacı, halk sağlığını korumak ve kamu harcamalarında tasarruf sağlamak, bu ürünlere özel tüketim vergisi uygulayarak tüketim oranını kontrol altına almak ve tüketimi azaltmaktır (Çetin ve Özkan, 2018, s. 272).

Özel tüketim vergisi kapsamında yer alan günah vergileri, alkol ve sigara gibi bağımlılık yapma potansiyeline sahip ürünlerin yanı sıra dini açıdan günah olarak kabul edilen durumlar üzerinden alınan vergileri ifade eder. Başka bir deyişle, insan sağlığına zarar verdiği kabul edilen mal ve hizmetlerin kontrol altına alınması ve kullanımının azaltılması, günah vergisinin kapsamına girmektedir (Ersöz ve Uzgören, 2023, s. 3). Bu vergilerin temel dayanağı, insanların sağlığına ve çevreye zarar veren tüketim alışkanlıklarının oluşturulmasıdır. Literatürde kısıtlayıcı vergi, tüketimi düzenleyen vergi veya ceza vergisi olarak isimlerle birlikte kullanılan günah vergileri, yasal ve yaygın olmasına rağmen toplumun onaylamadığı erdemsiz mal ve hizmetleri vergilendirerek tüketimi ve olumsuz dışsallıkları azaltmayı amaçlar. Günah vergisi, sosyal açıdan uygun

olmayan ve topluma olumsuz dışsallıklara neden olan tüm keyif ve bağımlılık yapan faaliyetleri vergilendirdiğinden bu tür vergilerin amacı; sağlığa zarar veren maddeler bağımlılık yapan ve negatif dışsallık etkilere neden olan erdemsiz malların tüketiminde azalma yaşanmasını sağlamaktır. Yani bu tür malları tüketenlerin zararları giderilmekte ve gelir elde edilmektedir (Sandalcı ve Sandalcı, 2018, s. 2).

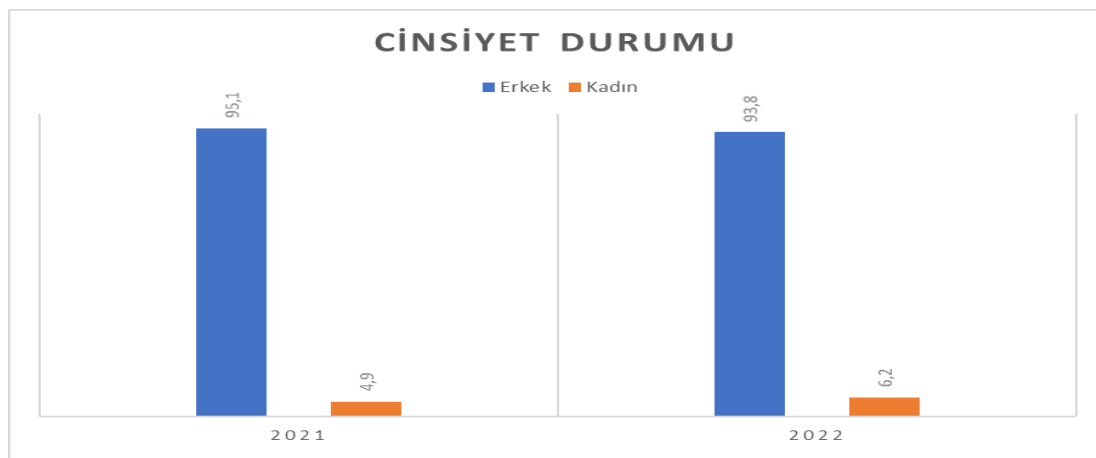
Zararlı mallar üzerinden alınan tüketim vergisinin (ÖTV) günah vergisi olarak kabul edilmesinin nedeni Türkiye'de vergi sisteminde şu şekilde değerlendirilmektedir. Kapsamına giren mallar veya hizmetler genel tüketim vergisinden daha sınırlıdır. Bu işleviyle, kapsadığı mal ve hizmetler üzerinden alınan genel bir tüketim vergisi olan KDV'den farklıdır. Genel tüketim vergilerinin amacı, üretimi ve üretime bağlı işletmelerin örgütlenmesini ve gelir dağılımını aksatmadan büyük gelirler toplamak olup, gelir amacına ek olarak, özel tüketim vergileri belirli mal veya gruplara yöneliktir. Sosyal açıdan yararlı olmayan hatta zararlı sayılan mallar günah vergisi adı altında vergilendirilmektedir (Çetintaş, 2022, s. 11-12).

2.5. TÜRKİYE'DE MADDE KULLANICI PROFİLİ

Uyuşturucu Maddeye Başlama Yaşı: Uyuşturucu madde kullanmaya başlama yaşı açısından, 15-24 yaş aralığındaki bireylerin en riskli grup olduğu söylenmektedir. 2022 yılında bu yaş grubunda uyuşturucu kullanmaya başlayanların oranı %69,6 olarak görülmektedir (Narkolog, 2023, s. 16).

Şekil 2.2.'de Madde kullanıcılarının cinsiyet durumu hakkında bilgi verilmiştir.

Şekil 2.2: 2021-2022 Madde Kullanıcıların Cinsiyet Durumu

Kaynak: (Narkolog, 2023).

Şekil 2.2 incelendiğinde madde kullanıcılarının cinsiyet dağılımında çoğunluğun Erkekler a ait olduğu görülmektedir. Bir önceki yıla göre karşılaştırma yapıldığında ise kadın kullanıcılar da bir artış söz konusudur.

Tablo 2.6.'da Madde kullanıcılarının eğitim durumu hakkında bilgiler yer almaktadır.

Tablo 2.6: 2021-2022 Madde Kullanıcılarının Eğitim Durumu

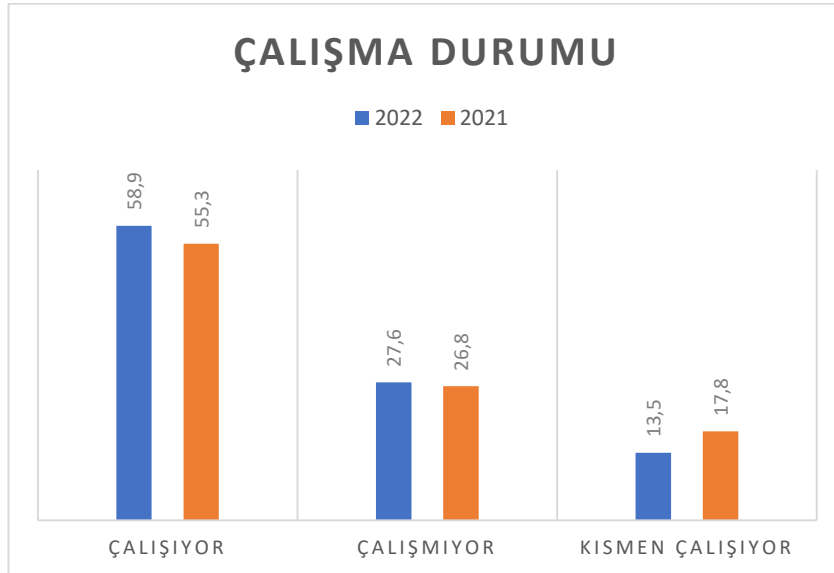
Öğrenim Durumu	2022	2021	<u>TÜİK</u>
İlkokul Mezunu	30,2	32,2	22,3
Ortaokul Mezunu	35,8	38,2	24,8
Lise Mezunu	27,6	23,6	22,0
Üniversite Mezunu	3,8	2,8	15,4
Yüksek Lisans/Doktora	0,2	0,2	2,1

Kaynak: (Narkolog, 2023).

Eğitim seviyesi ile madde kullanımı arasında her zaman bir ilişki vardır. Tablo 2.6 incelendiğinde eğitim seviyesi yükseldikçe madde kullanımında azalma meydana gelmektedir.

Şekil 2.3.'de Madde kullanıcılarının çalışma durumu hakkında açıklama yapılmıştır.

Şekil 2.3: 2021-2022 Madde Kullanıcılarının Çalışma Durumu

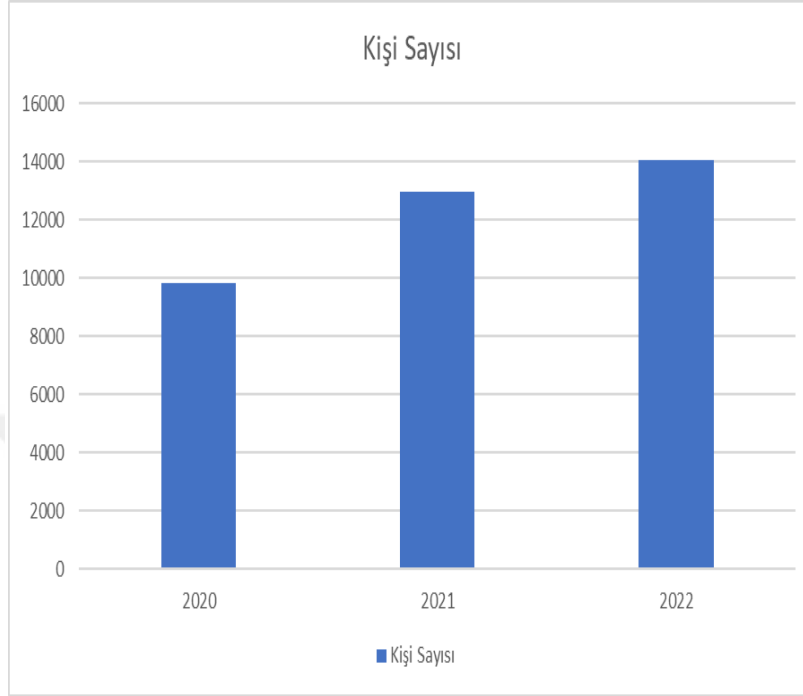

Kaynak: (Narkolog, 2023).

Şekil 2.3.'de bağımlıların çalışma durumları ele alındığında kısmen çalışanların 2022 yılı oranında bir düşüş yaşandığı görülmektedir.

Şekil 2.4’de yatarak tedavi gören bağımlıların yıllar bazında dağılımı gösterilmiştir.

Şekil 2.4: Yatarak Tedavi Gören Tekil Kişilerin Yıllara Göre Dağılımı (2020-2022)

Kaynak: (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023).

2022 yılında, yataklı tedavi merkezlerine yapılan başvuru sayısı 18.187 olarak kaydedilmiştir. Raporda, bu sayının içinde yer alan mükerrer vakalar çıkarıldığında ulaşılan toplam tekil kişi sayısı ise 14.042 olarak ifade edilmiştir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 78). Şekil 2.4’ e göre son üç yılın verilerini dikkate aldığımızda yatarak tedavi gören bağımlı kişi sayısında bir artış söz konusu olduğu ifade edilmektedir.

Tablo 2.7.’de Maddeye Başlama nedenleri hakkında bilgi verilmiştir.

Tablo 2.7: Uyuşturucu Maddeye Başlama Nedenleri

Başlama Nedeni	2022	2021
Merak	32,7	33,8
Özenme	22,4	18,2
Kişisel Sorunlar	13,9	16,5
Arkadaş ısrarı	13,6	13,4
Eğlence/Keyif	8,3	8,6
Aile İçi Problemler	8,2	8,8
Diğer Hastalıklar	0,5	0,4
İnternet/Sosyal Medya/TV	0,4	0,2

Kaynak: (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023).

Tablo 2.7. üzerinde görüldüğü gibi %32,7'inin maddeyi meraktan kullanmaya başladığı görülmektedir. 2021'de olduğu gibi 2022'de maddeye başlama nedenleri arasında en yüksek paya sahip merak unsuru ön plana çıkmaktadır.

Narkolog çalışması gibi hemen hemen her literatür çalışmasında merak ve akran etkisi, başlangıç nedenleri olarak görülmektedir. Merak, kıskançlık, arkadaşlık arayışı, eğlence gibi nedenlerin etkili eğitim ve önleme araştırmaları ile azaltılabileceğine inanılmaktadır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 22).

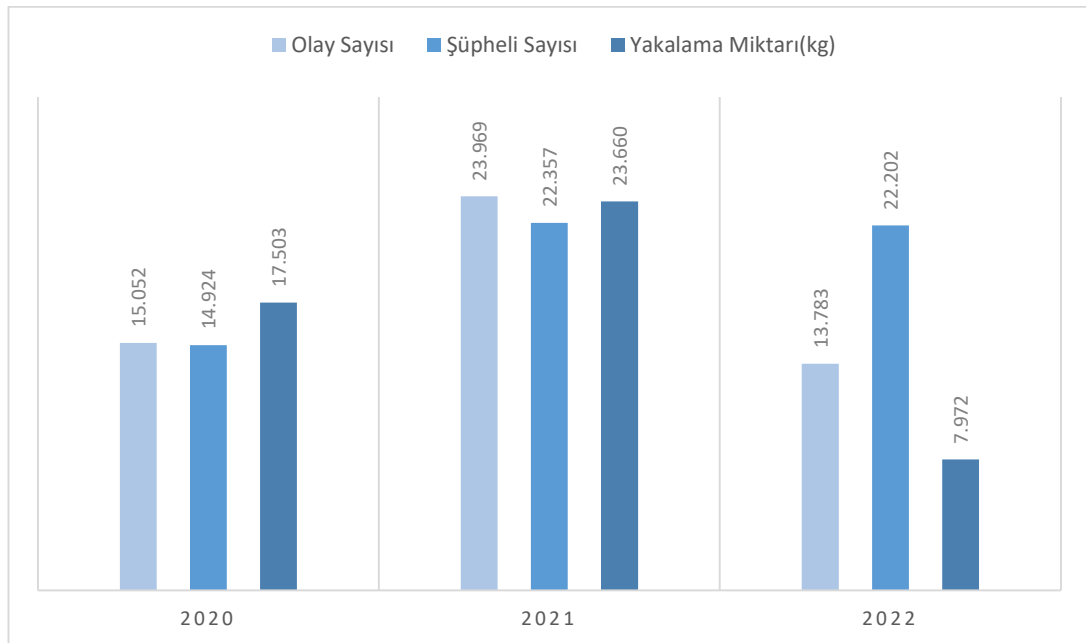
2.6. TÜRKİYE'DE MADDE KULLANIMININ BOYUTLARI

Eroin Yakalama İstatistikleri: Türkiye'de 2021 yılında 14.924 vakada 22.202 kg (geçen yıla göre %61,1 artışla) eroin ele geçirilmiştir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2022, s. 31).

2022'de 17 bin 503 vakada 7.972 kg eroin ele geçirilmiş (geçen yıla göre %64 daha az) olarak görülmektedir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2023, s. 26).

Şekil 2.4.'te Eroin yakalama miktarı, olay ve şüpheli sayısı yıllar bazında verilmiştir.

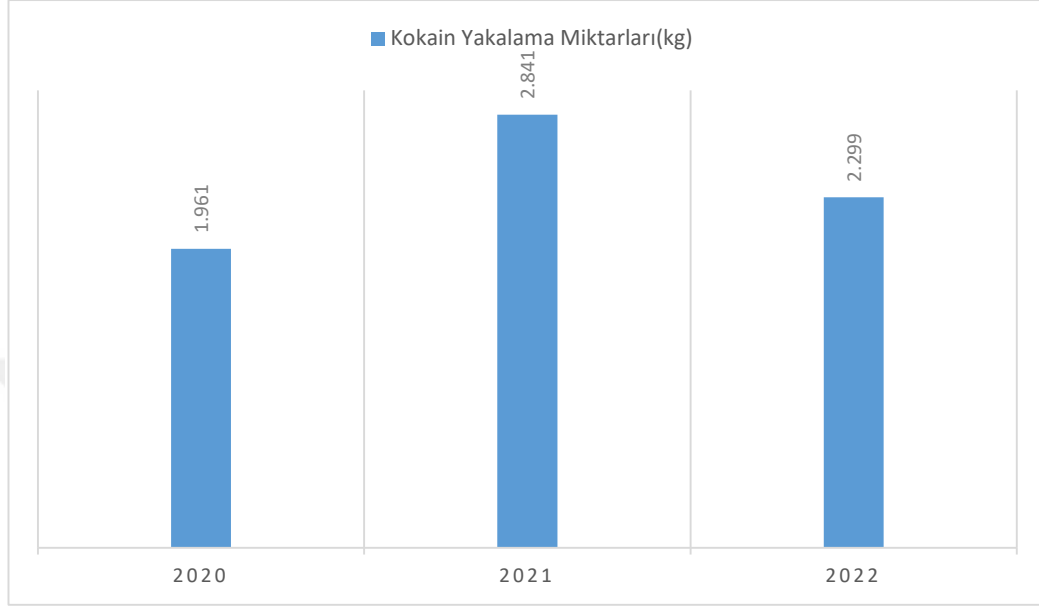
Şekil 2.5: 2020-2022 Eroin Yakalama Miktarları, Olay ve Şüpheli Sayıları

Şekil 2.5.'te 2021 yılında rekor sayıda eroin yakalanmış olup 2022 yılı ile karşılaştırma yapıldığında bu sayıda keskin bir düşüş yaşandığı ifade edilebilir.

2021 yılındaki verilere göre 4.714 şüpheli yakalanmış ve bu olaylardan 2.841 kg kokain ele geçirilmiştir. Şimdiye kadar olan bu veriler tarihteki en yüksek miktar olarak gösterilmektedir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2022, s. 35).

Şekil 2.6: Yıllara Göre Kokain Yakalama Miktarları (kg).

Kaynak: (Uyuşturucu Raporu, 2023).

Türkiye’de ve dünyada hızla yaygınlaşan yeni psikoaktif maddelerle mücadele, TUBİM tarafından 2006 yılında başlatılan ve tamamı uygulamaya konulan **Erken Uyarı Sistemi (EWS)** ulusal çalışma grubu aracılığıyla yürütülmektedir. Haziran ve Aralık aylarında yılda iki kez yapılan toplantılarla düzenli olarak çalışmaya devam eden Erken Uyarı Sisteminde, Hukuk, Sağlık, Tarım ve Orman ile Ticaret Bakanlıkları; EGM, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Üniversiteler ve diğer ilgili kurumların temsilcileri yer almaktadır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2022, s. 42).

2.7. ERKEN UYARI SİSTEMİ (EWS)

Şekil 2.7: Erken Uyarı Sistemi

Kaynak: (Uyuşturucu Raporu, 2023).

Yeni nesil psikoaktif maddelerle daha etkili bir mücadele sağlamak amacıyla, Avrupa Madde ve Madde Bağımlılığı İzleme Merkezi (EMCDDA) içerisinde Erken Uyarı Sistemi (EWS) adı verilen bir sistem kurulmuştur. Bu sistem, psikoaktif etkili yeni maddelerle mücadelede ülkeler arasında hızlı iş birliği ve iletişimin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır (Özşeker, vd., 2017, s. 35).

Türkiye’de 2006 yılında AB projeleri (Eşleştirme ve IPA) sonucunda erken uyarı sistemlerinin EWS çerçevesinde değerlendirilmesine yönelik araştırmalar başlatılmıştır. Bu kapsamda “Erken Uyarı Sistemi” çalışma grubu oluşturulmuş olup, çalışmaları yılda iki kez düzenli toplantılarla yürütülmektedir. Grup iletişimi e-posta yoluyla gerçekleşmekte ve yeni bildirimler tüm grup üyelerine EWS sistemi aracılığıyla gönderilmektedir (Akgül ve Aşıcıoğlu, 2011, s. 36).

Yeni psikoaktif maddelerin yayılmasını önlemenin en önemli adımlarından biri maddenin erken tespiti. Bu maddenin erken tespiti, sadece yayılmasının önlenmesinde değil aynı zamanda tedavilerin geliştirilmesi ve tüketiciler üzerindeki etkisi açısından da kritik bir rol oynayacaktır (Akgül ve Aşıcıoğlu, 2011, s. 52).

EWS'ye bağlı kurumlar ülkede yeni bir madde keşfettiklerinde yeni bir psikoaktif madde ilaç, uyarıcı, halüsinojen vb. bildirim formu doldurarak TUBİM'e gönderilmektedir. Madde ile ilgili EMCDDA, UNODC ve INCB ile iletişime geçilerek madde ve türevleri hakkında bilgi toplanarak ve hem uluslararası kuruluşlar hem de bu

kuruluş tarafından belirlenen yeni psikoaktif maddelerin riskleri değerlendirilip uygun görülmesi halinde 2313 sayılı Narkotikle Mücadele Kanunu kapsamına alınması yönelik prosedürler başlatılmaktadır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2022, s. 34).

SONUÇ

Bireylerin yeteneklerini geliştiren, sosyal etkileşimlerini artıran ve teknolojik gelişmelere ayak uydurmalarına olanak tanıyan bir süreç olarak tanımladığımızda, eğitimin kalkınma ve büyüme ile olan ilişkisi daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Kalkınmayı sağlamak amacıyla gerekli insan gücünü yetiştirip geliştirmek ve bireyleri üretken hale getirmek hedef alındığında, bu hedefe ulaşmak için başvurulacak temel araç eğitim olmaktadır.

Eğitim, ailenin içinde başlayıp hayat boyunca devam eden bir süreç olduğu için sürecin başlangıcındaki ailenin rol model olma işlevi oldukça önemlidir. Aile, çocuğun kişisel ve duygusal gelişiminde ilk rol model olarak karşımıza çıkmakta ve özellikle çocukları madde bağımlılığından koruma konusunda önemli bir yere sahip olmaktadır. Aile, kuralların ve sevginin harmanlandığı, karşılıklı anlayışın hâkim olduğu ve bireylerin sürekli iletişim içinde olduğu bir yapıda olmalıdır. Bu yapı bozulduğunda, bireylerin başta madde bağımlılığı olmak üzere çeşitli olumsuz arayışlara yönelme olasılığı artmaktadır. Bu nedenle, ailelere yönelik eğitim ve bilgilendirme çalışmalarıyla toplumsal bilinç ve dayanışma anlayışının geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. İçişleri Bakanlığı'nın koordinesinde gerçekleştirilen “En İyi Narkotik Polisi Anne” projesi, uyuşturucu ile mücadelede annelere yönelik farkındalık ve bilinçlendirme faaliyetlerini kapsamaktadır.

Madde bağımlıları üzerine yapılan birçok araştırmanın sonuçları, eğitim durumu incelendiğinde eğitim seviyesi yükseldikçe madde kullanım oranının azaldığı, bağımlıların çalışma hayatını sürdürmekte, iş bulmakta veya yüksek ücretli sektörler bulmakta zorlandıklarını göstermektedir. Araştırmalarda madde kullanıcılarının meslek grubuna göre değerlendirildiğinde; işçi, işsiz ve serbest meslek grubunun oranının en yüksek olduğu saptanmıştır. Sonucu destekler niteliğinde AMATEM de yapılan çalışmalarda örneklemin çoğunluğunun eğitim ve gelir düzeylerinin düşük olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda madde kullanımı ve bağımlılığı, bireylerin sosyalleşme sürecinde aksamalar şeklinde topluma uzun vadeli maliyetler doğurduğu sonucuna varılmıştır. Bu doğrultuda İŞKUR tarafından bağımlıların sosyal rehabilitasyonu ve topluma tekrar kazandırmak amacıyla İş ve Meslek Danışmanlığı, mesleği olmayanlara Mesleki Eğitim, kendi işini kurmak isteyenlere Girişimcilik Eğitimi, uygun niteliklere sahip olanlara İşe Yerleştirme gibi eğitimler verildiği ifade edilmiştir.

Narkolog çalışması gibi hemen hemen her literatür çalışmasında merak ve akran etkisi, başlangıç nedenleri olarak görülmektedir. Merak, kıskançlık, arkadaşlık arayışı, eğlence gibi nedenlerin etkili eğitim ve önleme araştırmaları ile azaltılabileceğine inanılmaktadır.

Uyuşturucu ile mücadele çalışmalarında, 25 yaş ve üzeri genel vatandaşlar, kamu görevlileri, özel sektör çalışanları ve sivil toplum kuruluşu üyelerinden oluşan geniş bir yetişkin grubuna yönelik bilgilendirme yapılmaktadır. Narkorehber Eğitim Programı, katılımcıların mücadeleye destek olmaları ve farkındalığın artırılmasına katkıda bulunmaları amacıyla düzenlenmektedir. Ayrıca, narkotik suçlarla mücadele birimlerinde görevli personelin eğitilmesi de bu programın önemli bir hedefleri arasındadır. Vatandaşların, öğretmenlerin, üniversite öğrencisi ve öğretim görevlisinin bu konuda bilinçlendirilmesi 2022 yılında başlıca hedef grup olarak seçildiğini göstermektedir.

Madde kullanımını önlemenin amacı, hiç madde kullanmamış bireylerin bu kötü alışkanlığa başlamasını engellemek; maddeyi denemiş veya belirli bir süre kullanmış ancak bağımlı olarak tanımlanamayan bireylerde ise bağımlılığa geçişi önlemektir. Bağımlılık riski taşıyan fakat henüz bağımlı sayılmayan bireyler için eğitici ve koruyucu programların hazırlanması son derece önemlidir. Bu doğrultuda hem eğitim kurumları hem de yazılı ve görsel medyanın yanı sıra sivil toplum kuruluşları aracılığıyla, gençler ve ergenlerin bağımlılık davranışları geliştirmelerini önlemek adına çeşitli eğitici ve koruyucu faaliyet programları düzenlenmesi gerekmektedir. Narkorehber Eğitim Programına Sivil toplum kuruluşlarının yeterli düzeyde sürece dahil olmadıkları sonucuna ulaşılmaktadır.

Narkorehber Eğitim Programı hedef gruba 2023 yılında Gümrük Personeli ve Sahil Güvenlik Personeli eğitime dahil edilmiş olup faaliyet ve ulaşılan kişi sayısı bakımından diğer hedef gruplarına göre çok düşük kaldığı görülmektedir.

Erdemsiz malların vergilendirilmesi ve eğitim önleme çalışmaları ile negatif dışsallıkların azaltılmasını hedeflemektedir. Uygulanan vergiler ve eğitimler sonucunda, erdemsiz malların tüketimi azalacak, hastalık ve ölüm oranlarında düşüşler olacağı ifade edilmektedir. Ayrıca, sağlık sektörüne yapılan kamu yatırımları farklı alanlara aktarılabileceği ve devlet gelirlerinde önemli artışlar sağlanabileceği ön görülmektedir.

2022 yılında, yataklı tedavi merkezlerine yapılan başvuru sayısı mükerrer vakalar çıkarıldığında 14.042 olarak kaydedilmiştir. Son üç yılın verilerini dikkate alındığında

yatarak tedavi gören bağımlı kişi sayısında bir artış söz konusu olduğu sonucuna varılmıştır. Buna bağlı olarak Türkiye’de uyuşturucu ile mücadele alanında yapılan kamu harcamaları her yıl artış göstermektedir. 2023 yılı kamu harcamaları, 2022 yılına oranla yaklaşık %62,5 artış yaşanmıştır. Bağımlılık geliştikten sonra tedavisi oldukça masraflı ve güç olmaktadır. Bu nedenle madde bağımlılığı tedavisi için önemli kamu kaynakları tahsis edilmektedir. Bu doğrultuda eğitim ve önleme çalışmaları ile daha fazla hedef gruba ulaşılması, bağımlı kişi sayısının azalması sonucunda ise negatif dışsallıkların ve kamu harcamalarının azaltıcı etkisinden söz etmek mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Afzal, M., vd., (2010), Relationship between school education and economic growth in Pakistan: ARDL bounds testing approach to cointegration. *Pakistan Economic and Social Review*, 48(1), 39-60.
- Ahmad, S., & Billimek, J. (2007). Limiting youth access to tobacco: Comparing the long-term health impacts of increasing cigarette excise taxes and raising the legal smoking age to 21 in the United States. *Health Policy*, 80(3), 378-391.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2024, 5 Nisan). Erişim Adresi: <https://www.aile.gov.tr/chgm>.
- Akbulut, E. (2015). *Eğitim ve sağlık harcamalarının gelir dağılımı üzerine etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Akdenizli, C. (2019). *Ortaokul düzeyinde uygulanan Türkiye bağımlılıkla mücadele eğitiminin etkililiği ve öğrencilerin eğitim ile ilgili görüşleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Akdoğan, A. (2011). *Kamu maliyesi* (1. Basım). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akdoğan, A. D. (2011). *Türkiye’de devletin doğal tekeller alanındaki düzenleyici rolü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Akgül, A. ve Aşıcıoğlu, F. (2011). Uyuşturucu maddelerde yeni trendler ve erken uyarı sistemi. *Örgütlü Suçlar ve Yeni Trendler* 49, 29-56.
- Akkaya, H. (2016). *Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke karşılaştırması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Akkuş, D., vd., (2016). Lise gençlerinde akran eğitimi programı madde bağımlılığını önlemede etkili bir model olabilir mi?. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 7(1), 34-44.
- Aktan, C. C. (2011). Devlet mi, piyasa mı? Mal ve hizmetler hangi sektör tarafından ve hangi yöntemlerle sunulmalı?. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(1), 96-109.

- Albayrak, S. ve Balcı, S. (2014). Gençlerde madde bağımlılığı ve önlenmesi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 11(2), 30-37.
- ALO 191 Uyuşturucu ile Mücadele Danışma ve Destek Hattı Nasıl Hizmetler Sunar?. (2024, 8 Nisan). Erişim Adresi: <https://alo191.saglik.gov.tr/tr-50314/alo-191-uyusturucu-ile-mucadele-danisma-ve-destek-hatti-nasil-hizmetler-sunar.html>.
- Altun, B. ve Çok, İ. (2018). Yeni psikoaktif maddeler: Sentetik katinonlar. *Journal of Literature Pharmacy Sciences*, 7(2), 136-145.
- Arslan, M. (2012, 18 Ekim). *Kamu maliyesi*. Erişim Adresi: https://web.harran.edu.tr/assets/uploads/other/files/kamu_maliyesi.pdf.
- Atabey, S. E. ve Eroğlu, E. (2021). Kentsel negatif dışsallık olarak trafiğe bağlı hava kirliliği: Kentsel kamu maliyesi bağlamında çözüm önerisi. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 30(1), 71-98.
- Ateş, H. ve Banazılı, A. M. (2020). Türkiye’de uyuşturucu madde bağımlılığıyla mücadele: Narkotik suçlarla mücadele daire başkanlığı raporları üzerinden bir inceleme. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 63-80.
- Ayan, S. (2019). *Sosyal hizmet merkezlerinde verilen hizmetlerin sosyal hizmet çalışanlarının bakış açısından değerlendirilmesi: Ümraniye Sosyal Hizmet Merkezi örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aytaç, İ. (2021). *Uyuşturucu veya uyarıcı madde suçlarında failin kastının belirlenmesi* (1. Basım). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Babahanoglu, E. Ö. V. (2024). Türkiye’de uyuşturucu sorunu ve mücadele politikaları: Vatandaş algısı. *Social Sciences Studies Journal*, 5(53), 7344-7358.
- Babaoğlu, A. N. (1997). *Uyuşturucu tarihi* (1. Basım). Ankara: Kaynak Yayınları.
- Bağımlılık ile Mücadele Çalıştayı Başladı. (2024, 10 Eylül). Erişim Adresi: <http://www.malatya.gov.tr/bagimlilik-ile-mucadele-calistayi-basladi>.
- Bağımlılık Yapıcı Maddelerin Ortak Özellikleri. (2024, 9 Eylül). Erişim Adresi: <https://www.yedam.org.tr/bagimlilik-yapici-maddelerin-ortak-ozellikleri>.
- Bahar, A. (2018). Uyuşturucu madde kullanımının nedenleri ve bağımlılık oluşum sürecinde iletişimsel yaklaşımların rolü ve önemi: Polis kayıtları üzerinden

- olgusal bir inceleme. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 55, 1-36.
- Balseven, A., vd., (2002). Madde kullanımı, bağımlılıktan korunma ve medya. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi*, 11(3), 91-93.
- Barbitürat Nedir?. (2024, 2 Ağustos). Erişim Adresi: <https://www.probiyotix.com/barbiturat-nedir/>.
- Barış, A. ve Barlas, E. (2017). Kamu maliyesi teorisinde küresel kamusal mallar. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 129-152.
- Barış, A. ve Barlas, E. (2017). Kamu maliyesi teorisinde küresel kamusal mallar. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 129-152.
- Barling, D. (2007). Food supply chain governance and public health externalities: Upstream policy interventions and the UK state. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 20(3), 285-300.
- Başkurt, İ. (2003). Gençlik, madde bağımlılığı ve korunma yolları psiko-sosyal bir yaklaşım. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(8), 73-114.
- Batirel, Ö. F. (2007). *Kamu maliyesi ve yönetimi* (1. Basım). İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları.
- Bilgiç, N. ve Günay, T. (2014). Ergenlerin sigara bırakma konusunda desteklenmesinde bir yöntem: Akran eğitimi. *Türk Toraks Dergisi*, 15(3), 102-105.
- Bilici, R., Ünübol, Ö. ve Yılmaz, Ö. (2022, 13 Haziran). *Alkol ve madde kullanım bozuklukları*. Erişim Adresi: https://ekutuphane.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/alkol_madde_kull_bozukluklari_tedavi_izlem_kp_05012022.pdf.
- Bolatlı, M. (2021). Sosyoloji teorileri açısından Türkiye’de uyuşturucu suçlarının açıklanması. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, 2, 102-134.
- Bowser, B. P., Word, C. O. & Seddon, T. (2014). *Understanding drug use and abuse: A global perspective* (1st ed.). New York: Palgrave Macmillan.
- Boztaş, M. H. ve Arısoy, Ö. (2010). Uçucu madde bağımlılığı ve tıbbi sonuçları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2(4), 516-531.

- Buyrukoğlu, S. ve Çetintaş, Ö. (2023). Erdemsiz malların tüketiminin önlenmesinde özel tüketim vergisinin etkisi: Tütün ve tütün mamulleri örneği. *Uluslararası Güncel Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 78-85.
- Cartwright, W. S. (1999). Costs of drug abuse to society. *The Journal of Mental Health Policy and Economics*, 2(3), 133-134.
- Caşkurlu, E. ve Arslan C. B. (2017). *Kamu maliyesine giriş* (1. Basım). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ceylan, Ö. (2019). *Madde bağımlılığı ile mücadelede sivil toplum kuruluşları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Coşkun, S. (2006). *Uçucu madde kullanan ergenlerde bilinçlendirme eğitiminin etkinliği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çalcalı, Ö. (2019). Türkiye’de kamu eğitim harcamalarının gelişimi ve OECD ülkeleri ile PISA etkinlik karşılaştırması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 449-474.
- Çetin, M. ve Özkan, E. (2018). Türkiye’de vergi-tüketim ilişkisi: Alkol ve tütün ürünlerine yönelik bir saha araştırması. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(40), 271-288.
- Çetin, Y. (2018). *Madde bağımlılığı ve Yalova ölçeğinde madde bağımlılığı algısı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Çetintaş, Ö. (2022). *Erdemsiz malların tüketiminin önlenmesine yönelik vergi politikaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Çevik, A. ve Yüksel, C. (2021). Yarı kamusal mallar ve asimetric bilgi arasındaki ilişki bağlamında sağlık hizmetleri. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(21), 85-107.
- Çevik, M. ve Kızmaz, Z. (2021). Uyuşturucu bağımlılarının demografik özellikleri ve madde kullanım alışkanlıkları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 37, 470-506.

- Dankı, D., vd., (2005). Madde kullanımına bağlı gelişen psikotik bozuklukta atipik antipsikotik tedavisi: Bir gözden geçirme. *Journal of Dependence*, 6, 136-141.
- Dar, M. (2019). *Madde bağımlılığı tedavi sürecinde aile işlevselliğinin rolünün incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Demir, İ. C. (2017). *Kamu maliyesi* (1. Basım). Afyonkarahisar: Limit Yayınları.
- Demir, İ. C. ve Erdal, N. (2022). Tam kamusal mal ve hizmet olarak Türkiye’de adalet hizmetlerinin toplumsal algısı: Ampirik bir çalışma. *International Journal of Public Finance*, 7(2), 367-384.
- Demirkılıç, Y. ve Yıldız, F. (2022). *Türkiye’de kamu harcamalarındaki değişimin Peacock-Wiseman sıçrama tezi çerçevesinde analizi* (1. Basım). Bursa Ekin Yayınevi.
- Demirkıran, S., Zeren, C., Çelikel, A., & Arslan, M. M. (2014). Hatay ilinde 2011-2012 yıllarında ele geçirilen captagon tabletleri. *Adli Tıp Dergisi*, 28(1), 17-23.
- Dere, İ. ve Uçar, A. (2020). Okullarda karşılaşılan bağımlılıklar üzerine bir durum çalışması. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 114-133.
- Derin, M. ve Tapan, M. G. (2017). Madde bağımlılığı ve sosyal dışlanma. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 10, 26-36.
- Dinç, A. (2022). *Madde bağımlılığının tedavisi ve madde bağımlılığıyla mücadele politikaları-Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri örnekleri ile* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Dinç, K. (2019). *Psikoaktif maddeler ve sentetik kannabinoidler (bonzai)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Dinler, Z. (2004). *Mikro ekonomi* (1. Basım). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Doğan, M. C. (2012, 17 Eylül). *Üniversite gençliğinin alkol ve uyuşturucuya ilişkin tutumları*. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/10126>.

- Düzel, B. ve Sevinçli Bayram, C. (2024). Bağımlılıkla mücadele öyküsü olan bireylerde psikososyal destek üzerine nitel bir araştırma. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 12(23), 19-40.
- Edizdoğan, N., Çetinkaya, Ö. ve Gümüş, E. (2012). *Kamu maliyesi* (1. Basım). Bursa: Ekin Yayınevi.
- En İyi Narkotik Polisi Anne Projesi Kapsamında Madde Bağımlılığı Hakkında Eğitim Verildi. (2024, 14 Ekim). Erişim Adresi: <https://www.duzce.pol.tr/en-iyi-narkotik-polisi-anne-projesi-kapsaminda-madde-bagimlilik-hakkinda-egitim-verildi>.
- Erbay, E., Oğuz, N., Yıldırım, B. ve Fırat, E. (2016). Alkol ve madde bağımlılığı olan bireylerin başa çıkma tutumları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(3), 597-609.
- Erdem, M., Şenyüz, D. ve Tatlıoğlu, İ. (2013). *Kamu maliyesi* (1. Basım). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Erdem, Y. (2024, 12 Mart). *Bağımlılık ve suç*. Erişim Adresi: https://www.yyu.edu.tr/images/files/8__Uluslararası_Adli_Hemsirelik_Kongresi_-_Kongre_Kitabı.pdf
- Eroin Bağımlılığı Nedir, Belirtileri ve Tedavisi. (2024, 13 Mart). Erişim Adresi: <https://npistanbul.com/amatem/eroin-bagimlilik>.
- Ersoy, Ö. (2015). *Kahramanmaraş il merkezindeki lise son sınıf öğrencilerinde madde bağımlılığı ve etkileyen faktörler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Ersöz, H. ve Uzgören, E. (2024). Günah vergisinin alkol tüketimi üzerindeki etkisi: Türkiye örneği (2006-2021). *The Journal of Social Sciences*, 64(64), 1-14.
- Gazioğlu, A. E. İ. ve Canelb, A. N. (2015). Bağımlılıkla mücadelede okul temelli bir önleme modeli: Yaşam becerileri eğitimi. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 2(2), 5-41.
- Genç, S. ve Mihmanlı, V. (2014). Madde bağımlılığı ve gebelik. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 30(2), 120-123.

- Gonçalves, R., Lourenço, A., & da Silva, S. N. (2015). A social cost perspective in the wake of the Portuguese strategy for the fight against drugs. *International Journal of Drug Policy*, 26(2), 199-209.
- Göker, Z. (2008). Kamusal mallar tanımında farklı görüşler. *Maliye Dergisi*, 155(2), 108-118.
- Gökler, R. ve Koçak, R. (2008). Uyuşturucu ve madde bağımlılığı. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 89-104.
- Gövdeli T. (2016). Türkiye’de eğitim-ekonomik büyüme ilişkisi: Yapısal kırılmalı birim kök ve eşbütünleşme analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 223-238.
- Gücüköğlü, B., Ceylan, D. Y. ve Ağır, A. (2015, 4 Kasım). Bağımlılıkla mücadelede yeni yaklaşımlar: TBM’nin web tabanlı interaktif eğitsel materyallerinin geliştirilmesi. Erişim Adresi: <https://ab.org.tr/ab15/kitap/xxx/BGucukoglu-inet15-51.pdf>.
- Güliden, O. (2022). *Erdemsiz mallar üzerindeki özel tüketim vergisinin halk sağlığı üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Güleç G., Köşger F. ve Eşsizöğlü A. (2015). DSM-5’te alkol ve madde kullanım bozuklukları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(4), 448-460.
- Gümüş, F. Ç., Çelikay, F. ve Gümüş, E. (2010). Türkiye’de sağlık hizmetleri ve finansmanı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 177-216.
- Gündoğın, U. ve Aslan, A. (2020, 4 Ekim). *Risk alma davranışı ve bağımlılıkla ilişkisi*. Erişim Adresi: https://www.gecekitapligi.com/Webkontrol/uploads/Fck/SPOR_13.pdf.
- Güngör, D. (2018). Sentetik uyuşturucular: Amfetamin örneği. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 20(1), 105-112.
- Günü, S. ve Kayri, M. (2010). Türkiye’de internet bağımlılık profili ve internet bağımlılık ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik-güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(39), 220-232.

- Hanson, G. R., Venturelli, P. J. & Fleckenstein, A. E. (2011). *Drugs and society* (1st ed.). London: Jones & Bartlett Learning.
- Hazman, G. G. ve Küçükilhan, M. (2016). Yarı kamusal mal ve hizmet olarak temel eğitim hizmetleri: Sorunlar ve çözüm önerilerine bölgesel bir bakış. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 63-80.
- Hızarcı Beşer B. ve Beşer, M. (2021). *Dışsallık sorunu, çevresel vergiler ve ekolojik ayak izi* (1. Basım). Bursa: Ekin Yayınevi.
- İzci, F. vd., (2014). Kodein ve kanabinoid kullanımına bağlı duygu durum bozukluğu: Bir olgu. *Bağımlılık Dergisi*, 15(1), 40-43.
- Karaarslan, E. (2008). *Kamu harcama hukuku* (2. Bası). Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.
- Karabulut, S. ve Bilici, R. (2023). Gebelik ve postpartum dönemde alkol ve madde kullanım bozuklukları. *Türkiye Klinikleri Psychiatry-Special Topics*, 16(4), 38-44.
- Karaca, C. (2021). *Kamu maliyesi* (1. Basım). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Karaca, Z. E. ve Çifci, E. G. (2021). Madde kullanımının ve bağımlılığının sosyoekonomik maliyetinin ve suç ile ilişkisinin değerlendirilmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 42-57.
- Karadeniz, H., vd., (2018). Doğu Karadeniz bölgesinde uyuşturucu madde kullanımının değerlendirilmesi (2010-2013). *Karadeniz Chemical Science and Technology*, 2, 32-36.
- Karakuş, B. N., vd., (2021). Bağımlılık fizyopatolojisine genel bakış. *KTO Karatay Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(3), 158-166.
- Karasaç Gezen, A. (2018). Uyuşturucu bağımlılığının yazılı basında temsili. *İletişim Kuram Ve Araştırma Dergisi*, 47, 467-485.
- Karataş Terzi, C. (2009). *Ergenlerde saldırganlığın madde bağımlılığı ve diğer değişkenlerle ilişkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kavaklı Demir, E. (2020). *Erdemsiz mallar ve kamu müdahalesi: Paternalist devlet anlayışı çerçevesinde ampirik bir değerlendirme* (Yayımlanmamış Yüksek

- Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Kavaklı, E. ve Çelikay, F. (2020). Paternalist anlayış perspektifinden erdemsiz mallar ve kamu müdahalesi: Ampirik bir değerlendirme. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 20(39), 53-69.
- Kaya, G. Z. (2023). Yükseköğretimde eğitim harcamaları. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 49-65.
- Kayalıdere, G., Özcan, P. M. (2019, 20 Eylül). *Erdemsiz malların vergilendirilmesi: Türkiye’de özel tüketim vergisinin etkinliği açısından bir değerlendirme*. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/339090143_erdemsiz_malların_vergilendirilmesi_türkiye_de_özel_tüketim_vergisinin_etkinliği_acısından_bir_değerlendirme.
- Kılıç, F. (2016). Bağımlılık ve uyarıcı maddeler. *Osmangazi Tıp Dergisi*, 38(1), 55-60.
- Kılınç, İ. (2024). *Bağımlılıkla mücadelede sivil toplum kuruluşlarının rolü: Türkiye Yeşilay Cemiyeti üzerine bir çalışma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Kılınç, İ. (2024). *Bağımlılıkla mücadelede sivil toplum kuruluşlarının rolü: Türkiye Yeşilay Cemiyeti üzerine bir çalışma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Kocadaş, B. (2018). Medyanın uyuşturucu alışkanlığı üzerindeki etkisi üzerine kısa bir değerlendirme. *USE Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Dergisi*, 1, 1-7.
- Koç, Ö. E. ve Koç, N. (2020). Alkol tüketimi ile alkol üzerinden alınan özel tüketim vergisi ilişkisinin incelenmesi. *Journal of Management and Economics Research*, 18(3), 212-226.
- Koçak, Ö. F. ve Temel, M. (2022). Görsel medya yapımlarında uyuşturucu maddelerin temsili. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(49), 129-153.
- Kodein. (2024, 2 Temmuz). Erişim Adresi: <https://www.nedir.com/kodein>.
- Köknel, Ö. (1998). *Bağımlılık* (1. Basım). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kulaksızoğlu, A. (2008). *Ergenlik psikolojisi* (10. Basım). İstanbul: Remzi Kitapevi.

- Kurşun, H. (2021). *Kentleşme, göç ve suç ilişkisi bağlamında madde bağımlılığı: "Gaziantep örneği"* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Lievens, D., Vander Laenen, F., Verhaeghe, N., Putman, K., Pauwels, L., Hardyns, W., & Annemans, L. (2017). Economic consequences of legal and illegal drugs: The case of social costs in Belgium. *International Journal of Drug Policy*, 44, 50-57.
- Loş, N. (2016). *Sağlık ekonomisi çerçevesinde sağlık hizmetleri ve sağlık harcamalarının karşılaştırmalı analizi: OECD ülkeleri ve Türkiye örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Madde Bağımlılığı Nedir?. (2024, 18 Eylül). Erişim Adresi: <https://www.yesilay.org.tr/tr/bagimlilik/madde-bagimliliği>.
- Madde Bağımlılığı. (2024, 6 Haziran). Erişim Adresi: <https://www.dualpsikoloji.com/bireysel/bagimlilik/madde-bagimliliği.html>.
- Madde Kullanıcıları Profil Analizi 2023 Yılı Narkolog Raporu. (2024, 3 Ekim). Erişim Adresi: <https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/TUB%C4%B0M/Ulusal%20Yay%C4%B1mlar/NARKOLOG-2023-PROFIL-ANALIZI.pdf>.
- Musgrave, R. A. (1987). *Merit goods* (1st ed.). London: Palgrave Macmillan.
- Mushkin, S. J. (1958). Toward a definition of health economics. *Public Health Reports* 73(9), 785-94.
- Muter, N., Çelebi, A. K. ve Sakıncı, S. (2018). *Kamu maliyesi* (6. Basım). Manisa: Emek Matbaası.
- Mutlu, E. A. ve Sarıkaya, Ö. Ö. (2019). Bir AMATEM kliniğinde tedavi gören hastaların sosyodemografik verilerinin incelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 22(3), 276-285.
- Mutluer, M. K., Öner, E. ve Kesik, A. (2013). *Teoride ve uygulamada kamu maliyesi* (1. Basım). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Nadaroğlu, H. (1998). *Kamu maliyesi teorisi* (1. Basım). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Narkorehber Eğitimi. (2024, 1 Ekim). Erişim Adresi: <https://narkotik.pol.tr/nea/7-narkorehber-egitimi>.

- Orchard, L., & Stretton, H. (2016). Public goods, public enterprise, public choice: Theoretical foundations of the contemporary attack on government (1st ed.). New York: Springer.
- Ortaç, F. (2004). Global kamu malları ve finansmanı (1. Basım). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ortaç, R. (2004). *Global kamu malları ve finansmanı* (1. Basım). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ögel, K., vd., (1998, 20 Kasım). *Alkol ve madde el kitabı*. Erişim Adresi: <https://www.ogelk.net/dosyadepo/gpktp8.pdf>.
- Ömür, Ö. M. ve Giray, F. (2016). Kamusal mal ve hizmet olarak eğitim hizmeti ve harcamaları: Türkiye ve diğer OECD ülkeleri karşılaştırması. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 129-160.
- Öner, M. Z. (2011). *Türk Ceza Hukukunda uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti suçları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özbilgi, F. (2020). Piyasa Başarısızlıklarından dışsallıklar ve çözüm yollarına ilişkin değerlendirmeler. *Anadolu University Journal of Faculty of Economics*, 2(1), 70-90.
- Özcebe, H. (2008). *Gençler ve sigara* (1. Basım). Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayınları.
- Özdemir, A. ve Budak, F. (2017). Göçün çocuk ruh sağlığı üzerine etkileri. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 212-223.
- Özkan, G. (2022). Madde bağımlılığı tedavisinde etik boyut. *Sosyal Hizmet*, 1, 60-71.
- Özmen, Ö. (2009). *Uyuşturucu veya uyarıcı madde suçları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özşeker, P. E., vd., (2017). Sentetik kannabinoidler: Yeni nesil esrar. *Türk Aile Hekimliği Dergisi*, 21(1), 34-40.
- Öztürk G. (2022). Madde bağımlılığının terapi sürecinde depresif kişilik örüntüleri ile değerlendirilmesi: Olgu analizi. *Bağımlılık Dergisi*, 23(2), 242-255.
- Öztürk, F. C. (2023). Uyuşturucu madde bağımlılığı ve Türkiye’de uyuşturucu madde kullanımının incelenmesi. *Journal of Faculty of Pharmacy of Ankara University*, 47(3), 1071-1083.
- Öztürk, N. (2005). İktisadi kalkınmada eğitimin rolü. *Sosyoekonomi*, 1(1), 27-44.

- Öztürk, S. (2010). *Ergenlikte madde bağımlılığının projektif testler aracılığıyla incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, Y. E., Kırılıoğlu, M. ve Kıracı, R. (2015). Alkol ve madde bağımlılığında risk faktörleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 18(2), 97-118.
- Pamuk, M. ve Bektaş, H. (2014). Türkiye’de eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 77-90.
- Pehlivan, O. (2014). *Kamu maliyesi* (1. Basım). Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Psikotrop Madde. (2024, 3 Haziran). Erişim Adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/psikotrop_madde.
- Ross, H., & Chaloupka, F. J. (2006). Economic policies for tobacco control in developing countries. *Salud Pública de México*, 48(1), 113-120.
- Sandalcı, U. (2019). Obeziteye karşı kamu politikasını gerektiren nedenler. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 459-478.
- Sandalcı, U. ve Sandalcı, İ. (2018). Türkiye’de günah vergileri kapsamında özel tüketim vergisi uygulaması ve etkinliği. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(4), 1-14
- Saraç, G. Z. (2017.) *Uyuşturucu madde analizlerinde ölçüm belirsizliği ve test performansının değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Atatürk Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı, İzmir.
- Saymaz, N. (2017). *Sigara üzerinden alınan özel tüketim vergisine yönelik sigara tüketicilerinin tutumu* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Selen, Ö. F. (2013). *Gaziantep’te uyuşturucu madde kullanıcı profili* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

- Selvi, Ö., Afacan, S. ve Biçici, G. (2020). Sivil toplum kuruluşlarında sosyal sorumluluk anlayışı: Yeşilay örneği. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 5(1), 11-20.
- Sevdim, A. E. (2013). *Uyuşturucu madde ticareti suçu* (1. Basım). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Sevin, Ç. ve Erbay, E. (2008). Madde bağımlılarının tedavi sonrası sosyal yaşama uyumları ve sosyal hizmet uygulamaları, *Bağımlılık Dergisi*, 9(1), 1-11.
- Sönmez, S. (1987). *Kamu ekonomisi teorisi* (1. Basım). Ankara: Teori Yayınları.
- Sözbilir, A. (2019). *Açık hava etkinliklerinin dijital bağımlılık düzeyine etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Susam, N. (2016). *Kamu maliyesi: Temel kavram ve esaslar* (1. Basım). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Sürücü, O. (2019). *Sosyal politika boyutu ile madde bağımlılığı sorunu* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Hacıbayram Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Şahiner, Ş. Y. (2020). *Madde kullanım bozukluğuna genel yaklaşım* (1. Basım). Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayınları.
- Tarhan, N. (2010). *Aile okulu – mutlu aile için makul çözümler* (1. Basım). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Taş, U. ve Yenilmez, F. (2008). Türkiye’de eğitimin kalkınma üzerindeki rolü ve eğitim yatırımlarının geri dönüş oranı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 155-186.
- Taşcı, N. (2017). *Küresel kamusal mallar ve finansmanı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Tekalan, A. (2012). Uyuşturucu maddelere genel bir bakış. *Yeşilay Aylık Sağlık, Eğitim ve Kültür Dergisi*, 946, 26-32.
- Tosun, B., Şahin, S. ve Aslan, G. (2021). Uyuşturucu kaçakçılığının Türkiye ekonomisi üzerine etkileri ve Türkiye’nin mücadele yöntemlerinin değerlendirilmesi. *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 9(25), 103-129.

- Turan, D. ve Yurdakul, A. (2009, 13 Eylül). *Küresel kamusal mal olarak bilginin küresel kamusal malların sunumundaki rolü ve önemi*. Erişim Adresi: <https://avesis.pa.edu.tr/yayin/70d1e56e-d1be-43bc-a335-22a973380654/kuresel-kamusal-mal-olarak-bilginin-kuresel-kamusal-malların-sunumundaki-rolu-ve-onemi>.
- Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi Şube Müdürlüğü. (2023, 15 Kasım). *Madde kullanıcıları profil analizi 2022 yılı narkolog raporu*. Erişim Adresi: <https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/TUBİM/Ulusal%20Yayınlar/narkolog-2023-profil-analizi.pdf>.
- Türkiye'nin Uyuşturucu ile Mücadelesi. (2024, 15 Ekim). Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-uyusturucu-ile-mucadelesi.tr.mfa.
- Uçak, M. (2008). *Türkiye’de uyuşturucu suçu ile illerin sosyo-ekonomik durumu arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uğur Çinal, T. (2019). *Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın sosyal ve ekonomik destek hizmetinden faydalanan bireylerde yoksulluk algısı: İzmit örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Uğur, A. A., Akdemir, E. ve Gürsel, E. (2010). Sigara ve alkol üzerindeki dolaylı vergilerin sağlık harcamaları üzerindeki etkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 1-14.
- Uğur, A. ve Kömürcüler, E. (2010). Sigara ve alkol üzerindeki dolaylı vergilerin sağlık harcamaları üzerindeki etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(4), 327-346.
- Uğurlu, T. T., Şengül, C. B. ve Şengül, C. (2012). Bağımlılık psikofarmakolojisi. *Psikiyatriye Güncel Yaklaşımlar*, 4(1), 37-50.
- Uludağ, K., Türkmen, A. ve Daştan, H. (2022). Sosyal ilişkilerin dışsallıklar üzerindeki etkisine dair bir uygulama. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 7(1), 39-61.
- Uyuma Projesi. (2024, 10 Nisan). Erişim Adresi: <https://www.icisleri.gov.tr/uyuma-projesi>.

- Uzbay, İ. T. (2009). Madde bağımlılığının tarihçesi, tanımı, genel bilgiler ve bağımlılık yapan maddeler. *Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, 21(22), 5-15.
- Ünal, M. (1991). Madde bağımlılığı ve alkolizmde aile. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 97-118.
- Ünlü, İ. E., Doğan, O. ve Keser, İ. (2023). Egzersizin nikotin, kokain, metamfetamin, opioidler ve alkol gibi madde bağımlılıklarındaki yeri. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8(1), 70-78.
- Vatandaş, C., vd., (2015). Türkiye’de gençlik ve uyuşturucu madde sorunu. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 55, 1-36.
- Yalçıntürk, A. A. (2017). Gebelikte madde kötüye kullanımı ve hemşirelerin sorumlulukları. *Marmara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 1(2), 45-50.
- Yaman, Ö. M. (2014). Uyuşturucu madde bağımlısı gençlerin aile içi ilişkilere yönelik görüşleri: Esenler-Bağcılar örneği. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 1(1), 99-132.
- Yaman, Ö. M. (2021, 6 Aralık). *Türkiye’de gençlik ve bağımlılık*. Erişim Adresi: <https://www.omermiracyaman.com/sites/default/files/kitap/turkiyede-genclik-ve-bagimlilik-bibliyometrik-ve-tematik-bir-arastirma-1910-2020.pdf>.
- Yardımcıoğlu, M. (2013). Eğitim ve sağlık ilişkisi: Panel eş bütünleşme ve panel nedensellik analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 49-74.
- Yaşar, Y. (2012). Uyuşturucu veya uyarıcı madde temini ve ticareti suçları (1. Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yavuz, C. (2018, 10 Ekim). *Gençlik ve Spor Bakanlığı’nın gençlere sunduğu gençlik projelerin değerlendirilmesi*. Erişim Adresi: https://www.erpacongress.com/upload/dosya/erpa-2018-e-book-of-proceedings-2018_with-isbn_15bc882e42ce0a.pdf
- Yeşilay Elçileri. (2024, 20 Ekim). Erişim Adresi: <https://www.yesilay.org.tr/tr/projeler-bagis/yesilay-elcileri>.
- Yeşilay Kültür Sanat Faaliyetleri. (2024, 6 Kasım). Erişim Adresi: <https://www.yesilay.org.tr/tr/kultur-sanat-faaliyetleri>.

- Yeşilay Münazara Turnuvası. (2024, 8 Temmuz). Erişim Adresi: <https://munazara.yesilay.org.tr/hakkinda.aspx>.
- Yıldırım, S. ve Akyol, S. (2022). Covid-19 aşısına maliye teorisinden bakmak: Erdemli mallar bağlamında bir inceleme. *Politik Ekonomik Kuram*, 6(2), 473-499.
- Yılmaz, N. (2015). *Alkol ve madde bağımlılığı: Bireysel ve toplumsal sonuçları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, S. (2015, 17 Nisan). *Türkiye bağımlılıkla mücadele eğitim programı*. Erişim Adresi: <https://www.addicta.com.tr/Content/files/sayilar/5/9.pdf>.
- Yılmaz, G. (2019). *İnternet ve tütün bağımlılığını önlemede Türkiye bağımlılıkla mücadele eğitiminin ilköğretim 3. ve 4. sınıf öğrencileri üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Yumuşak, İ. G. ve Aydın, M. (2005). Bilgi kamusal bir mal mıdır?. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 104-122.
- Yüksel, C. (2006). *Dışsalıklarda kamusal çözümler: Türkiye uygulaması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Yüksel, E. (2017). Ne demek lazım; uyuşturucu mu madde bağımlılığı mı? Uyuşturucuyla mücadelenin temel kavramlarına yönelik uygulama ve tartışmalar. *Kurgu*, 25(2), 39-64.
- 2022 Türkiye Uyuşturucu Raporu. (2024, 20 Ocak). Erişim Adresi: <https://www.narkotik.pol.tr/2022-turkiye-uyusturucu-raporu>.
- 2023 Türkiye Uyuşturucu Raporu. (2024, 4 Şubat). Erişim Adresi: <https://www.narkotik.pol.tr/2023-turkiye-uyusturucu-raporu>.
- 2024 Türkiye Uyuşturucu Raporu. (2024, 9 Haziran). Erişim Adresi: <https://www.narkotik.pol.tr/2024-turkiye-uyusturucu-raporu>.

DİZİN

-A-

Afyon, 30

-B-

Bağımlılık, v, xiii, 12, 16, 17, 18, 19,
20, 22, 43, 47, 54, 55, 56, 57, 59, 61,
68, 81, 84, 88, 90, 91, 93, 95, 96

-E-

Eğitim, v, xiii, xiv, 9, 10, 43, 44, 45, 46,
47, 48, 49, 50, 51, 53, 56, 58, 61, 62,
63, 74, 80, 81, 83, 84, 85, 87, 88, 89,
90, 94, 95, 97
Erdemsiz Mal, 4, 11
Erken Uyarı Sistemi, xiii, 77, 78
Eroin, 30, 33, 76, 88

-K-

Kamusal Mal, 9
Kodein, 31, 90, 91
Kokain, 32, 33, 77

-M-

Madde Bağımlılığı, 27, 43, 49, 56, 67,
78, 88, 92

Milli Eğitim Bakanlığı, v, xiii, 44, 47,
48, 52

Morfin, 30, 31

-P-

Psikoaktif Madde, xiii, 36, 37

-S-

Sinir Sistemi, 29, 32
Sosyoekonomik Maliyet, 67

-T-

TBM, xiii, 44, 47, 48, 50, 51, 89

-U-

Uyuşturucu, xiii, 1, 2, 18, 21, 25, 26,
28, 29, 36, 37, 40, 43, 44, 46, 47, 48,
49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59,
60, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 71,
73, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 83, 84, 86,
89, 90, 93, 94, 95, 96, 97, 98

-Y-

Yeşilay, xiv, 44, 47, 48, 49, 51, 52, 53,
54, 55, 56, 59, 91, 95, 97, 98